

dorf

de

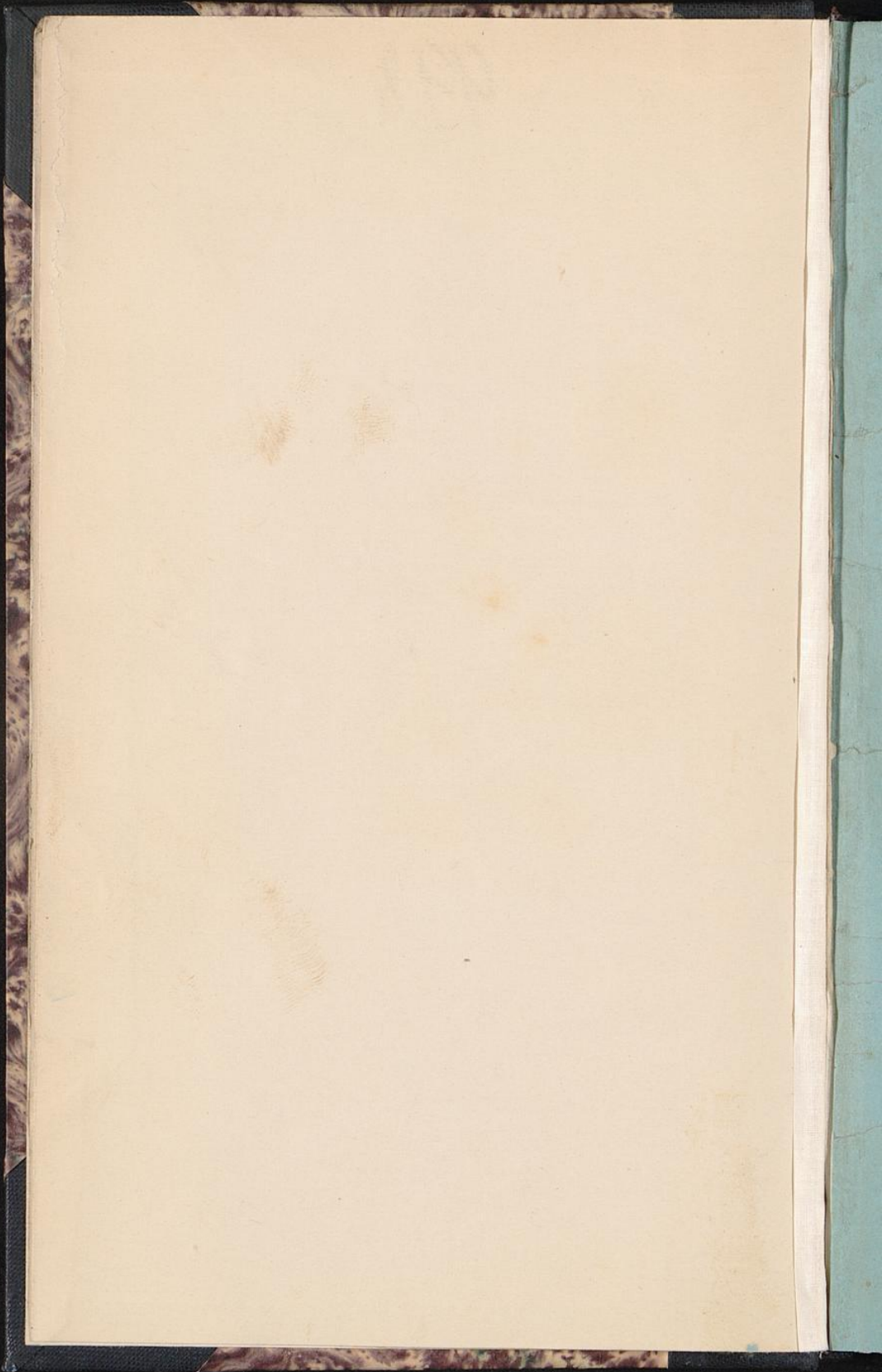
73
8

PAUL ADAM NACHFOLGER
KARL LION
KUNSTBUCHBINDEREI
DÜSSELDORF

ER
1
2

998

HET
OUDE SPOOK,
IN ONZE DAGEN OP NIEUW VERTOOND

DOOR

J. Ellendorf

IN ZIJN GESCHRIFT:

*IS PETRUS TE ROME EN BISSCHOP DER CHRIS-
TELIJKE GEMEENTE TE DIER STEDE GEWEEST?*

BEZWOREN

DOOR EENEN

ROOMSCHEN EXORCIST.

(DR. A. J. BINTERIM.)

—
Met het Hoogduitsch

DOOR

F. GUNST.

—
MET EENE VOORREDE
VAN

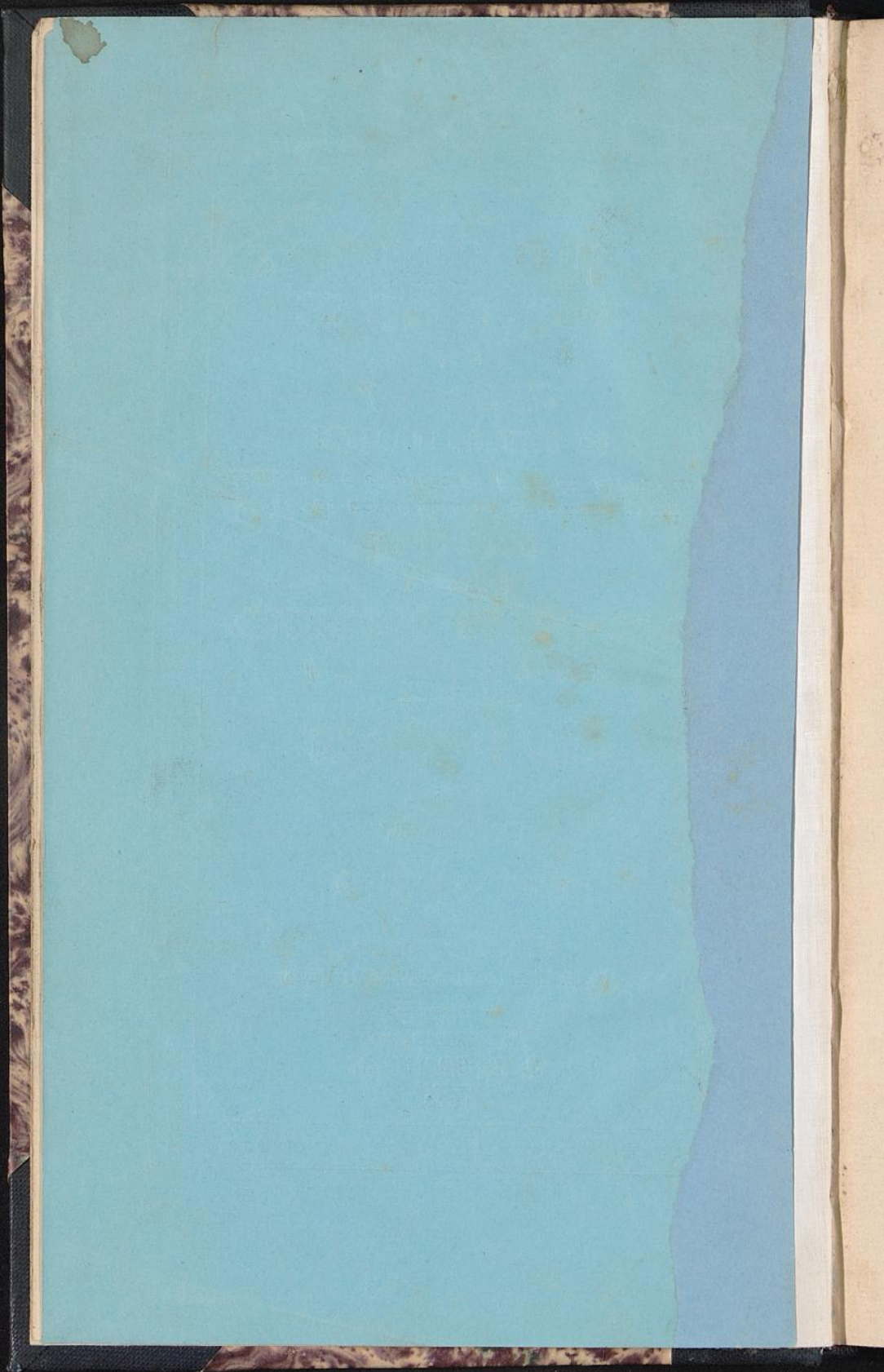
Th. Brouwer,

R. C. Priester en Kapellaan te Duiven;

—
TE ALMELO, BIJ

J. T. SOMMER.

1843.

HET
O U D E S P O O K .

THE
OLDEN BOOK

HET
OUDE SPOOK,
IN ONZE DAGEN OP NIEUW VERTOOND

DOOR

J. Ellendorf

IN ZIJN GESCHRIFT:

*IS PETRUS TE ROME EN BISSCHOP DER CHRISIELIJKE
GEMEENTE TE DIER STEDE GEWEEST?*

BEZWOREN

DOOR EENEN

ROOMSCHEN EXORCIST.

(DR. *A. J. BINTERIM.*)

UIT HET HOOGDUITSCH

DOOR

F. GUNST.

MET EENE VOORREDE

VAN

Th. Brouwer,

R. C. Priester en Kapellaan te Duiven.

Φη γὰρ ὁ γ' αἰρήσειν Πριάμου πόλιν ἡματι κείνῳ,
Νήπιος. Ἰλ. β. 37.

Gevolgd door de *Dissertatio de Cathedra Antiochena et Romana;*
contra ANTONIUM DE DOMINIS, Spalatensem, van den geleerden Jesuit
DIONYSIUS PETAVIUS, welke *Dissertatio* in de werken van PETAVIUS,
uitgave van *Amsterdam* en *Venetie*, niet gevonden wordt.

TE ALMELO, BIJ

J. T. SOMMER,

1843.

APPROBATIO.

Vasse, die
13 Decembris
1842.

Imprimatur.
L. ENGBERS,
Archipresbyter
Tubantiae.

998

VOORREDE.

»De aanspraak der Paussen op hunnen voorrang in de kerk, klimt even ver op, als hare erkenning'' (1). In de daad, die aanspraak is oud, — zoo-oud als het Christendom, en die aanspraak werd even zoolang, door JESUS getrouwe vereerders erkend; wijl zij geground was op zijn woord, en het bestaan van eenen Opperherder een gedeelte uitmaakte van de wijze maatregelen, door den Verlosser, ter bewaring der eenheid, genomen. — PETRUS was het fundament door JESUS gelegd — de steen, op welken Hij zijne kerk bouwde, en elke kerk op dien steen niet gegroundvest, stond, dit leert de geschiedenis, op los zand en was, noch tegen stormen, noch tegen vloedden bestand.

Te ontkennen, dat *Rome's* Bisschoppen, van de eerste eeuwen des Christendoms af aan, zekeren voorrang werd toegekend; dat zij als de band werden beschouwd, die

---

(1) De voormalig: Antistes der Protestantsche kerk te *Schafhausen*: FRIEDRICH HÜRTER, in zijn beroemd werk: *Geschichte von Papst INNOCENTZ des dritten*, etc. III. B. bl. 54.

alle kerken aaneensnoerde; dat de kerken, die met *Rome* in geene gemeenschap stonden, als afgescheiden van de Catholijke kerk werden geacht — dit te ontkennen, is de geheele geschiedenis verwerpen. Deze betrekking der Bisschoppen van *Rome* tot de andere Bisschoppen en kerken der Christenheid; hunne beslissingen in geloofszaken; hunne beschikkingen in allerlei aangelegenheden, op leer en tucht betrekking hebbende; de raad, dien men uit alle oorden der wereld bij hen inwon: dit alles moet toch natuurlijker wijze iets ten grondslag hebben. Even klaar, als de geschiedenis van die daadzaken gewaagt, vermeldt zij ons ook dien grondslag. Zij leert ons, dat de aanspraak der Paussen en de erkenning dier aansprak, van de zijde der geloovigen, bij beiden gegrond was, op de diep gewortelde overtuiging, dat *JESUS* zijnen Apostel *PETRUS* tot het hoofd der kerk benoemd heeft; dat *PETRUS*, met de hoede van schapen en lammeren belast, door zijnen meester met de sleutelen des Hemelrijks, d. i. met het Opperherderschap begiftigd, werkelijk, voor zoo verre, bij het leven der Apostelen, de omstandigheden dit vorderden, deze waardigheid heeft bekleed; dat hij in die hoedanigheid zijnen zetel te *Rome* vestigde, en dat: wijl de inrigting door *JESUS* zijner kerk gegeven, even als de kerk zelve, moest voortduren, zijne opvolgers aldaar denzelfden voorrang moeten genieten, dien *JESUS* eens aan *PETRUS* verleende. Eénheid, zoo redeneerden de Vaders der eerste eeuwen, éénheid, wilde *JESUS* onder hen, die in Hem geloofden, en was *PETRUS* reeds noodig, in de eerste tijden, hoeveel te meer werd in latere tijden een hoofd gevorderd? »Kan iemand loochenen, (zegt *OPTATUS* van *Mileve* (1), dat *PETRUS* den eersten Bisschopszetel niet deswege

---

(1) S. ort. *Milev.*, de schism. don.

te Rome vestigde, opdat alle in hem hunne vereeniging zouden vinden?" »Wie derhalve niet verstrooijen wil, die moet met hem vergaderen," voegt er HIERONYMUS bij (1).

Deze daadzaken nu, gegrond op dusdanige algemeene overtuiging, moeten voor eenen nadenkenden Bijbellezer nog al van eenig gewigt zijn. De Schriftuurplaatsen, op welke de Catholijken zich beroepen: MATT. XVI. v. 18, LUC. XXII. v. 31—32, JOAN. XXI. v. 15, zijn althans van dien aard, dat elk redelijk denkend Protestant zal moeten toestemmen, dat zij meer natuurlijk eenigen voorrang aan PETRUS toekennen, dan dat men aanneme, dat hij volkomen met de andere Apostelen gelijk stond. Immers, in dit laatste geval, ontvangt PETRUS geene belooning voor zijn geloof; de verandering van zijnen naam blijft zonder beteekenis; de optreding van PETRUS aan het hoofd der Apostelen, wjl hij de oudste niet was, wordt, zoo geene ongerijmdheid, ten minste van zijne zijde eene aanmatiging: — eindelijk, men laat den Verlosser woorden spreken, zonder eenigen zin en inhoud. En als nu een Protestant met opgenoemde daadzaken bekend, de gezochte uitvlugten naleest, door welke zijne geloofsgenooten de overtuiging der vier eerste eeuwen, zoowel der Oostersche als der Westersche kerk trachten te ontzenuwen; als hij inziet, dat zijne uitlegging overstaat, tegen den duidelijken zin der H. Schrift, gelijk dezelve gedurende de vijftien eeuwen, voor de Hervorming, algemeen werd opgevat, dan moet zijne eigenliefde wel verbazend groot zijn, en het vertrouwen op eigen inzicht, wel tot den graad van vermetelheid gestegen zijn, indien hij in zijne meening niet begint te wankelen.

---

(1) J. HIERONYMI, ep. ad. DAM,

Het is zoolang niet geleden, dat het onder de Protestantische Bijbeluitleggers nog mode was, op het voorbeeld der eerste Hervormers, in den Antichrist van het Boek der Openbaring, den Paus van *Rome* te zien. Gedurende drie honderd jaren, heeft men de goede vrome zielen in het Protestantismus, met deze ontdekking gerust gesteld. Dat was een heerlijke vond van JAN CALVIJN... een *tour de force*, waarvoor op eens alle Schriftuurplaatsen en de overtuiging der oudheid wijken moesten. In onze dagen, is dit denkbeeld wat afgesleten. Misschien heeft men ook gevoeld, dat, terwijl in het Protestantismus zoovele Antichristen gevonden worden, het ongerijmd zou zijn, de Paussen voor Antichristen te verklaren, die het werkdadigst deel genomen hebben aan de uitbreiding des Christendoms. Veel heeft men vervolgens geschreven over slechte Paussen; men heeft valsch- en waarheid ooneengemengd.... doch het zij zoo, antwoorden de Catholijken bedaard, — laat er onder een derde half honderd Paussen ook al een tiental slechte geweest zijn..... de Hel heeft hen verslonden..., dat zij zich hier boven verantwoorden; maar dit beneemt onzen eerbied niet voor eene door JESUS ingestelde magt!

Doch daar komt uit den afgrond een Spook oprijzen, verschrikkelijk voor allen, die het nog met *Rome* houden. ELLENDORF heet de mantel, in welken het gedrogt ten voorschijn treedt: het Spook zelf is eene ziel reeds lang naar de andere wereld opgetrokken, ANTONIUS DE DOMINIS (1), met name. — ELLENDORF heeft ontdekt, dat PETRUS geenszins Bisschop van *Rome* geweest is, en dat zelfs zijn

---

(1) MARC. ANT. DE DOMINIS, Ex-Jesuit, eenigen tijd Aarts-Bisschop van *Spalatro*, Protestant, vervolgens Retractant, overleed te *Rome*, in 1625.

v

verblijf in die stad niet kan bewezen worden. Welk eene nieuwe geruststelling in de twijfelingen, die over de scheuring der eenheid mogten opkomen! Welk een voortreffelijk middel om het nieuw-modisch, eigen gefabriceerd Evangelie over *dwaling*, *bijgeloof* en *Priesterdwang* te doen zegenpralen! Hoe juichte de *Kerkbode*, toen hem deze nieuwe ontdekking, van uit *Duitschland*, ter oore kwam. Bijster verlegen, zaten juist de Hooggeleerde Professoren, op een geleerd opstel, in *den Katholiek*, te kijken. Bespiegelende wijsbegeerte hoort, — *cousin* merkte het reeds op, — aan onze *voortreffelijke* (?) Hoogescholen niet te huis. En hoe jubelde men nu — welk een handgeklap, toen het Spook gekend werd, dat zoo geschikt was, om alle Catholijken naar bed te jagen! — Niet genoeg, dat het door *den Kerkbode* bij zijne duizende lezers werd ten toon gesteld: er moest nog een Kabouter-tje bijkomen, om ELLENDORF met een Neerlandsch laken omhangen, allerwege rond te leiden. Dat mannetje was zelf ook niet mis. Toen het in *de Kerkbode* van den 15 April vermeld vond, dat zijn lievelings-boekje, zijn schat, zijn ELLENDORF, te *Rome* op den index geplaatst was, kon het zijn spijt niet langer verkroppen.

»Dit te vernemen,» zoo schreef het (1), »bedroefde mij, »omdat het ten overtuigende bewijze verstrekt voor de hardheid van het slavenjuk, waaronder *Rome's* Priesterschap »alle gehoorzame Ultramontanen doet gebukt gaan. Ik »werd er door verontwaardigd, omdat het de bedoeling »dier Priesterschap, om het licht der waarheid, waar het »ontstoken wordt, zoo spoedig mogelijk uit te blusschen,

---

(1) Voorberigt van den Vertaler van het werkje: *Is PETRUS te Rome en Bisschop der Christelijke gemeente te dier stede geweest?* Amsterd. J. M. E. MEIJER, 1842.

»op de onbeschaamste wijze uitspreekt.» Later eindigt het, met den verheven wensch, dat zijn Evangelie, »al-
 lengs vollediger zegeprale over *dwaling, bijgeloof en pries-
 terdwang*. Dat kaboutertje moet een aardig ventje we-
 zen, dat *droevig* en *kwaad* te gelijk kan zijn. Het ge-
 lijkt veel op een' anderen dapperen kampioen, tegen
Rome en *Priesterdwang*, den Ridderlijken ROBIÉ VAN
 DER AA! — Wij zouden van deze *droefheid* en *dat me-
 delijden* wel kunnen zeggen, hetgeen JACOBY in *Pruissen*
 den Catholijken een paar jaar geleden toeriep. »Die
 vermetelen geven voor, dat zij u willen verlichten, her-
 vormen, beschaven, uit de papenslavernij verlossen, maar
 het is hijëenenliefde, tijgersteederheid! De innigste kern
 van hun vergiftigd leven, is haat jegens de Catholij-
 ke kerk. Alle dagen komen er nieuwe schandschriften
 en schandbladen uit, die uwe heiligdommen, die uwe
 Priesters hoonen en beschimpen, — die u tot verraad en
 afval aansporen, en die u in zaken, die het geloof be-
 treffen, willen losrukken van *Rome* en zoo tevens van de
 Catholijke gemeenschap. Alle schande en al het gift van
 dezen verbijsterden tijd heeft zich tegen uwe kerk gewend,
 en zelf het uitvaagsel der menschheid; het zoogenaamde
 jonge *Duitschland*, rekent zich bekwaam genoeg om uwe
 kerk te hervormen. Er is schier geen straatjongen meer,
 die in den strijd met uwe kerk niet naar de eer der
 Ridderschap streefde, en, hetzij in brochuren, hetzij in
 dagbladen, uwe kerk gelasterd, uwe Priesters beschimpt
 heeft, en die niet ingedrongen is in het binnenste uwer
 heiligdommen, en daar uwe Sacramenten bezoedeld
 heeft.....» Of, wij vragen het met vertrouwen aan
 alle gemoedelijke Protestanten, verraden, die uitdruk-
 kingen van *dwaling, bijgeloof* en *priesterdwang*, en,
de hardheid van het slavenjuk niet maar al te zeer,
 die hijëenenliefde en dien bitteren haat jegens de Catha-

lijke kerk, van welke JACOBY gewaagt? — Gedurende achttien eeuwen, geloofden Catholijken en Protestanten, bijna eenstemmig, dat PETRUS werkelijk *Rome's* Bisschopszetel vestigde, en terwijl een ELLENDORF, in een oud vergeten boek, eenige schijnbare gronden vindt om eene algemeen aangenomene daadzaak in twijfel te trekken, juichen Hollandsche Hoogleeraren, die vermetelheid toe, en weten niet genoeg over ELLENDORF's *gematigdheid*, *oordeelkunde* en *geleerdheid* uit te weiden (1). Waarlijk het strekt onzen Hoogleeraren niet zeer ter aanbeveling, dat zij zoo ligzinnig een voor bijna twee eeuwen grondig wederlegd thema, als eene nieuwe uitvinding en wel als waarheid aanmerkten! En welke eene volledige onbekendheid verraadt dit niet met de eerste gronden der tijdrekenkunde? Of zou het niet beter te verklaren zijn, door hunnen verregaanden haat tegen *Rome*? Immers deze straalt in elk No. van hunnen Amsterdamschen Bode door, — en wat is het inzien der waarheid wel nadeeliger, dan blinde hartstogtelijkheid? — Wat men over ELLENDORF's *geleerdheid* en *oordeelkunde* te denken hebbe, zal den nadenkenden lezer uit het werkje blijken, dat hiermede het Nederlandsche publiek wordt aangeboden, en hij moge dan zelf oordeelen, in hoeverre deze eigenschappen aan zijne lofredenaren hier te lande, en aan het Kaboutertje, zijnen *bedroefden* en *verontwaardigden* Vertaler, behooren toegekend te worden. Dr. BISTERIK gewaardigde zich eenige oogenblikken af te zonderen om het Oude spook op nieuw te overlezen, en waarlijk, zulk eene overlezing mag ook in ons Vaderland wel eene nut-

---

(1) Men herinnere zich de lofspraken, door *den Kerkbode*, dezen Schrijver toegezwaaid, en men zie verder de voorrede voor de Hollandsche uitgave. Zij begrepen niet, dat zijne geleerdheid in *naschrijverij* bestond!

tige zijde hebben, alwaar het lezend publiek, door mannen, in welke het vertrouwen meende te kunnen stellen, bij voortdoring, door akelige Spook-geschiedenissen over Jesuiten, Paussen en inquisitie, verontrust wordt. Moge deze vertaling er toe bijdragen om ons land van booze geesten te zuiveren! Moge het vooral ELLENDORF's Vertaler doen inzien, dat hij zich, om eene hersenschim, heeft *droevig* en *kwaad* gemaakt! Moge hij toch beseffen, dat *Rome*, ondanks zijne verontwaardiging, zal voortgaan, met alle boeken op den index te plaatsen, die voor de ware geloovigen nadeelig zouden kunnen zijn! En, mijn lieve man! als gij, die zoo geleerd zijt, en Latijn en Grieksch verstaat, u zoo ellendig door ELLENDORF bij den neus liet krijgen, en maar zoo gaaf weg voor waarheid aannaamt, wat hij u voorklapte, — is het dan niet goed, dat er in de Catholijke kerk, van wier goddelijke instelling, hare leden overtuigd zijn, eene inrigting bestaat, die zorg draagt, dat hare minder onderwezene ledematen niet door dwaalleeraren, tegen welke de Apostelen ook reeds zoo hevig uitvoeren, misleid en in dwaling gebragt worden? Gij weet immers wel, dat die verbodene boeken, niet voor allen verboden zijn; dat het licht der waarheid, waarvan gij spreekt, al is het ook dwaallicht, niet uitgebluscht wordt, voor hen, die de oogen sterk genoeg hebben, om het, zonder gevaar voor de oogen des geloofs, te kunnen zien! En is het wel zoo *onbeschaamd*, als een Gouvernement de Apothekers verbiedt aan iedereen, zonder onderscheid, gift te verkoopen? — Bij u, Protestanten, onder wie elk de bevoegdheid meent te bezitten om te meenen, wat gij verkiest, — daar elk, Dominé, — als hij ten minste het Protestansche beginsel wel begrijpt — tot zijne hoorderen zeggen moet: »G. H.! wat ik u gepredikt heb, is Gods woord, naar mijne wijze van zien, uitgelegd: velen begrijpen het wel anders; maar ik meen, dat mijn inzicht het

beste is: gevoelens zijn tolvrij: het denkbeeld van ketterij, dat de Apostelen zoo hardnekkig aankleefden, is gelukkig onverstandig en vrijheid-doovend bevonden. Kiest, wat u belieft: ik mag u mijn gevoelens niet opdringen!" — Bij u zeker, zou het verbieden van sommige boeken met eene verloochening van uw *schoon* beginsel gelijk staan. Bij ons Catholijken echter, die weten wat wij gelooven, en, dat de waarheid, gelijk God eeuwig dezelfde is, bij ons, is het geene ongerijmdheid, geene verloochening van ons beginsel, wanneer de kerk al datgene veroordeelt, wat met hare leer strijdig is; maar het is een noodzakelijk gevolg harer inrigting. Zij beschouwt het hare schoonste taak, om het *depositum fidei* aan den laatsten naneef ongeschonden over te leveren. Zij acht het haren duursten plicht, hare kinderen voor elke dwaalleering ernstig te waarschuwen, en mogen nu ook al soms eigenwijze kinderen haar verlaten, — de *gehoorzamen Ultramontanen* weten, dat de Godmensch gezegd heeft: »Wie de kerk niet hoort, zij u gelijk een heiden en een tollenaar". Hun drukt, dat *slavenjuk* niet zwaar; wijl zij weten *waarom* en *aan wie* zij gehoorzamen. — Alleen, wanneer men het Catholicismus door eenen Protestantschen bril beschouwt; wanneer men zich, gelijk ons Kaboutertje, niet op het ware standpunt weet te plaatsen, kan men zich zoo onredelijk boos maken over eene inrigting, die enkel ten doel heeft, ongeleerden voor dwaling en verleiding te behoeden. Wij Catholijken misgunnen u die noodlottige vrijheid niet, om u door alle winden van leeringen te laten heen en weer slingeren; maar wij beklagen, die vrijheid, als eene anarchie van gevoelens, die *JESUS* — leer tot een Chaos verlaagt van menschelijke meeningen, op welke de uwen, zonder eenige vastheid, zonder Compas, zonder roer en zonder stuurman, als op eene holle zee ronddobberen. Spaart dus vrij uwe moeite om de onzen

van Rome los te rukken: — wie, die zijn verstand gebruikt, zoude zich in uwe ellendige, wrakke, en van alle stuur beroofde, boot durven wagen?

Te vergeefs, meent gij de eeuwige rots te doen wankelen! » Al kwam, » zoo eindigen wij met JACOBY, » al kwam de Reus GOLIATH zelf, met zijnen langen — langen arm: al kwamen myriaden van Schrijvers, geestdrijvers en kladders; — geen stipje zullen zij wegnemen van de Kerkelijke magt, van de tucht en van het geloof der Kerk, — geen heiligenbeeld van de zuil, ja, geen toevaltig versiersel zelfs van het altaar. En zij, die moedwillig of eergierig dergelijken strijd beginnen en denzelven gewelddadig bezweren — kunnen vooraf doodhembden bestellen voor hun geslacht, en eene zerk voor hunnen roem!”

T. E.

AAN DEN

HOOGWELGEBOREN HEER

HOOGLEERAAR BENZENBERG,

RIDDER VAN DEN ROODEN ADELAAR IV. KLASSE,

TE

DUSSELDORP.

*V*oor de vriendelijke toegenegenheid, waarmede U H. Welgeb. mij het geschrift van J. ELLENDORF: IS PETRUS te Rome, en Bisschop der Christelijke gemeente te dier stede geweest?, waaraan U H. Welgeb. eenige waarde scheen te hechten, ter inzage toezond, meende ik mij niet dankbaarder te kunnen toonen, dan door bijkomende beoordeeling in handschrift, of eigenlijk eene wederlegging deszelven, aan U H. Welgeb. te doen toekomen. Deze wederlegging zal, zoo ik hoop, de eenigzins langere terughouding des geschrifts van ELLENDORF verontschuldigen. Indien ELLENDORF zich in zijne voorrede den

—

schijn van een diep zelf onderzoek geeft , dan zal U H. Welgeb. uit mijne wederlegging , waarin ik de bronnen, waaruit ELLENDORF zijne geheele geleerdheid geput heeft, blootleg , gemakkelijk ontwaren , dat hij slechts de oude brij uit de 16e eeuw op nieuw opgewarmd heeft , om welke reden ik ook het opschrift koos : Het Oude Spook enz. Ook is hem de nieuwe letterkunde over dit onderwerp geheel en al vreemd. — Wijl aan U H. Welgeb., als voormaligen Hoogleeraar in de Sterrekunde en als Evangelische , de oude Theologische Strijdschriften in dat vak , niet zoo bekend kunnen zijn , zoo oordeelde ik het dienstig , de menigvuldige tegenspraken , de schandelijke verdraaijingen en logenachtige verminkingen van ELLENDORF eenigzins breedvoeriger te moeten ontwikkelen.

Moge U H. Welgeb. dit als een bewijs van mijne vriendschappelijke erkentelijkheid en bijzondere hoogachting aannemen , waarmede ik de eer heb , mij te noemen,

U Hoog Welgeboren

Onderdanige Dienaar ;

Dr. A. J. BINTERIM,

BILN , den

29 October 1841.

VOORBEREIDEND EXORCISMUS.

Sinds de wereldberoemde Hoogleeraar te *Munchen*; Dr. J. GÖRRES, in het derde deel van zijne *Christliche Mystik*, boek VI, bl. 355, zooveel over de spooksels en kabouters of kwelduivels, uit geloofwaardige berigten en schriften ontleend heeft, schijnt het, als of het geloof aan spoken weder begint te herleven; maar hierdoor verkrijgen ook de Roomsche Exorcisten of bezweerders nieuwe bezigheid. Zij worden er toe opgeroepen, om de tot eene zeldzaamheid geworden of wel tot scheurpapier bestemde bezweringsboeken weder op te zoeken, wijl in sommige van onze hedendaagsche agenden of rituaalboeken de *Modus exorcizandi* (de wijze van te bezweren) weggebleven is. De oude zaak wordt daarom weder nieuw, en men is genoodzaakt de bezweringstaal op nieuw te beoefenen, omdat men de in dezelve voorkomende vreemde woorden niet meer kent; men zal zich in de plegtigheden en voorschriften naauwkeurig moeten oefenen, anders laghen ons die vermete te spooksels uit. Vooral zal

men de spoken zelve, hunne eigenschappen, verblijfplaatsen, vermommingsen en veranderingen, hun mompelen en tieren moeten uitvorschen, opdat men de kabouters en spoken van de weerwolven onderscheiden kunne. De kabouters dragen hunne ezelsooren niet zoo openlijk, dat een ieder hen daaraan kan kennen, maar verbergen dezelve dikwijls onder eene fraaije mode-muts, om zich het aanzien van eenen zeer verlichte te geven. *Dit is ook geen wonder! Want zelfs de duivel geeft zich den schijn van eenen engel des lichts*, II. Korinth. XI., 14. En toch houden deze spoken veel van verandering, en verstaan de kunst, om zich door middel van eenige besmeringen te veranderen, even gelijk de heksen op den *Bloksberg* (1). Indien de geleende glans der geleerdheid de ultramontanen, of wat hetzelfde is, de obscuranten niet verlichten, of de Roomsche exorcisten niet verblinden zal, dan laten zij uit de diepte van hunnen vulkaan heldere vonken in hunne oogen schieten, hunne lippen worden gloeiend en zij spuwen vuur. Wie zou dan niet bang worden, vooral wanneer zich daarbij nog het gerammel der ketenen laat hooren. De lieve jeugd zal weldra bij het gedruisch van zulk eenen bullebak wegloopen en — zich zwijgend verschuilen.

De letterkundige spoken gelijken in geheel hun wezen naar de mystieke kabouters, maar de eerste wan-

---

(1) Wie daaraan mogt twijfelen, leze de verhandelingen der Protestantsche Doctoren JOAN. WOLF: *de Lacrymis sagarum*, Wittenberg, 1676. VOIGT: *De conventu Sagarum ad sua Sabbatha, quae vocant*, 1678.

delen meer bij dag, dan bij nacht, en verlangen voor hunne intrede klinkende munt.

Een zoodanig spook verscheen onlangs te *Darmstadt* bij LESKE en ging ook te *Amsterdam* bij MELJER uit, op zijn voorhoofd staat de naam van ELLENDORF. Het spookte in alle Duitsche en Nederlandsche boekwinkels en brulde vuurspuwend tegen den Paus van *Rome*, zoodat men gelooven zou, dat de St. Pieterskerk sidderen en beven moest, wegens het verschrikkelijk gebrul; met zijne hoornen wil het zelfs de oude steenrots omverwerpen.

ELLENDORF praat met den naam van *Catholijk*; maar hij heeft geen Catholijk haar op zijn hoofd, alles heeft hij van een zeker genootschap geleend, tot zelfs de tanden, waarmede hij bijten wil. Men zegt, dat eenige van deze tanden met gouddraad ingezet zijn. Het spook, waarmede hij ons wil bangmaken, is eene verrimpelde mumie uit de 14e of 16e eeuw, welke hij met eenen langen sleep van verlegen Berlijner stof nieuw bekleedt. Hij snoeft wel is waar op een uitvindings patent, hetwelk, naar hij zegt, met het groote zegel van de protesterende akademie voorzien zoude zijn, en hij beschuldigt de aanhangers der Catholijke kerk, in betrekking tot de hoogstgewichtige vraag: *Of PETRUS te Rome, en Roomsche Bisschop geweest is*, van eene oppervlakkigheid, ligtvaardigheid en een zoo onwetenschappelijk drijven, dat men zich schamen moet, haar gezwets, zoovele jaren voor gezag te hebben aangenomen (1). Maar wij Roomsche exorcisten, die toch voorzeker niet tot de aanzienlijkste

---

(1) In zijne voorrede;

dezer kerk behooren, weten heel wel, dat deze mumie op keizerlijk bevel van LODEWIJK van *Beijeren*, door MARSILIUS MENANDRIUS uit haat tegen den Paus opgesteld, en in de 16e eeuw, naar wensch en op bevel der hoogberoemde mannen LUTHER en CALVIJN (1), van ULRICH VELEN, SPANHEIM, ILLYRICUS, beter opgevuld, en daarop in het Maagdenburger kabinet van de centurien-schrijvers ter bezigtiging uitgesteld is (2). Vandaar werd zij onder begeleiding eener fluit en eens doedelzaks door *Europa*, als eene nieuwe uitvinding rondgezonden en aan iedereen aangeboden. Men liet den Paus van *Rome*, die zich den opvolger van den H. PETRUS noemt, als eenen jongen beer aan een touw dansen. Dat was eene heerlijkheid in het land der reformatie! Met deze nu juicht en zingt ELLENDORF.

De wijzeren maakten hunne vensters toe, en wilden dat jammerlijk geschreeuw niet hooren, daar zij wel wisten, dat deze geheele pronkerij slechts eene uit haat voortgesprotene kwakzalverij is, waarmede men het gemeene volk voor den gek hield. De geleerde Protestanten haatten dezelve en wezen haar af (3). De Catholijken namen de zaak ernstiger op en verdreven den beerendrijver met zijne fluitspelers en zangers uit het land (4). Nog in den laatsten tijd is deze zaak door Catholijken en Protestanten zoo oordeelkundig

---

(1) Zie LUTHER *in den Tischreden* in het kap. vom ANTICHRIST. CALVIN, *Libr. IV. Institut. Cap. 6, § 15.*

(2) Zie aanteekening I. Het werk van FLAC. ILLYRICUS *De primatu papae*, is door een' geleerden dominikaner van *Rome* wederlegd, *Tom. VIII. Bibliothec. pontific. ROBERTI* pag. 133.

(3) Zie aanteekening II.

(4) Zie aanteekening III.

en scherpzinnig behandeld, dat ELLENDORF's schrift als eene verongelukte nageboorte moet beschouwd worden. Voor twee jaren (1840) leverde het Catholijke theologische *Quartalschrift* te *Tubingen* eene welgeslaagde verhandeling van Dr. STENGLEIN: *Over het verblijf van den Apostel PETRUS te Rome*, met welke ELLENDORF, indien hij als een letterkundige wil optreden, des te minder mogt onbekend zijn, wijl dezelve tegen de nieuwste beweringen der Protestanten gerigt is. »Voor eenige jaren,» vindt men in hetzelfde, bl. 233, »ondernam het in het bijzonder Dr. BAUR te *Tubingen* de stelling, dat PETRUS nooit te *Rome* geweest was, een nog door VELENUS en SPANHEIM nagelaten erfdeel, weder in aanzien te brengen. De stoutheid, met welke de geschiedkundige getuigschriften aangerand en in verdenking gebragt werden, maakten in het begin eenig opzien, en zelfs Dr. NEANDER, veranderde niet dan te spoedig, zijne vroeger in de K. G. uitgesprokene meening, gaf aan de stelling van BAUR zijne goedkeuring en voegde er nog, volgens zijne psychologische manier, als toegave bij, hoe allengskens de legende van het episcopaat van den H. PETRUS te *Rome* zou hebben kunnen ontstaan zijn. Doch toen na naauwelijks drie jaren, uit de school van NEANDER Dr. MEYERHOFF (1) met BAUR's argumenten herhaalde pogingen deed, vond deze onderneming hevige tegenkanting. Protestansche godgeleerden, die niet zeer de conservatieve kritiek huldigden, verklaarden zich openlijk tegen eene zoodanige bespotting van het geheele

---

(1) *Historische-Kritisch Einleitung in die Petrinischen Schriften*, Hamburg 1835.

geschiedkundige geloof. Ofschoon Dr. BLEEK (1); MEYERHOFF'S schrift, als van eenen voormaligen toehoorder slechts zeer zacht en toegevend beoordeelde, zeide hij toch: »dat, daar Dr. MEYERHOFF zulke eerwaardige en scherpzinnige navorschers, als DE WETTE, BAUR, NEANDER en SCHLEIERMACHER, tot zijne partij had, hij (BLEEK) van de valscheit des traditioneelen gevoelens niets minder dan overtuigd was, en het ware wel niet volstrekt onmogelijk, doch ten hoogste onwaarschijnlijk, dat de marteldood van PETRUS te Rome, niets dan een sprookje zijn zoude." In de wel is waar gestreng, maar regtvaardige Recensie van MEYERHOFF'S Inleiding tot de Petrinische Schriften spreekt Dr. CREDNER ook over de ongegrondheid van BAUR'S hypothese. »Niettegenstaande alle scherpzinnigheid, met welke BAUR zijne bewijzen heeft aangevoerd, kan Recensent het toch niet nalaten, de geheele afleiding met de grootste overtuiging voor mislukt te houden" (2). Terwijl nu tevens en bij gelegenheid met een paar klare bewijsgronden, slechts de valscheit van de vooronderstelling, van welke BAUR'S vermoeding uitging, bewezen werd, nam Dr. WINDISCHMAN (3) het op zich, om de bijzonderheden van elke vooronderstelling te onderzoeken, Dr. BAUR en Dr. MEYERHOFF door alle dwaalwegen hunner drogredenen te volgen en bewees zoo overtuigend, hoe gewaagd, hoe willekeurig, hoe zwak de kritische vermoedingen en combinatiën schenen." Zoover het *Quartaalschrift*.

---

(1) *Theolog. Studien und Kritik*. 1836, Aflv. 4, bl. 1061.

(2) *Allg. Hall. Lit. Zeit.* 1836 No. 123—124, bl. 370.

(3) *Vindicia Petrina, Ratisbonna* 1836.

Nu opent zich van zelve de *Camera obscura*, waaruit de groote vorschcr ELLENDORF zijne schepping ontleend heeft. Wij gelooven, dat wij met het grootste regt deze schepping een *Oud spooksel* mogen noemen. Want hij heeft zijn geschrift met geen ander doel in het licht gegeven, dan om diegene, welke nog niet zeer ervaren in de kerkelijke geschiedenis waren, op den dwaalweg te brengen; wij moeten de oppervlakkigheid en onbeschaamdheid, waarmede hij de Catholijken beschuldigt, in hem betreuren. Want daar hij zich als de eenigste grondige vorschcr in dit stuk wil voordoen, kan iedereen uit het reeds zoo even gezegde ontwaren, dat hij slechts een naprater is, die zijnen voorgangers weinig eer aandoet, daar hij het niet verstaat natuurlijk genoeg voor spook te spelen.

Het ligt in den aard van een spooksel, dat het, om zijne wezenlijke gedaante te verbergen, dikwijls het voorste naar achteren en omgekeerd draait. Zulks is ook met den heer ELLENDORF het geval. Hij stelt de later opgekome ne apocryfen, als bronnen der oudste overlevering voor, zoo als hij bl. 4 schrijft:

»De bronnen der *geschiedkundige Overlevering* splitsen zich in twee afdeelingen, in *apocryfe en ware*. De eerste kunnen wel de oudste zijn, hetgeen in den loop van dit onderzoek blijken zal; deze zijn uit de tweede, derde en vierde eeuw afkomstig, en kunnen als de eigenlijke grond dezer *Overlevering* gelden; derzelver hoofddoel toch is, PETRUS zeer vroegtijdig naar *Rome* te verplaatsen, hem *Bisschop* der gemeente van *Rome* te maken en hem dáár te laten sterven. Dit nu is tot in de kleinste bijzonderheden uitgewerkt. Hiertoe behooren de, aan LINUS en DIO-

NYSIUS, den *Areopagyter*, leerlingen van PAULUS, valschelijk toegekende *Passiones PETRI et PAULI* de *Acta MARCELLI*, eene *Levensbeschrijving van PETRUS*, het *Leven van den H. JOANNES* door PROCHORUS, eenen der zeven *diakenen*, de *Recognitiones* en *Homiliën* van den H. CLEMENS, den voorgewenden opvolger van PETRUS en diens *brief* aan JACOBUS, in welken hij dezen den dood van PETRUS meldt, de *Constitutiones* der *Apostelen*, welke gezegd worden, door CLEMENS vervaardigd te zijn, het *Liber pontificalis*, op naam van Paus DAMASUS ondergeschoven enz. — In deze schriften is de *overlevering* ontstaan, uitgewerkt en tot in de kleinste bijzonderheden uiteengezet. Als bronnen van eene geschiedkundige getuigenis hebben dezelve geen het minste gezag. — Uit deze onzuivere bronnen hebben blijkbaar, gelijk wij verder zien zullen, PAPIAS, CLEMENS van *Alexandrië*, TERTULLIANUS en ORIGINES geput, die het verblijf van PETRUS te *Rome*, bevestigen, bij welke zich nog DIONYSIUS van *Corinthe* gevoegd heeft.”

Waarlijk! ELLENDORF is zeer bedreven in de oudste schriften. Nu zouden wij wel willen weten, wáár in de werken van DIONYSIUS den *Areopagyter*, in PROCHORUS *leven van den H. JOANNES*, over PETRUS woonplaats te *Rome* gewag wordt gemaakt. Indien nu in deze schriften niets over dit onderwerp gehandeld wordt, hoe kunnen zij dan als bronnen opgegeven worden? Vervolgens wil onze kamerdienaar CRITICUS er vast en stellig op bestaan, dat de *Passiones PETRI et PAULI*, welke voorgewend wordt, van LINUS te zijn, met al het overige geschrijf, niet eer, dan voor de vierde en vijfde eeuw zijn bekend geweest; cenige ge-

leerden plaatsen dezelve zelfs eerst in de zesde eeuw (1), zij konden dus onmogelijk de schrijvers uit de tweede, derde en vierde eeuw, stof tot hunne geschiedkundige narigten leveren. Maar ook aangenomen, dat deze apocryfe boeken in de eerste eeuwen bekend zijn geweest, gelooft de heer ELLENDORF dan wel, dat de eerste kerkelijke schrijvers en oudvaders zulke verstopte neuzen gehad hebben, dat zij den kwalijk riekenden adem der Apocryfen niet ruiken konden? Hoe nader men aan de welriekende bron is, hoe gemakkelijker men de valsche vermengingen gewaar wordt. De oude kerkvaders lieten zich niet zoo gemakkelijk bedriegen, als men voorwendt. De H. IRENAEUS, welke door ELLENDORF als de eerste, die zich de geschiedenis van PETRUS te Rome liet wijs maken, wordt opgegeven, wist de apocryfe van de echte schriften en narigten naauwkeurig te onderscheiden; hij spreekt er breedvoerig over in het eerste boek tegen de ketters (2) zoo ook EPIPHANIUS (3) ATHANASIUS (4).

(1) *Nobis haud aegre suadebitur, saeculo V. aut VI. opus hoc (PROCHORI-LINI) consarcinatum fuisse, LUMPER Histor. critic. Tom. 1 pag. 466.*

(2) *Super hanc inenarrabilem multitudinem apocryphorum et perperam scriptorum, quas ipsi (haeretici) finxerunt, adferunt ad stuporem insensatorum, Cap. 20, edit. Massueti venet, Tom. 1.*

(3) *Idem apostolorum nomina, quo facilius sectatores suos pelliciant, per simulationem admittunt, quibus etiam confictos quosdam a se libros inscribunt: velut a JACOBO, MATTHEO, et reliquis discipulis editos Haeres, XXX. V. 23. Tom. I. pag. 147, edit. Potav.*

(4) *Sed apocryphi sunt haeticorum commentum, qui arbitrato suo libros conscribunt, quibus assignant tempora, ut ae, quam ipsis adscribunt antiquitatis specie, occasionem captent simpliciores fulcendí, Epist 39, Tom I. pag. 767, edit. Montfauc. Patavin,*

De groote critici laten zich hierover het breedvoorigste hooren, EUSEBIUS, de geschiedschrijver, die, zooals hij zegt, de archiven en bibliotheken van het oosten doorzocht heeft, en de H. HIERONYMUS. EUSEBIUS schrijft in het 3e boek der K. G. kap. 25, naar de uitgave van VALOIS: »onder de onechte schriften moet men het boek *De geschiedenis van PAULUS* stellen, verder de zoogenaamde *Herders* enz. Intusschen was het noodig dat wij ook hiervan een verslag leverden, en die schriften, welke volgens de kerkelijke overlevering waar en echt en ontegensprekelijk geloofwaardig zijn, van diegene onderscheidden, van welke de goddelijkheid en echtheid nog aan tegenspraak onderworpen is; welke toch aan de meeste kerkvaders bekend zijn, opdat men zoowel deze leere kennen, als die, welke door de laatsten in het licht gegeven zijn, welke deels de evangeliën van PETRUS, THOMAS, MATTHIAS en eenige anderen, deels de geschiedenis van ANDREAS, JOANNES en van de andere Apostelen bevatten. Geen kerkleeraar van de Apostelen af, heeft zich ooit verwaardigd een van deze boeken in zijne schriften aan te halen. Niet alleen de wijze van uitdrukking verschilt in dezelve van den stijl der Apostelen, maar ook uit de gedachte en het doel van den inhoud blijkt duidelijk, dat zij zich geheel en al van de ware orthodoxie verwijderen, dat het verdichtselen van kettersche menschen zijn, waarom men dezelve niet eens onder de onechte rekenen, maar als ongerijmde en goddelooze geheel en al moet verwerpen." Zoover EUSEBIUS, die niet zoo als ELLENDORF zegt, in het jaar 350, maar in 315 Bisschop van *Cæsarea* was, en in 340 overleden is. — De H. HIERONYMUS, welke dikwijls aan de ketters het ver-

vaardigen van de apocryfen toeschrijft, schreef een bijzonder werk over de kerkelijke schrijvers, waarin hij de apocryfe van de echte boeken behoorlijk weet te onderscheiden. In het zevende kapittel, waarin hij over de Schriften van den H. LUCAS handelt, zegt hij, dat de *Περίοδος* van PAULUS, van THECLA en de fabel van den gedoopten LEO onder de apocryfen, die geene de minste waarde hebben, geteld worden (1).

Deze ontwikkeling zal toereikend zijn, om de goochelarijen van ELLENDORF bloot te leggen. Want hierdoor wordt niet alleen bewezen, hoe voorzigtig de eerste kerkelijke schrijvers bij het aannemen van Apostolische verhalen waren, maar het blijkt er ook duidelijk uit, dat de apocryfen, die ELLENDORF als bronnen opgeeft, ten tijde van EUSEBIUS en HIERONYMUS nog niet bekend waren.

Wij konden het spook nog verder het momaangezicht aftrekken, indien wij wilden aanmerken, dat volgens het oordeel van alle critici, niet alle berigten, welke de apocryfen bevatten, voor fabels gehouden moeten worden. De *Passiones PETRI et PAULI*, de *Levensbeschrijving van PETRUS* enz. kunnen in den grond wel echt wezen, maar de verdere voorstelling is door valsche bijvoegsels geheel en al verminkt. De door ABDIAS, medegedeelde *Passio PETRI* is zuiverder, dan die van den zoogenaamden LINUS in de bibliotheek der kerkvaders. Nog beter zijn die van J. C. THILO te Halle in de jaren 1837 en 38 in het licht gegevene *Acta Apostolorum PETRI et PAULI* in de grieksche en latijnsche taal met rijke en geleerde aanmerkingen

---

(1) Tom. II. oper. edit. II. VALLARSH pag. 84f.

van den uitgever. Dr. THILO heeft wel niet getwijfeld aan het verblijf en het bisdom van den H. PETRUS te *Rome*; hij weet echter de fabelachtige berigten van LINUS, MARCELLUS enz., van de ware verhalen te onderscheiden. Inderdaad men zou het als een geheel bijzonder noodlottig toeval moeten aanzien, indien de eerste Christenen, welke eenen zoo grooten eerbied voor hunne eerste Apostelen PETRUS en PAULUS hadden, in het geheel geene zekere berigten over hunnen werkring, over de door hen gestichte kerken, over hunnen marteldood verzameld en overgeleverd hadden; en een nog grooter ongeluk zoude het zijn, indien al die overeenstemmende berigten, welke de oudheid ons aanbiedt, niets dan sprookjes zijn zouden. Zouden die andere in *Azië* en *Europa* door PETRUS gestichte kerken zich niet hebben laten hooren, indien de Roomsche kerk zich valschelijk op de stichting van PETRUS beroemd had? Doch niet alleen in het oosten, maar ook in het geheele westen, zelfs de Schismatiken erkennen dit voorregt aan de oude keizerstad toe, en in *Rome* zelfs zijn de menigvuldige monumenten en kerken er getuige van.

De constitutiën, recognitiën, homiliën en brieven, welke men aan den H. CLEMENS van *Rome* toeschrijft, zijn zoo naauwkeurig onderzocht en zoo dikwijls toegelicht, dat hun ontstaan in lateren tijd niet te betwijfelen is. Eenige geleerden plaatsen dezelve in de vierde, andere zelfs in de vijfde eeuw (1). Zij kunnen daar-

---

(1) Men kan hierover nazien: LE NOURRY, *Apparat. ad Bibliothec. Patr. I. Tom.* COTELER, *Tom. I Patr. Apostel.* — LUMPER *Histor. critic. Tom. I.* — FABRIT., *Biblioth. graec.* VON DREI, *Neue Untersuchung über die Constitutionen, Tübingen 1832.* KRABBE, *Ueber*

om onmogelijk aan PAPIAS, JUSTINUS, IRENÆUS, TERTULLIANUS, DIONYSIUS van *Corinthe*, CYPRIANUS, ATHANASIUS, EUSEBIUS, HIERONYMUS, RUFFINUS, als bronnen gediend hebben.

Indien eindelijk bij eenige van deze oudste vaders; welke niet voornemens waren, eene breedvoerige geschiedenis te schrijven, de opgaven der reis en des verblijfs van den H. PETRUS te *Rome* slechts *kort* en *bij gelegenheid* voorkomen, dan is zulks het duidelijkste bewijs van de aan iedereen bekende waarheid dezer daadzaak. Want eene bijzonderheid, die door niemand in twijfel wordt getrokken, vermeldt men gewoonlijk slechts kort, voornamelijk indien men hierover niet opzettelijk wil spreken; en het zal dus aan geenen lezer der oudvaders ontgaan, dat zij dergelijke geschiedkundige opgaven in eenen geheel anderen toon en stijl mededeelen, dan de schrijvers der apocryfen doen.

AANTEEKENING I.

Het geslacht-register der antipetriscche familie, neemt zijnen oorsprong in de 14e eeuw, toen MARSILIUS van *Padua*, welke LODEWIJK van *Beijeren*, tegen den Paus verdedigde, voor het eerst waagde er aan te twijfelen, dat PETRUS te *Rome* geweest en de Roomsche kerk gesticht had; hij dacht den Roomschen Paus geene schandelijkere belediging te kunnen aan-

den Ursprung und Inhalt der Apostolischen Constitutionen, Hamburg; 1829. — ELLENDORF zegt van de constitutiën zelve: »Zij zijn klaarblijkelijk valsch en uit de 5e eeuw, »en hier zouden zij zelfs als bronnen voor de kerkvaders der 2e en 3e eeuw dienen,

doen, dan dat hij de eerste stichting dezer moederkerk aanrandde. Hij overleed in 1328. — Een zekere WILFELM, meester van JOH. WICLEF verspreidde deze logen verder, welke dan ook ten tijde der reformatie zeer welkom was. FLACCUS ILLYRICUS in zijn boek: *contra Primatum Papae* en in de Maagdenburger Centurien, ULDARICH (1), VELEN: *Liber, quo PETRUM Romam non venisse, monstratur*, 1560, SPANHEIM, WITSIUS, gaven aan deze logen een geleerd voorkomen, terwijl zij zich meestal op het stilzwijgen van den H. LUCAS beriepen. — Tegen VELEN trad het eerst op de beroemde Bisschop JOANNES FISCHER van Rochester, in zijn geschrift: *Convulsio calumninarum VELENI*, welke in de Wurzburger uitgave van den Bisschop JOANNES van het jaar 1597 gevonden wordt. In (2) de voorrede schrijft JOANNES: *Neque mireris, lector, cum res haec adeo manifesta fuerit, quod quisquidam tam impudens repertus sit, qui tam audacissime tueri contrarium nihil erubescit. Nam tanta jam est Lutheranorum insania malitiaque, ut nihil adeo veritatis sit expers, quod ipsi non ausi sint asserere, modo potestati Romani Pontificis adversetur.* Ook BELLARMINUS wederlegt VELEN, en nadat JUNIUS, DANÆUS en WITACKER de vesting van BELLARMINUS wilden bestormen, verweerde zich GRETSER, die zoo als bekend is, op het Catholijke veld een dappere strijder was. — Intusschen zullen wij toch de hoofdargumenten uit het werk van VELEN

(1) Volgens sommige moet MELANCHTHON zich onder dezen naam verborgen hebben.

(2) De *Convulsio calumn.* komt ook voor in *Tom. XIV. Bibliothec. Pontific. THOM. DE ROCABERTI, Romae 1697.*

hier aanvoeren, opdat men in staat gesteld zij, den uitvindingsgeest van ELLENDORF te bewonderen. Men beschuldigt de Catholijken, dat zij het Obscurantismus van de 16e eeuw nog aanhingen, maar het is juist de tegenpartij, die hetzelfde weder opwekt, en in onzen tijd als nieuwe waar verkoopt. Het eerste argument is: *Auctores non consentiunt de adventu PETRI Romam, non consentiunt in PETRI successoribus numerandis; multi ex CLETO et ANACLETO unum faciunt.* — Tweede argument: *PETRUS non potuit Romam venire ante XV III annum a passione Domini; interfuit enim Concilio Hierosolymitano, quod celebratum est anno XV III a passione Domini.* — Derde argument: *PAULUS ad Romanos scribens multos jubet salutari cap. ult., et in his non comparat PETRUS. Ergo PETRUS non fuit Romae.* De overige argumenten ontleend VELEN uit de handelingen der Apostelen en uit de verschillende brieven van den H. PAULUS, waarin nergens van PETRUS te Rome gewag gemaakt wordt. — Na VELEN bewandelde een zekere RULLUS van *Bazel* dezelfde baan, hetwelk wij hier slechts daarom aanvoeren, ten einde men het bewijs van ELLENDORF met het oud Protestansche vergelijken kunne. RULLUS zegt: 1°. PETRUS was niet te Rome toen hij te *Jeruzalem* door HERODES in de gevangenis werd geworpen; 2°. hij was niet te Rome, toen te *Jeruzalem* de kerkvergadering werd gehouden; 3°. PETRUS was niet te Rome, toen hij te *Antiochië* door PAULUS werd berispt; 4°. van *Antiochië* begaf hij zich naar *Babylon* in *Assyrië*, alwaar hij de kerk gesticht en bestuurd heeft; 5°. PETRUS was niet te Rome toen PAULUS aan de Romeinen schreef;

en toen PAULUS gebonden naar *Rome* gevoerd werd ook niet toen PAULUS uit *Rome* aan de Galatiërs, Efezers enz. schreef, naardien in geen brief eene groete aan PETRUS vermeldt wordt; 6°. PETRUS is niet te *Rome*, maar wel te *Jeruzalem* gestorven; 7°. Indien PETRUS de Romeinen onderwezen had, hoe kwam het dan, dat PAULUS hen onderwijzen moest? PETRUS moet al heel nalatig de gemeente te *Rome* bestuurd hebben; 8°. uit de brieven van PETRUS blijkt geenzins, dat hij te *Rome* was. Hij was derhalve nooit te *Rome* (1). Ten slotte: het geschrift van ELLENDORF is een *Oud spooksel*.

AANTEEKENING II.

Zelfs Protestanten hebben het verblijf van PETRUS en de stichting van het bisdom te *Rome* nadrukkelijk verdedigd. Wij willen er uit de groote menigte slechts eenigen aanvoeren, welke ELLENDORF dus, zoolwel als de Catholijken van eene oppervlakkigheid, ligtvaardigheid enz. beschuldigen moet. Hiertoe behooren de geleerde Engelschen: *CAVE, Hist. liberar.*

---

(1) De bekende ANTONIUS DE DOMINIS heeft in zijn werk *De republica eccles.* van het jaar 1622, dezelfde argumenten aangewend; hij is door onderscheiden Catholijke geleerden, bijzonder door den Franschen Bisschop, NICOLAUS COEFFETEAU in het werk: *Sacra Monarchia Ecclesiae cathol. apostolicae Romanae, Parijs, 1623* wederlegd. De geleerde Jesuit DIONYSIUS PETAVIUS heeft bij het werk van COEFFETEAU eene geleerde verhandeling geschreven. ANTONIUS DE DOMINIS heeft later zijn werk herroepen. Zijne herroeping kan men vinden in: THEATIMI EUPISTINI, *Lib. singul. de doctis cath. viris etc. Romae 1701*. Het werk van COEFFETEAU komt voor in *Tom. XVII. Bibliothec. Pontificiae THOM. DE ROCABERTI.*

*Part. I. HAMMOND, Diss. v. de Episcop. — PEARSON en DODWELL, Oper. posthum. pag. 27. — US-
SER, ad ann. 66. De Hollanders, Franschen,
Duitschers. J. CLERICUS, Hist. eccles. ad ann. 68.
— HUGO GROTIUS, in I. PETR. 13. — THOM. IT-
TIGIUS, Hist. eccles. Saecul. I. Cap. 4. — PA-
TRIT. JUNIUS, in Not. ad Epist. S. CLEMENT.
ad Corinth. — JOSEPH. SCALIGER, in Nat. ad
Chronic. EUSEBII. — SAM. BASNAGE, ad ann. 64.
— DANIEL CHEMIER PONSTRAT, Tom. II. Libr.
XIII. Cap. 4. — BLONDELLUS de Primat. pag.
14. STEPH. LE MOYNE, Perlegom. ad varia sa-
cra, pag. 29. J. ALB. FABRITIUS, Salutar. Lux
Evangel. Deze voorzeker geen oppervlakkige geleer-
de, schrijft bl. 354. *Successionem Episcoporum
Romanorum ab apostolorum temporibus reputant
scriptores vetustissimi fideque dignissimi, ac repe-
tendam esse nemo in dubium vocare solida ratione
potest.* Hierbij nog SCHRÖCK *christl. Kirchengesch.
II. B. bl. 155. REUTERDAHL de fontib. Histor.
eccles. EUSEBII pag. 28. DANZ, Diss. de EUSE-
BIO CAESAR, pag. 118. — HEINICHEN, Not. ad
Hist. EUSEBII Tom I. pag. 137. — Vele anderen,
zie in STENGLEINS *Abhandl. über den 25jährigen
Episcopat PETRI zu Rom.***

AANTEKENING III.

Het schijnt als of ELLENDORF zich niet aan de nieuwe geleerden der Catholijke kerk stoort, welke na BARONIUS, BELLARMINUS, NATALIS ALEX. over dit onderwerp geschreven hebben, zoo als: de BOLLANDISTEN, HEN-

SCHEN Tom. I. April. PAPEBROCH Conat. chronolog. en Tom. V. Junii. JOAN. CLE, comment. histor. critic. in act. apostol. NAN. TILLEMONT, Vit. S. PETRI. Art 27 pag. 260. Pagi Critic. BARONII. — BERTI Diss. eccles. — FRANC. BLANCHIN. Tom. II. in ANASTAS. en JOS. BLANCHI Histor. quadripart. Tom. I. — CALMET, Diss. de S. PETRI Tom. III. Diss. in N. Test. — FRANC. FOGGINIUS, Exercitat. de Itiner. S. PETRI. — CARD. CORTESIUS cum Not. ALEXANDRI CONSTANTII de Itinerario S. PETRI. — SCHELSTRATE Antiquit. Eccles. Tom. I. Reflex. IV. — GERH. CASTEEL DUISBURG. Controv. eccles. XIV. — THOM. M. MAMACHI Antiq. eccles. Tom. I. SANDINI Diss. in Vit. Pontif. — BERNARDIN. MEZZADRI Diss. critic. hist. de viginti quinque ann. Roman. PETRI Cathedr. Romae. 1750. — MARCELLIN. MOLCKENBUHR Diss. de Cathedris Romana et Antiochen. En de vraag: *Wo ist die älteste Kirche?* Enz.

EERSTE EXORCISMUS.

Ἐκ τῶν ἁγίων βιβλίων.

In de bekende *Enchiridion quadripartitum* P. VINCENTII VON BERG, wordt na het teeken des H. Krui-

zes, waarmede ieder exorcismus of bezwering begint; voor de bezwering van eenen *Maleficiaat*, deze wijze voorgeschreven. »O gij afschuwelijke bedrieger der zielen! Wijk van mij; want uwe logens wil ik niet gelooven. Verwijder u in den naam van mijnen Heer JESUS CHRISTUS, dien ik mijn ligchaam en mijne ziel schenk" (1)!

Wonderbaar! Ons Spooksel doet reeds bij den eersten blik van den Exorcist, eenen buitengewonen luchtsprong, waardoor hij den dood van den H. STEPHANUS en de bekeering van PAULUS uit derzelve oude standpunt verdringen wil, om daardoor den H. PETERUS op zijne reis naar *Rome* op te houden; voorzigtigheidshalve heeft het zich met eenen elastieken springriem voorzien, uit de gegronde vrees, dat de sprong eens kon mislukken, en de deur van den Opper-Rabbijn ANNAS mogt open gaan.

Zulke luchtsprongen mag een Exorcist niet gedoogen: — Ik bezweer U door het gedeelte uit de H. Schrift, hetwelk de Handelingen der Apostelen wordt genoemd. — Wordt niet Hoofdd. II, 43 gezegd, dat de H. Geest spoedig en nadrukkelijk door de Apostelen gewerkt heeft? *En iedereen werd er over verschrikt, vele wonderen en teekenen werden gedaan door de Apostelen, zoodat iedereen grooten eerbied voor hen had.* Het is dus geen wonder, dat het geloof in JESUS in eenen korten tijd van acht maanden groote veroveringen maakte, wijl er alleen op den eersten Pinksterdag in *Jeruzalem* drie duizend en eenigen tijd later vijf duizend zielen voor de gemeente gewonnen zijn. Indien nu eenegemeente dagelijks

(1) Pag. 163. edit. Coloniens. 1743

met duizenden vergroot wordt, dan is het gemakkelijk te begrijpen, dat de gebeurtenissen ook des te nadrukkelijker in het licht moeten komen. *En de menigte dergenen, die in den Heer geloofden, zoowel mannen als vrouwen, nam dagelijks toe, V., 14.* — De heer ELLENDORF mag derhalve de dagen niet in maanden en jaren veranderen. Verkort hij daardoor niet den alvermogenden vinger Gods? De geest Gods handelt anders, dan des menschen geest. Hierin bestond voornamelijk het wonder van den H. Geest, dat alles zoo eensklaps op elkander volgde, waardoor de overwinning des gekruisten volkomen bevestigd werd.

Maar nu ook de sprongriemen afgelegd! — Bl. 12 schrijft ELLENDORF: «*Ééns gingen, zoo heet het, PETRUS en JOANNES in den tempel, en nu volgde de genezing des kreupelen. — Men mogt daaruit vóórmaals wel besluiten, dat deze gebeurtenis met de vorige in geen onmiddellijk verband staat.*» — Tegen dit ingelaste woordje *ééns*, hetwelk ELLENDORF, als een springriem gebruikt, protesteert de H. Geschiedschrijver LUCAS ernstiglijk. Het is noch in den oorspronkelijken tekst, noch in eene vertaling te vinden. In den oorspronkelijken tekst, begint het III. kap. met deze woorden: *Ἐπὶ τὸ αὐτό.* Dit vertalen alle vertolkers door *circa idem tempus, om denzelfden tijd.* Onze *Vulgata* en de H. HIERONYMUS besluiten met deze woorden het II. kap. en verbinden het door *in idipsum, te gelijk*, waardoor alzooblijk het naaste verband met het vorige aangewezen wordt.

LUCAS, die zich in het eerste deel van zijne geschiedenis in het geheel niet aan de tijdorde bindt, gebruikt dikwerf de onbepaalde uitdrukkingen, *in de-*

zen tijd; omtrent dezen tijd, zooals hier kap. III. en verder VIII., IX en XII. Om nu verder het naaste verband der gebeurtenissen, welke hij kap. III. en IV. verhaald heeft, met het volgende kap. VI aan te duiden, kiest hij de uitdrukking: *In deze dagen*, waardoor eene verdere tijduitbreiding niet toegelaten wordt. De genezing van den kreupele volgde alzoo in den eersten tijd na het Pinksterfeest, hierop volgde nu in hetzelfde jaar het kiezen van de Diakens, de steeniging van den H. STEPHANUS, den eersten derzelve, en kort hierop de bekeering van den ijverigen vervolger SAULUS, waarom de H. CHRYSOSTOMUS zeer gepast zegt: Uit den vermoorden STEPHANUS, sproot PAULUS, eene schadeloostelling voor het verlies van den eersten Diaken, waardoor de kerk weder getroost werd (1).

De steeniging van STEPHANUS en de bekeering van PAULUS, waren twee zóó gewichtige gebeurtenissen voor de Christelijke gemeente in *Palestina*, dat het jaar, waarin dezelve zijn voorgevallen, al mogt het ook, wat niet waarschijnlijk is, door niemand schriftelijk opgeteekend zijn, door de overlevering onder de bewoners der landstreek gemakkelijk te onthouden was. Deze overlevering kon gemakkelijk aan EUSEBIUS bekend zijn geworden, die een ijverige geschiedenis-onderzoeker en Bisschop te *Cæsarea*, de hoofdstad van *Palestina* was, en die zich de bibliotheek van den Bisschop ALEXANDER te *Aelia* ten nutte gemaakt heeft (2). Deze stelt

(1) *Homil. III. de ferend. reprehens. Tom. III. pag. 123. — Homil. XIX. in Act. Apostol. Tom. IX. pag. 156. edit. Montf. venet*

(2) VI. deel der Kerkelijke Geschied. K. 20.

nu in zijne kronijk in de Olympiade 203, op het jaar 34, deze woorden: *STEPHANUS wordt gesteenigd, SAULUS tot CHRISTUS bekeerd*. Deze woorden vindt men wel niet in de armenische uitgaven van het kronikon, maar zij stemmen geheel met datgene overeen, hetwelk EUSEBIUS in het eerste kapittel van het tweede boek zijner Kerkelijke Geschiedenis schrijft. Het is misschien mogelijk, dat HIERONYMUS deze woorden als aanhangsel bijgevoegd heeft. In elk geval is deze plaats zeer oud, want de diaken EUTHALIUS, die volgens sommigen in het midden van de vierde, volgens anderen van de vijfde eeuw leefde, beroept zich op EUSEBIUS (1). Met deze stemt JOANNES MALALAS naauwkeurig overeen, die in het X. Boek van zijne *Chronographie* zegt, dat PAULUS vier jaren, na des Heeren Hemelvaart met BARNABAS naar *Cilicië* gereisd is (2). GEORGUS SYNCELLUS (3) wijkt wel is waar hier van af, en stelt de beide gebeurtenissen, de steeniging van STEPHANUS en de bekeering van PAULUS twee jaren later; met dezen vereenigt zich onder de nieuwere, *Dr. HUG, Einleitung*, I. B. bl. 289, II. uitgave, die PAULUS bekeering in het een en twintigste jaar der regering van TIBERIUS plaatst, maar hij bewijst tevens, dat dezelve niet verder verplaatst kan worden.

(1) Bij SCHRADER: *Der Apostel PAULUS*, Leipzig 1830. I., 46. Na hem stierf JESUS CHRISTUS in het 18 jaar der regering van Keizer TIBERIUS; in hetzelfde jaar werd STEPHANUS gesteenigd, en kort daarna tegen het einde van het jaar PAULUS bekeerd. *Κατὰ μέσσην δὲ τὴν ὁδὸν ἡ κλήσις αὐτῶ γεγένηται . . . ἕως μικρῶ προαναλαωδῆναι τὸ ἕως ἐκείνω* (namelijk *ὀκτωκαιδέκατον Τιβερίου*).

(2) *Malal. Chronograph. pag. 243. edit. Bonnens.*

(3) *Edit. Bonnensis, Tom. I. pag. 623.*

ELLENDORF meent een' steun daarin te vinden, dat in de *Handelingen der Apostelen*, IV, 6 ANNAS als Hoogepriester genoemd wordt. »Dit blijkt nog duidelijker daaruit, dat ten tijde der genezing des kreupelen niet meer CAIPHAS, maar ANNAS Hoogepriester was, voor welken de beide *Apostelen* gebragt werden." Maar was ANNAS niet reeds met CAIPHAS Hoogepriester, toen JOANNES de Dooper, LUK. III., 2, optrad: *Onder de Hoogepriester ANNAS en CAIPHAS*. Zij wisselden met elkander in hun ambt af, of zoo als BARONIUS *ad. ann. 31* zegt, was ANNAS, de oudste uit den Priesterstam, blijvend voorzitter van het Synedrium; maar CAIPHAS, de schoonzoon van ANNAS, was fungerend-Hoogepriester. Toen VITELLIUS in het $22 \frac{1}{23}$ jaar der regering van TIBERIUS onder de Consuls SEX. PAPICIUS ALLEN. en Z. PLAUTIUS praeeses van Syrië werd, moest CAIPHAS het Hoogepriester-ambt aan JONATHAS, eenen zoon van ANNAS, afstaan. Dewijl nu LUCAS in de *Handelingen der Apostelen* van den Priesterlijken Senaat of het Synedrium spreekt, wordt ANNAS met regt als Hoogepriester het eerst genoemd.

ELLENDORF houdt zich ten laatste nog met den joodschen handel op. Waarlijk, eene gevaarlijke speculatie, indien men met het handelsvak niet genoegzaam bekend is, zoo als het spoedig bij ELLENDORF blijken zal. Hij meent, dat met het verkoopen van huizen en landerijen bij de joden een geruime tijd gevorderd werd, hij wil ons zelfs wijs maken, dat de Leviet BARNABAS naar *Cyprus* gereisd was, om zijnen akker te verkoopen en de kooppenningen in een schip geladen

en te *Jeruzalem* dezelve voor de voeten der Apostelen had nedergelegd. Hiertoe behoort veel tijd.

De joden sloten hunne koop- en verkoopsakten in korten tijd in de *poort*, als de plaats, alwaar het gerigt gehouden werd, in tegenwoordigheid van vele menschen, waaronder ook zeker wisselaars waren, die, indien zij goede procenten weten te maken (hetwelk zekerlijk in het tegenwoordige geval te verwachten was), heel gemakkelijk klinkende munt te verschaffen wisten. Indien wij nu ook aannemen, dat BARNABAS zijnen akker op het eiland *Cyprus*, alwaar hij geboren was, heeft gehad, hetwelk echter niet kan bewezen worden, dan kon hij toch in weinige dagen, onder de zich te *Jeruzalem* bevindende vreemden en kooplieden, *Handelingen der Apostelen II. 9*, ook gemakkelijk eenige bekenden uit *Cyprus*, aantreffen, die van hem zijnen akker kochten. Maar men weet, dat ook onder de vroeger, ten tijde van ANTIUCHUS EPIPHANES uitgewekene joden, eenige nog bezittingen in *Palestina* hadden.

Even gelijk de menigvuldige verkooping en de daarvoor ontvangene gelden, bij de Apostelen het kiezen van Diakens, noodzakelijk maakten, zoo verwekte de daarmede verbondene gebeurtenissen bij de joden en vooral bij de Priesters en Sadduceërs eenen fellen haat en vervolgingsgeest, welks vuur zooveel te heviger woedde, naarmate de Diaken STEPHANUS moediger optrad. De Apostelen werden in de gevangenis geworpen, STEPHANUS onmiddellijk na zijne redevoering gesteenigd en de vervolging verspreidde zich over de geheele gemeente uit. Deze vervolging werd niet van

wege eenen Landvoogd of Koning, volgens regtsbesluit bevolen, maar door den Hoogepriester, van welchen PAULUS daarenboven, den last om de Christenen gevangen te nemen, gevraagd had. In zaken, welke de joodsche wet aangingen, hadden de Romeinen aan het Synedrium nog eenig regtsgebied overgelaten. Op deze wijze werd nog later op bevel van den Hoogepriester ANNAS, de H. JACOBUS gesteenigd. ELLENDORF bewijst derhalve zijne oppervlakkigheid, indien hij op grond, dat Keizer TIBERIUS geen vijand van de Christenen was, de vervolging na den dood van dezen Keizer terug wil plaatsen. TIBERIUS immers, leefde nog in den tijd, toen PAULUS en JOANNES op bevel van den Hoogepriester ANNAS en van het Synedrium, *Handelingen der Apost. III.*, in de gevangenis geworpen werden.

Even zoo min als men nu eenen aannemelijken grond kan aanvoeren, om de gebeurtenissen van af het Pinksterfeest, tot aan den dood van STEPHANUS, ten minste tot eenige jaren uit te breiden, even zoomin noodzaakt ons datgene, hetwelk kap. VIII. verhaald wordt, tot op de bekeering van den H. PAULUS, een langer tijdperk te geven. Wij geven hier de voorkeur aan de tijdrekening der oudheid, boven de meeningen van nieuweren, welke op wilkeurige hypothesen gegrond zijn. De aanmerkingen, waarmede ELLENDORF ons treffen wil, missen allè derzelve doel. SAULUS was voorzeker een leerling van GAMALIEL, maar bij GAMALIEL had de ouderdom en de ondervinding, het eerste vuur reeds verdoofd, terwijl integendeel bij den jongen SAULUS de ijver voor de wet, den eersten gloed begon te beko-

men. *Ik overtrof in het jodendom velen van mijn volk en van mijnen ouderdom en was een hevige ijveraar voor mijne vaderlijke instellingen, Gal. I, 14.* En dewijl hij voor een dusdanige door de Hoogepriesters erkend werd, droegen zij aan den jongen SAULUS, welke toenmaals, naauwelijks een en dertig jaren oud was, ook zoo gewigtige en uitgebreide volmagten op. In overeenstemming der *Handelingen der Apost. IX, 26; XI, 25*, met *Gal. I, 18; II, 1*, reisde PAULUS na drie jaren, nadat hij uit *Damascus* gevlugt was, het eerst naar *Jeruzalem*, vervolgens weder voor den dood van JACOBUS en het gevangen nemen van PETRUS, onder HERODES AGRIPPA en eindelijk weder na verloop van veertien jaren (1). De uitleggers van de H. Schrift, komen echter niet overeen, hoe of men de eerste drie en de laatste veertien jaren rekenen moet. Hier is derhalve geen zekere grondslag. Na de eerste reis naar *Jeruzalem*, bleef PAULUS eenige jaren in *Tarsus*, *Handel. der Apost. XI, 25*. Dat hij dezen tijd werkeloos doorgebracht zou hebben, laat ons zijn ijver voor het Christendom niet vermoeden, even zoo min kan men bewijzen, dat hij zich gedurende dezen tijd enkel te *Tarsus* opgehouden heeft. *Want BARNABAS reisde naar Tarsus om SAULUS op te zoeken, XI, 25.* Indien hier nu wel niet uitdrukkelijk gezegd wordt, dat hij in de omstreken van *Tarsus*, het

---

(1) PAULUS reisde vijfmalen naar *Jeruzalem*, welke reizen echter in de *Handel. der Apost.* niet naauwkeurig opgegeven worden. Men leze hierover PETAU, *Lib. XI. de Doctrin. tempor. Cap. 12, Tom. II. pag. 175.*

Evangelie met goed gevolg verkondigd heeft, kunnen wij het echter als *zeker* aannemen, dat hij voor het Christendom gewerkt heeft.

Volgens deze verklaringen valt de door ELLENDORF gelegde tijdrekenkundige grondslag in elkander. Hij moest het toch zelf gevoelen, dat dezelve in het geheel niet *bestand* was, en toch verstout hij zich, hieruit de gevolgtrekking te maken: »De bewering derhalve, dat PETRUS in het *tweede regeringsjaar* van CLAUDIUS, d. i. in het jaar 42 naar *Rome* zij overgegaan, is gebleken geheel valsch te zijn. Dezelve is ook *dán* valsch, wanneer men de bekeering van PAULUS in het jaar 34 stelt, en hem van het jaar 38 af, gedurende *zeven jaren Bisschop van Anti-ochië* laat wezen; zelfs in dat geval toch, kon hij *vóór* 44 niet naar *Rome* afreizen.” (Bl. 20.) Dat dit echter *vóór* het jaar 44 ten minste het geval zijn *konde*, blijkt uit de scherpzinnige tijdrekenkundige verhandelingen der BOLLANDISTEN, der BLANCHINI's, enz. (1) ELLENDORF's verdere opbouw staat nu natuurlijk ook niet vast, wij zullen derhalve niet noodig hebben, er ons verder bij optehouden en de bijzondere steenen van dit gebouw af te breken. Uit de onzekerheid eener tijdrekenkunde kan men niet altijd de waarheid eener daadzaak bestrijden. Hoe vele stelsels heeft men wel niet over den tijd van de geboorte, den doop en den dood van JESUS? Wie zal

---

(1) De hier achter medegedeelde verhandeling van den geleerden Jesuit PETAVIUS ruimt de voorgewende zwarigheden in alle opzichten geheel en al uit den weg.

daaruit besluiten, derhalve is *JESUS* te *Bethlehem* niet geboren, te *Jeruzalem* niet aan het kruis gestorven?

TWEEDE EXORCISMUS.

VOORLOOPIGE AANMERKINGEN.

1°. Het gevecht begint heviger te worden. Het spook zelf zweeft van den eenen hoek in den anderen, hij beproeft zelfs, het gezegende licht in de hand van den Exorcist of Bezweerder uit te blazen; om zijn bedriegelijk bedrijf in den duisteren nacht des te beter uit te voeren. Maar terwijl het licht door de lantaren beschermd wordt, zoo geeft deze poging aan den bezweerder de gelegenheid, om het spook nadrukkelijk aan te pakken en te brandmerken.

Het gesprek komt op het verblijven den Bisschoppelijken zetel van den *H. PETRUS* te *Antiochië* en te *Rome*. *ELLENDORF* argumenteert: »*PETRUS* bleef ten tijde van de vervolging in *Jeruzalem*, hij was er ook toen *JACOBUS* ter dood werd gebragt en ook later ten tijde van de kerkvergadering te *Jeruzalem*, derhalve is hij tot dien tijd noch te *Antiochië*, noch te *Rome* geweest. — Maar ten tijde van *HERODES* had het jaar ook reeds twaalf maanden, en indien nu *LUCAS* vermeldt, dat *PETRUS* in de maand *Nisan* te *Jeruzalem* geweest is, kan hij dan in de maand

Sivan niet in eene andere stad zijn geweest? — Maar hier behoort slechts verklaard te worden, wat men onder verblijf of onder Bisschoppelijken zetel verstaan moet. Niemand wil beweren, dat de H. PETRUS, aan wien onze Goddelijke Meester het Opperste Herderambt van de geheele kerk toevertrouwd heeft: te *Antiochië* of te *Rome*, zoo als onze tegenwoordige Bisschoppen, een voortdurend verblijf heeft gehad, zonder den gestichten zetel gedurende dien tijd ooit te verlaten. De zetel heeft haren oorsprong aan de eerste stichting te danken. Indien wij Ultramontanen zeggen: dat PETRUS zeven jaren Bisschop te *Antiochië* en vijf en twintig jaren Bisschop te *Rome* geweest is, dan wil dit zeggen; PETRUS heeft zeven jaren, alvorens hij naar *Rome* ging, een Bisdome te *Antiochië* gesticht en hetzelfde (of zelf, of door plaatsbekleeders) bestuurd, hetzelfde is ook van *Rome* te zeggen. Het was niet het doel der Apostelen en in het bijzonder niet van den H. PETRUS, voor zich zelve eene zoo permanenten zetel te kiezen, dat zij slechts op deze hunne Apostolische werkzaamheden bepaalden en de bekeeringen hier en elders staakten. PETRUS was en bleef Bisschop van *Antiochië*, toen hij te *Jeruzalem* in de gevangenis was, en bleef ook Bisschop van *Rome*, toen hij de kerkvergadering te *Jeruzalem* presideerde. Door dezen voorloopigen slag valt het lange en breede argument van ELLENDORF weg: PETRUS is in dit en dat jaar te *Palestina* en te *Jeruzalem* geweest, derhalve kon hij niet te *Antiochië* en te *Rome* geweest zijn, een argument hetwelk PETAVIUS tegen ANTONIUS DE DOMINIS bondig heeft

ontwikkeld: *Quamvis PETRUS certis illis temporum opportunitatibus Hierosolymis, aut alibi Judaeæ versatus sit, et ibidem a PAULO conventus non ideo consequens est, nusquam toto illo spatio interim excurrisse: aut ibi, ubi temporibus illis est deprehensus, assiduum haesisse* (1). De mogelijkheid van zulk eene reis gedurende dien tijd, zal men noch willen, noch kunnen tegenspreken.

2°. LUCAS echter zwijgt van eene dergelijke reis; hij zoude er voorzeker gewag van gemaakt hebben. — ELLENDORF houdt er in het algemeen veel van, de zwijgenden als sprekende getuigen aan te voeren en daarmee te pralen. Het zwijgen van den H. LUCAS kan hier in het geheel geene reden zijn, om de door andere oude schrijvers verhaalde geschiedenis te ontkennen. LUCAS meldt niets van het scheiden der Apostelen, niets van hunne Apostolische werkzaamheden en verrigtingen; niets van den dood van den H. JACOBUS, den broeder des Heeren en eersten Bisschop van *Jeruzalem*: zullen wij nu beweren, dat de overige Apostelen, tot aan hunnen dood te *Jeruzalem* volhardden in het gebed en het breken des broods, of werkeloos geweest waren? Dat JACOBUS niet gesteenigd is, maar gerust op zijn bed gestorven is? LUCAS wilde, zooals de H. CHRYSOSTOMUS reeds vroeger aangemerkt heeft, geene volledige geschiedenis der Apostelen schrijven, maar slechts een beknopt verslag leveren, van de spoedige verbreiding des Evangelies het eerst door PETRUS in *Palestina*, vervolgens onder de heidenen, tot dat

---

(1) *Libr. XI. de Doctrin. tempor. Cap. 13.*

hij tot de groote ondernemingen, reizen en vruchten, van PAULUS overgaat. Zelfs laat hij van PAULUS het meeste onaangeroerd, wat sedert zijne bekeering in *Palestina* is voorgevallen. — Indien men de geschiedenis van den H. LUCAS slechts eenigzins nadenkend leest, dan zal men spoedig gewaar worden, dat dezelve zich in twee afdeelingen splitst: de eerste afdeeling bevat berigten, welke LUCAS van anderen vernomen heeft, en gaat ten naaste bij tot het 13 hoofd.; de tweede afdeeling schijnt uit eenige aantekeningen te zijn zamengesteld, welke gedurende de reizen met PAULUS zamengesteld zijn, en eindigt met de eerste gevangening van den H. PAULUS te *Rome*. Van de laatste jaren van PAULUS vermeldt LUCAS niets, alhoewel deze de kroon van de eerste werken in de eerste jaren waren. Terwijl nu LUCAS met het twaalfde hoofddeel zijn berigt over de Apostolische werken van den H. PETRUS in *Palestina* besluiten wilde zegt hij geheel gepast vers 16: *Hierop ging hij weg en reisde naar een andere plaats*, zonder naauwkeurig de plaats aan te duiden, wijl thans zijne uitlandsche zending begon, waardoor hij eindelijk naar *Italië* en in de hoofdstad *Rome* kwam. Dit echter omstandiglijk te verhalen, lag buiten zijn doel. Want LUCAS schreef volgens de getuigenis van de H. HIERONYMUS EUTHALIUS (1) zijne geschiedenis der Apostelen te *Rome* en waarschijnlijk voor de Romeinen (2). Deze wisten

(1) HIERONYM. *de viris illustr. Cap. 7. Tom. II. pag. 841.* EUTHAL. *pag. 351. edit. Zacagni.*

(2) MOLKENBUHR, *Diss. de Cathedr. Roman. edit II. Nr. 17. Diss. 23. de Actis Apostol. Nr. 83.*

nu wel, dat, en wanneer PETRUS te *Rome* aangekomen was en hunne gemeente gesticht had. Waarom zou LUCAS hen dit nu nog in het bijzonder verhalen? Het schijnt ook als of hij uit dezelfde oorzaak het verdere van PAULUS tot aan zijnen marteldood onder de regering van NERO niet heeft medegedeeld, dewijl dit aan den Romeinen genoegzaam bekend was, want LUCAS heeft langer geleefd dan PAULUS en is, zooals NICEPHORUS (1) ons meldt na den dood van PAULUS van *Rome* naar *Griekenland* gereisd.

3°. »In de brieven van den H. PAULUS, wordt ook volstrekt geen gewag gemaakt van PETRUS te *Rome*. — PAULUS schreef zijnen brief aan de Romeinen in het jaar 58 (2), vóór dat hij met dezelve persoonlijk in aanraking gekomen was. Echter vinden wij de naauwkeurigste bekendheid, het innigste verkeer, de naauwste verbindtenis tusschen den Apostel en de gemeente van *Rome*. Hij groet er bijna dertig personen in, waaronder PETRUS echter niet is, dien hij zeker het eerst zoude hebben gegroet, indien hij de bestuurder van deze gemeente geweest ware.” Zoo EL-DENDORF? Dit komt aan eenen echten Ultramontaan niet vreemd voor, want deze weten, dat PAULUS zijnen brief aan de Romeinen door de Diakones PHOEBE gezonden heeft. Aan wien zal zij den brief overgegeven? Zonder twijfel aan het hoofd der gemeente,

(1) NICEPHOR. *Histor. eccles. Libr. II. Cap. 43.*

(2) ONUPH. PANVINIUS, *libr. de Primat. PETRI* is van het gevoelen, dat PAULUS den brief aan de Romeinen na zijne tweejarige gevangenschap te *Rome* geschreven heeft, nadat hij uit *Spanje* teruggekeerd was; vergelijk zijne *Dissuas. V. Tom. XVII. Biblioth. Pontific. p. 661.*

derhalve aan PETRUS, dien zij dan ook mondelijks van PAULUS groeten konde. Een bijzondere groet aan PETRUS in den brief zelven, zou derhalve doelloos geweest zijn. Ook in de andere brieven van dezen Apostel wordt zelden de bestuurder der gemeente gegroet. — Het is ook wel mogelijk, dat PETRUS omtrent den tijd, toen PAULUS aan de Romeinen schreef, op reis was, en PAULUS, dit, door zijne naauwkeurige kennis en verbinding met de Romeinen, wist. Men mag dit niet als eene afgeperste uitvlugt beschouwen, want wij verlaten ons hierin op de getuigenis van eenen ouden Griekschen Schrijver, waarvan GOTF. VENDELIN (1) uittrekselen levert. Volgens hem heeft PETRUS in de jaren 57—66, de westelijke landen bezocht, kwam naar *Groot-Britannië*, alwaar hij eenigen tijd verbleef en van daar naar *Rome* terugkeerde.

Hierdoor verkrijgen wij tevens de verklaringen, waarom PAULUS in de brieven aan de Ephesers, Collossers, Philippiërs, Hebreërs, aan PHILEMON, die hij na zijne eerste gevangenschap te *Rome*, zoo men zegt, geschreven heeft, nooit eenen groet aan PETRUS gedaan heeft, waarop ELLENDORF zóó zeer bouwt, dat hij er verscheiden bladzijden mede aanvult. De lofwaardige Bisschop JOANNES VAN ROCHESTER en na hem GRETSEK, hebben deze opwerping van VELEN, dien ELLENDORF hier weder woord voor woord napraat, afgewezen. Wij zullen er ons intusschen nog eenigzins

(1) Bij COTELER. *Tom. I. Patr. Apostol. pag. 139.* — BLANCHINI in ANASTAS. *Tom. II. p. 53.* De H. EPIPHANIUS vermeldt evenzeer, dat PETRUS dikwijls in de omstreken van *Pontus, Cappadocië* gereisd en de gemeenten bezocht heeft. HAERES 27, CARPOCRIT. *Nr. 6. pag. 107.*

nader mede bezighouden. Indien het ook zeker is, dat PAULUS de vermelde brieven, gedurende eene gevangenschap geschreven heeft, is het toch niet bewezen, dat dit juist de gevangenschap te Rome in de jaren 62—63 zijn moet. CLEMENS van Rome meldt in zijnen zendbrief aan de Korinthers, dat PAULUS zevenmaal in de gevangenis gezeten heeft, alwaar hij ketenen droeg (1). Het ontbreekt ook niet aan geleerden, welke vaststellen, dat de genoemde brieven niet te Rome, maar op andere plaatsen geschreven zijn, onder dezen is zelfs een landsman van den heer ELLENDORF, de Criticus Dr. MOLCKENBUHR, van wiens *Verhandeling over het Bisdom van den H. PETRUS te Antiochië*, ELLENDORF veel gebruik heeft gemaakt. Deze beweert (2), dat de brief aan de Colossers te Ephesus, of niet ver van Colossus, die aan de Ephezers te Caesarea in Palestina, die aan de Philippiërs in eene naburige stad, toen PAULUS van Rome naar het Oosten terugkeerde, die aan de Hebreërs in Palestina, na de terugkomst uit Spanje, die aan PHILEMON na de terugkomst uit Azië in den omtrek van Colossus geschreven werd; zijne gronden hiervoor mogen anderen beoordeelen. Het is voor ons voldoende, dat men op onzekere beweringen, geen zoo zeker argument bouwen kan, als ELLENDORF doet. Even zoo laten wij het aan de Exegeten over, te beslissen, of het XVI. Hoofd. van den brief aan de Romeinen, waarin de groeten vermeld worden, een echt gedeelte van den brief uitmaakt.

(1) PAULUS patientia praemium obtinuit, cum catenas septies portasset. *Epist. I. ad Corinth. N. 5. edit. Constant. pag. 13.*

(2) *Diss. de Cathedr. Roman. a Nr. 109—111.*

Maar PETRUS was in de eerste plaats Apostel der Joden, en beroepen, om aan het volk van *Israël* het Evangelie te verkondigen, daartegen is PAULUS de Leeraar der Heidenen, volgens *Gal. II, 7. Integendeel, toen zij zagen, dat mij het Evangelie bij de Heidenen toevertrouwd was, gelijk PETRUS bij de Joden, want die PETRUS met kracht in het Apostel-ambt bij de Joden ondersteunde, ondersteunde ook mij in hetzelfde bij de Heidenen.* Rome behoorde alzoo naar de gevolgtrekking van ELLENDORF niet tot den werkring van PETRUS, dewijl het de Heidensche stad was, maar wel tot dien van PAULUS. — Doch ieder weet toch, dat PETRUS de bekeering der Heidenen het eerst met den Hoofdman CORNELIUS begonnen en dezelve geregtvaardigd heeft. Even zoo als PAULUS daartoe beroepen werd, om den naam des Heeren voor Heidenen en Koningen en Kinderen *Israëls* te brengen (*Handel der Apost. IX, 15.*) en hoe PAULUS zelf wenschte een slagtoffer voor zijne broeders en zijne vleeschelijke verwanten (*Rom. IX, 3*) te worden, zoo was ook het predikambt van PETRUS niet alleen tot de kinderen van *Israël* beperkt, maar over alle volkeren der wereld uitgestrekt, volgens *MARCUS XVI, 15.* — Hebben misschien andere Apostelen zich ook slechts in *Palestina* opgehouden en alleen voor de Joden gepredikt? Indien deze echter het bekeeren der Heidenen tot hunnen werkring rekenen, waarom zou PETRUS er van uitgesloten zijn? — » De regte verklaring van het aangehaalde vers uit den brief aan de *Gal.* heeft HIERONYMUS reeds gegeven, dat slechts in zooverre eene verdeeling van hunne Apostolische werken uitgesproken is, als PETRUS en PAULUS

krachtens hunne persoonlijke hoedanigheden en wijze van zien, de eerste meer voor de Joden en deze voor de Heidenen bestemd scheen. Want PETRUS geeft zich uitdrukkelijk er voor uit, beroepen te zijn om aan de Joden en Heidenen het Evangelie te verkondigen, *Hand. der Apost. XV*, 7. Indien nu deze overeenkomst zoo streng in acht genomen was, hoe kon zich *vice versa* de H. PAULUS altijd het eerst met de bekeering der Joden bezig houden, wyl hij steeds in de Synagoge voor allen optrad? *Hand. der Apost. XIII*, 5; *XV*, 41; *XXVIII*, 17, enz. In *Rome* was het Jodendom het middelpunt, hetwelk het Christendom ingang verleende, terwijl daarenboven de H. PETRUS reeds veel vroeger, volgens de Kerkelijke overlevering, te *Rome* geweest is, dan de twee Apostelen, deze verdeeling van hunnen Apostolischen werkkring, onder zich bepaalden. Vergelijk *STEIGER Commentar I. Brief van PETRUS*, Bl. 20 (1).

Doch dewyl ELLENDORF deze opwerping ook van zijnen meester VELEN ontleend heeft, kan hij ook het regt passende antwoord van den Bisschop JOANNES VAN ROCHESTER hooren. Hij zegt namelijk: dat hier heel natuurlijk uit op te maken is, dat PETRUS naar *Rome* moest gaan, alwaar zeer vele Joden waren ten einde deze te winnen, omdat PAULUS, de Leeraar der Heidenen, volgens de grondstelling van VELEN, zich deze niet mogt aantrekken. Op deze wijze dooden zich de partijen met hun eigen zwaard.

Indien ELLENDORF verder met VELEN zegt, dat de Joden, welke PAULUS te *Rome* tot zich beroepen heeft,

(1) STENGLEIN in de *Tübinger Geschichte*, bl. 452.

vroeger van het Christendom, hetwelk zij eene nieuwe Secte noemden, weinig gehoord hadden, zoo noemt de Bisschop VAN ROCHESTER zulks eene tegenspraak en verdraaijing. Want PAULUS stelt in zijnen brief aan de Romeinen de bekendheid met het Christendom openlijk op den voorgrond, en uit het XVI. hoofd. blijkt, dat meer dan één Leeraar te Rome was. *Quid enim? Elingues erant NARCISSUS et ANDRONICUS ac caeteri, qui probe noverunt hanc sectam et ejus ritus ac institutum* (1).

40. Ten laatste begint ELLENDORF met de brieven van den H. PETRUS. Luistert wel toe, Gij Ultramontanen! en hoort! bl. 67 spreekt hij op eenen krachtvollen toon: »De Roomsche Curie en derzelver aanhangers BARONIUS BELLARMINUS, ALEXANDRE NOËL en honderd andere kunnen zich den H. PETRUS volstrekt niet anders denken, dan als *Paus* d. i. zorg dragende voor de *gansche kerk*, haar overal regelende, overal voorschriften en bevelen gevende; *gelijk een veldheer met groot gevolg, geheel met het uiterlijk vertoon van eenen hedendaagsche PAUS moet hij opgetreden zijn...*» Zeker in een gespan van vier witte telgangers, overschaduwde door eenen prachtvollen Baldachin, die gedragen wordt door acht Senatoren der wereldstad?! — Waarlijk! een wonderlijk droombeeld, dat meester VELEN niet gehad heeft, het behoort aan ELLENDORF. De Roomsche Curie laat nog tot heden toe den visscherring zien, en zegelt daarmee hare magtbrieven, om aan de wereld te zeggen, dat haar eerste stichter een arme visscher, maar de

(1) Tom. XIV. Bibliothec. pontif. pag. 526.

eerste onder de Apostelen was. Niet geheel gelijkvormige droombeelden had voor omtrent 200 jaren JOANNES WOLFIUS, dien de Paussen in ezelskoppen en paardepooten voorgekomen zijn; op hunne schouders zat een gehoornde duivel met eene vurige tong. Vergelijk *WOLFII, lection. memorabil. et recondit.*

Laat ons nu verder hooren: »*Vijf en twintig jaren* moet PETRUS *Roomsch-Bisschop* en *Paus* geweest zijn; hij moet het Evangelie naar *Sicilië, Italië, Spanje, Britannië, Gallië*, ja naar *Afrika* overgebracht hebben. En echter hebben wij slechts *twee Pastoraalbrieven* van hem, namelijk *aan de door hem gestichte gemeente van Klein-Azië*. Hoe? zoude hij de westelijke gemeenten geheel vergeten, aan dezelve in het geheel niet gedacht hebben? . . . . . Indien PETRUS werkelijk *Bisschop van Rome* en *Paus* geweest ware, dan zoude ons deze handelwijze geheel onwaardig toeschijnen.»

De Heer heeft de Apostelen als verkondigers van het Evangelie, niet als briefschrijvers uitgezonden. De overige Apostelen ANDREAS, THOMAS, PHILIPPUS enz. hebben ook kerkgemeenten gesticht; zouden zij dezen nu zonder troost gelaten hebben, wjl zij geene brieven aan dezelve schreven? De Bisschoppen en Priesters, welke PETRUS bij de door hem gestichte kerken heeft aangesteld, kenden hunne verhevene bestemming en derhalve was het niet noodig, aan hen nog bijzondere brieven te schrijven. Hoe vele brieven hadden de Apostelen niet moeten schrijven, indien zij elke gemeente door brieven hadden willen onderwijzen en troosten?

Volgt men de meening van Dr. HUG, die in de

weegschaal van de Bijbelsche Critiek voorzeker meer gewigt heeft, dan ELLENDORF, zoo dienden de twee brieven van PETRUS bijzonder, om zijn Opperste Herders-ambt te bewijzen. Want volgens Dr. HUG heeft PETRUS de Aziatische Provinciën niet gezien, zij lagen in den beroepskring van PAULUS, welke in dezelve gereisd, onderwezen en ook in de verte dezelve, in zijne gevangenis niet uit de oogen verloren heeft. Indien nu eene dringende behoefte de tusschenkomst van PETRUS, zijnen troost of zijne onderwijzing vereischte, zoo waren het de brieven van zijnen eerwaardigen ambtgenoot, welke hem in zulk een geval tot handleiding konden dienen (1).

Volgens deze wijze van zien, zouden de brieven van PETRUS, alhoewel geene *Encycliken* voor de geheele Christenheid, toch opperste Herders-brieven voor de door PAULUS gestichte gemeenten zijn.

Of men onder de uitdrukking: *De mede verkorene gemeente te Babylon groet u*, volgens de meening van vele oude kerkvaarders, het oude Heidensche Rome verstaan moet, of volgens de meening van vele nieuwere uitleggers, het beroemde *Babylon* aan den *Euphraat*, of in *Egypte*, dit moet ons onverschillig zijn. Indien ELLENDORF een vriend van het nieuwe is, kan hij er met JUL. POT. (2) de vrouw van den H. PETRUS onder verstaan, welke te *Babylon* woonde. — Over SILAS of SILVANUS zullen wij ook niet veel spreken, maar uit het bijvoegsel, *zoo als ik geloof*, mag ELLENDORF niet opmaken, dat SILAS

(1) *Einleitung*, II. 494.

(2) *Epist. cath.* II. pag. 154.

niet genoeg aan PETRUS bekend geweest is; want deze spreekwijze beteekent, indien van vrienden gewag wordt gemaakt eene verzekering en aanbeveling (1). Dewijl nu volgens de bekentenis van ELLENDORF, SILAS zich later niet meer onder de begeleiders van PAULUS bevond, kan hij zich ligtelijk op reis bij PETRUS gevoegd hebben en met hem naar *Rome* zijn gekomen. De reis naar *Rome* en het verblijf in deze stad, is in het geheel niet van den tijd en de plaats afhankelijk, wanneer en wáár de brieven van PETRUS geschreven zijn.

I. OF VOOR DE AANKOMST VAN DEN H. PAULUS
TE ROME, ALDAAR REEDS EENE CHRISTELIJKE
GEMEENTE BESTAAN HEEFT.

Antiochië, waarover ELLENDORF zooveel spreekt; laten wij vooreerst onaangeroerd, dewijl ons doel is, het Anti-Roomsche Spook te bezweren. Uit de op het einde bijgevoegde Verhandeling van den beroemde PETAVIUS zal zich het tijdvak met betrekking tot *Antiochië* laten bepalen. Schrijver dezès geeft zich voor eenen Roomschen Exorcist uit, niet voor een' Antiochischen; hij gebruikt derhalve het Latijnsche en niet het Grieksche Exorcismusboek, ofschoon er somtijds eenige Grieksche woorden in voorkomen.

ELLENDORF kan het niet loochenen, dat voor de aankomst van den H. PAULUS te *Rome* verscheidene Christenen in deze wereldstad waren. Of dit slechts Christenen uit de Joden, dan of ook onder hen Christenen uit de Heidenen waren, kan ons hier onverschillig zijn; genoeg PAULUS schreef zijnen brief aan

(1) LIGHTFOOT *Harmon. et Chronic. Tom. II. pag. 115.*

de Romeinen , aan de zich aldaar bevindende Christenen , waarvan hij verscheidene persoonlijk gekend schijnt te hebben. Hij was ook tamelijk bekend met den toestand , zelfs met de gevoelens van deze Christenen. — Waar echter verscheidene Christenen waren , lieten de Apostelen niet na , gemeenten te stichten en hun bestuurders te geven , of indien zij konden bestuurden zij zelve deze gemeenten. De *Hand. der Apost.* melden hoofd. XIV , 22 , van PAULUS en BARNABAS , dat zij in elke gemeente , onder gebed en vasten , priesters benoemd hebben , aan welke zij de gemeente toevertrouwd. Zoo als zij het deden , zoo deden het ook de door hen aangestelde Bisschoppen. *Ik liet u in Creta terug* , schrijft PAULUS aan TITUS I , 5 , met het oogmerk , dat gij zoudet verbeteren , hetgeen , wat er ontbreekt en van stad tot stad priesters zoudt stellen , zoo als ik u bevelen heb. Wie zou nu denken kunnen , dat men in Rome in deze wereldstad , deze Apostolische grondstelling verloochend , en de zich daar bevindende Christenen zonder bestuurder , zonder leeraar , zonder priester gelaten had ? Intusschen weet men niet , dat een van de 72 Discipelen of Apostelen van den tweeden rang , inrigting aan de gemeente van Rome gegeven heeft ; de oudste overlevering noemt ons als den eersten stichter der Kerkgemeente te Rome , den H. PETRUS , wij vernemen tevens van de oudste Kerkvaders , waar dezelve zich te Rome het eerst nedergezet en gedoopt heeft. Wij willen ons hier niet beroepen op de oude gedenkteekens te Rome , welke aan den H. PETRUS toe-

geëigend worden en waarover de geleerdste mannen breedvoerige commentariën geschreven hebben (1).

ELLENDORF zal daarmede nimmer genoeg nemen. De oude TERTULLIANUS getuigt, in zijn geschrift: *Over den Doop*, dat PETRUS, te Rome in den Tiber gedoopt heeft. Want daar hij kap. 4 bewijst, dat het hetzelfde was, of iemand in de zee of in eenen vijver, in eene rivier of in eenen put gedoopt is, voegt hij er bij: *er is ook geen verschil tusschen die, welke JOANNES in de Jordaan, PETRUS in den Tiber gedoopt heeft.* Hierbij moet men aanmerken, dat de Joden aan gene zijde van den Tiber hunne Synagoog hadden, en wijl nu de Apostelen, welke Hebreërs waren, zich in de steden het eerst bij de Joden vervoegden en in de Synagoge optraden, was er dus niets natuurlijker, dan dat PETRUS de door hem voor CHRISTUS gewonnen Israëliten in de naburige rivier doopte. De later uit het Heidendom bijgekomenen verkregen hunne geestelijke wedergeboorte in de Coemeteriën, welke in groote menigte te Rome waren (2), waarin zich ook de geloovigen, naar de getuigenis van PLINIUS in zijne berigten aan TRAJANUS,

---

(1) *Extat adhuc ipsa PETRI Cathedra, super quam PETRI sedens sedit, quae in sua Basilica vaticana venerationi habetur. Extant aquarum fontes PETRI quondam precibus miraculose excitati, hactenus scaturientes. Prostant scilices durissimi PETRI jam dudum genibus miraculose molliti. Catenae supersunt, carceres palam visuntur, unde PETRI Romae viventis et crucifixi fides intemerata patefiat. Imminet Urbi Basilica toto terrarum orbe celeberrima, quae sacrum PETRI corpus venerabunda conservat.* CONSTANT. CAJETAN. *Commentar. de singular. Primat. L. PETRI. Tom. VII. Biblioth. pontif. pag. 69.*

(2) ARINGHI *Roma Subterranea. Tom. I. Libr. II. Cap. 2.*

des zondags voor zonnenopgang verzamelden, om JESUS CHRISTUS lofliederen te zingen en offers op te dragen. Indien men tevens de zeer oude martelaarsakten van eenen H. APOLLINARIUS, van de H. NEREUS en ACHILEUS, van de H. PROCESSUS en MARTINIANUS in verdenking wil brengen, laten zich toch de opschriften en menigvuldige monumenten, welke PETRUS verblijf en de stichting eener kerk bevestigen, door eenen pennentrek van ELLENDORF niet uitwissen. De geheele oudheid, niet alleen Rome, maar geheel Italië roept hem datgene toe, hetwelk een dichter (1) in de derde eeuw tegen MARCION schreef:

*Hac cathedra PETRUS qua sederat ipse locatum
Maxima Roma LINUM primum consedere jussit.*

ELLENDORF moet eerst Rome uit de wereld verdelgen, indien hij beweren wil, dat PETRUS nooit te Rome en Bisschop aldaar geweest is; hij moest zelfs eene nieuwe wereld scheppen, dewijl de hedendaagsche hem van eene *klaarblijkelijke logen* overtuigt.

II. WANNEER PETRUS HET EERST TE ROME IS GEKOMEN.

Hoe zorgvuldig het Heidensche Rome was, om gewichtige gebeurtenissen door korte opschriften of aantekeningen aan de nakomelingschap over te leveren en daardoor te vereeuwigen, blijkt tot heden uit de groote verzamelingen van *Inscriptiones*, munten enz. van GRÜTER, MONTFAUCON, MURATORIUS enz. — Zouden de eerste Christenen in hunne Godsdienstige

(1) Ook wel onder de naam van TERTULLIANUS, *Libr. III. contra MARCION.* bekend.

aangelegenheden, van deze oude gewoonte afgeweken zijn? Zouden zij de eerste stichting van hunne gemeente te *Rome* in het geheel niet aangeteekend hebben? Dit kan men niet gelooven, te meer, wijl wij bewijzen genoeg hebben, dat zij de opeenvolging van hunne bestuurders en Bisschoppen, niet zelden met de jaren van hun herdersambt, op de kerktafels *Diptycha* genoemd, naauwkeurig opteekenden. Dat dit ten opzichte van de Bisschoppen te *Rome* geschied is, is niet in twijfel te trekken, wijl wij zoo vele aantekeningen van de Bisschoppen uit de oudste tijden bezitten. En hoevele dergelijke oude geschriften zijn tijdens de vervolgingen en oorlogen verloren gegaan? De geschiedschrijver EUSEBIUS van *Cæsarea* kon zich nog menig geschrift uit de eerste tijden ten nutte maken, welke het noodlot des tijds ons voor altijd onttrokken heeft, onder deze was bijzonder HEGESIPPUS merkwaardig, die over de versterking van *Jeruzalem* en meer andere gebeurtenissen uit het Apostolische tijdvak, geschreven heeft. HIERONYMUS was nog beter met de Roomsche-Christelijke geschiedenis bekend, wijl hij lang te *Rome* in omgang met den Paus DAMASUS was, en gelegenheid had, de Archiven, bibliotheken en oude monumenten te doorzoeken en na te vorschen. Zouden deze mannen in hunne navorschingen niet tot op de eerste stichting der kerk te *Rome* teruggegaan zijn? Wat zeggen zij dan van de eerste aankomst van den H. PETRUS te *Rome*? Vooraf zullen wij de Grieksche Chronologen laten spreken, waaronder met regt den voorrang verdient.

1). *EUSEBIUS, METROPOLITAAN VAN CESAREA
IN PALESTINA.*

In de uitgave van RUFINUS vindt men op het jaar onzes Heeren 43, onder de regering van Keizer CLAUDIUS aangeteekend: »PETRUS de Apostel, een Gallileër, de eerste Hoogepriester van de Christenen, reist, nadat hij de kerk te *Antiochië* gesticht had, naar *Rome* alwaar hij het Evangelie verkondigt en vijf en twintig jaren Bisschop van dezelfde stad blijft." In de Armenische uitgave, welke de *Mechitarist* JOH. BAPT. AUCHER, monnik van *Ancyra* te *Ventië*, bezorgd heeft, leest men dezelfde woorden, maar onder de regering van CAJUS, waarbij een *Glossator* de aanmerking maakt, dat PETRUS te *Rome* het Evangelie van J. C. verkondigd heeft, toen de geleerde Jood PHILO, prefect van *Alexandrië*, als afgevaardigde naar Keizer CAJUS gezonden werd. Dewijl intusschen EUSEBIUS in zijne *Kerkelijke Geschiedenis*, II. B. 14 kap. met duidelijke woorden aangeeft, dat PETRUS onder CLAUDIUS naar *Rome* gekomen was, is het niet onwaarschijnlijk, dat deze plaats in het *Armenische Chronicon*, misschien door eenen afschrijver, verminkt is; of men moet aannemen, dat EUSEBIUS deze reis naar *Rome*, in het algemeen hier wilde aanduiden, zonder naauwkeurig het jaar optegeven.

2). De tijdrekening (*Chronographia*) van JOANNES MALLALAS, den *Syriër*, heeft in het X Boek van de nieuwste uitgave van *Bonn, Corpor. Scriptor. Byzantin.* pag. 246. »Bij het begin der regering van CLAUDIUS, tien jaren na de Hemelvaart van onzen Heer en God JESUS CHRISTUS, is als eerste Bisschop te *Antiochië*, na den Apostel PETRUS, EVODIUS

aangesteld." En blz. 252 verhaalt hij den strijd van den H. PETRUS te *Rome* met den toovenaar SIMON, waarbij men opmerkt; velen zijn te *Rome* door PETRUS bekeerd en gedoopt.

3). De Chronijk van *Alexandrië* (*Chronicon paschale*, uitgave van *Bonn*, bl. 433) verhaalt: »Onder de Consuls CLAUDIUS CÆSAR en CÆSIANUS (1) heeft de Apostel PETRUS de kerk te *Antiochië* gesticht." Bl. 437 wordt verder aangeteekend, dat PETRUS zijne brieven te *Rome* geschreven heeft. Hij moet derhalve in *Rome* geweest zijn. In deze Chronijk ontbreekt het blad, waarop zonder twijfel de verdere geschiedenis van den H. PETRUS beschreven was, dewijl er onmiddellijk de geschiedenis van den H. PAULUS op volgt.

4). GEORGIUS SYNCELLUS van *Konstantinopel*, vervaardigde in de 8e eeuw eene breedvoerige Chronographie, waarin hij *Tom. I*, bl. 627, edit. *Bonnens.*, vermeldt: »Nadat de Vorst der Apostelen PETRUS, te *Antiochië* het eerst eene kerk gesticht had, reisde hij naar *Rome*, om het Evangelie te verkondigen; hij bestuurde tot aan zijnen dood beide kerken."

5). JOANNES ZONARAS, vroeger Keizerlijk ambtenaar, vervolgens *Basilianer* Monnik, welke behalve zijne Chronijk, nog eene verzameling van kerkelijke instellingen, met geleerde verklaringen, in het licht heeft gegeven, waarin hij zich vijandelijk tegen den Roomschen stoel verklaart, besluit het Kapittel over Keizer CLAUDIUS met deze woorden: »Onder hem heeft ook

---

(1) Het zal overtollig zijn, te herinneren, dat de namen der consuls, van de ouden dikwijls onjuist worden opgegeven. Hier moet het zijn onder de Consuls CAJUS AUG. II, et L. APPRONIUS CAESIANUS, die in het jaar 33 Consuls waren.

PETRUS, de zaden van het goddelijk woord uitgestrooid; vele Romeinen namen het geloof aan, zij werden voor de leer der Apostelen zoo ingenomen, dat zij niet te vreden met zijne mondelijke voordragt zijnde, aan MARCUS, den reisgezel van PETRUS verzochten; om de predikatiën van den grooten man schriftelijk zamen te stellen; zij waren aldus de oorzaak, dat MARCUS zijn Evangelie schreef, zoo als EUSEBIUS meldt.”

ZONARAS, benevens de oudere Chronijkschrijvers, beroepen zich wel is waar op EUSEBIUS, als hunne eerste bron, maar men mag van zulke voorzigtige geschiedonderzoekers niet gelooven, dat zij zonder onderzoek, EUSEBIUS in alles gevolgd zijn. Zij geven in hunne Chronijken bewijzen genoeg, hoe scherpzinnig zij alles overdacht hebben. Zelfs PHOTIUS, de vader van de Griekse Schismatiken, waagde het niet, om de stichting van de Roomsche kerk door PETRUS te ontkennen.

1). Wij gaan nu tot de Latijnsche Chronijkschrijvers over, aan welker hoofd de H. HIERONYMUS staat, die, zoo als hij zelf zegt, de Chronijk van EUSEBIUS niet alleen naauwkeurig onderzocht, maar dezelve ook, dewijl zij in de Roomsche berigten somtijds gebrekkig is, ingevuld, uitgebreid en verder voortgezet heeft (1). Hij stelt nu de aankomst van den H. PETRUS te Rome in het begin der regering van Keizer CLAUDIUS, waar-

(1) *Sciendum est, me et interpretis et scriptoris ex parte officio usum, quia et graeca fidelissime expressi, et nonnulla, quae mihi intermissa videbantur, adieci, in Romana maxime historia, quam EUSEBIUS, hujus conditor libri, non tam ignorasse, utpote eruditissimus, quam ut graece scribens, parum suis necessarium perstrinxisse mihi videtur. Tom. VIII. Oper. HIERONYMI. edit. VALLARSII p. 7.*

over hij in zijne andere werken verder spreekt. Na HIERONYMUS legde PROSPER van *Aquitanië*, geheim-schrijver van Paus LEO I, op nieuw de hand aan de Chronijk van EUSEBIUS en HIERONYMUS, en zette dezelve verder voort. Ook hij stelt de aankomst van den H. PETRUS te *Rome* onder CLAUDIUS.

2). De aan den Bisschop HIPPOLYTUS van *Porto* toegeschrevene verklaring (*Indiculus de duodecim Apost.*) over de twaalf Apostelen, welke de geleerde Dominikaan COMBEFIS in zijn *Auctuar. Bibliothec. Patrum*, in het licht gaf, meldt, dat PETRUS, nadat hij te *Pontus*, *Galatië*, *Cappadocië*, *ITALIE* en *Azië* gepredikt, had, naderhand te *Rome* door NERO gekruist is. Indien dit werk niet aan HIPPOLYTUS, die in de 3e eeuw leefde, toegekend mag worden, dan is het toch, volgens de getuigenis der Critici, zeer oud, en bewijst derhalve het algemeen gevoelen des voortijds over het verblijf van den H. PETRUS in *Italië* en bijzonder te *Rome*.

3). De H. ISIDORUS van *Sevilla*, de Kerkleeraar van *Spanje*, heeft benevens andere geleerde werken, eene Chronijk over de regeringen van de Romeinsche Keizers nagelaten. In deze bemerkt hij bij CLAUDIUS: »Onder zijne regering is de Apostel PETRUS naar *Rome* gekomen, tegen den toovenaar SIMON . . . . . Onder NERO werd hij gekruist" (1).

4). Zeer merkwaardig is datgene, hetwelk in de oude Codex van CUSPINIANUS, welke uit de Romeinsche jaarboeken (*Fasti Consulares*) vervaardigd en het eerst door de *Bollandisten Tom. VII. JULII*

(1) S. ISIDORI *Hispan. opera edit. Coloniens*, p. 268.

Actor. Ss. pag. 186, bekend gemaakt is (1), kort maar duidelijk aangeteekend is: »Onder deze Consuls (*CRISPIN. et TAURUS*, in het tweede regeringsjaar van *CLAUDIUS*) kwam de Apostel *PETRUS* te Rome." Even zoo wordt kort daarop bij *NERO* het sterfjaar der beide Apostelen, met opgave van den dag, *III. Kalend. Julius*, aangestipt, zoo als dit in eenen anderen even zoo ouden codex aldus aange- teekend is: *III. Kalend. Julii PETRI in Catacumbas, et PAULI Ostense, TUSCO et BASSO Coss.*, waardoor de begraafplaatsen van de Apostelen aange- duid werden; zij leden onder de Consuls *TUSCUS* en *BASSUS* (2).

5). Wij besluiten deze aanhaling van bewijzen met in de eerste oudheid vervaardigde aanteekeningen der Roomsche Paussen (*Catalogi Rom. Pontific.*), welke *BUCHER*, *SHELSTRATE*, *BLANCHINI*, *PAGI*, in het licht gegeven hebben, waaruit het pontificalboek (*Liber pontific.*) volgens het gevoelen van *SHELSTRATE* vervaardigd is. In allen staat *PETRUS* aan het hoofd, als 25 jaren de Kerk van *Rome* bestuurd hebbende. De eene door *SHELSTRATE*, onder No. 22, bl. 511 en *BLANCHINI Tom. II. ANASTAS, Opuscul. V. pag. 14, Proleg.* opgegevene aanteekening is eenig- zins breedvoeriger: »De H. Apostel *PETRUS* en Vorst der Apostelen, een zoon van *JOANNES*, uit de provincie *Galilea*, stad *Bethsaida*, broeder van *AN-*

(1) Onlangs hebben *MARZOHL* en *SCHNELLER* denzelfden, rithoofde van het groote gewigt, denzelfden op nieuw laten afdrucken, in het laatste deel van hunne *Liturgia S.*

(2) Deze Consuls zijn onjuist geschreven en opgegeven, zoo als *BLANCHINI* reeds aangemerkt heeft.

DREAS, heeft het eerst op den Bisschoppelijken stoel van *Antiochië* gezeten 6 jaren, kwam daarna te *Rome*, zat aldaar onder de regering van Keizer NERO 25 jaren 2 maanden 4 dagen. Hij schreef twee brieven, welke Kanonieke genoemd worden, en het Evangelie van den H. MARCUS; hij wijdde drie Bisschoppen, LINUS, CLETUS, en CLEMENS, tien Priesters en acht Diakens."

Soortgelijke korte aanteekenigen vindt men dikwijls in oude *Codices* der Evangelien of *Martyrologien*, *Liturgiën*, zoo als MARZOHL en SCHNELLER er nog onlangs geleverd hebben in het laatste deel hunner *Liturgia S.* uit Zwitsersche handschriften.

ELLENDORF is, wel is waar, spoedig met deze oude oorkonden gereed. Volgens hem zijn dezelve uit de Apocryfen vervaardigd. Dit is met andere woorden, de geheele voorwereld voor gek verklaren, en zich zelve, als eenigen wijze voordoen. Het ontkennen is de gemakkelijkste kunst, die een iedereen zonder moeite kan leeren. De gewone lezers weten, wel is waar, niet dat de geleerde mannen SCHELSTRATE en BLANCHINI ten voordeele der oudheid dezer aanteekeningen en het *Liber pontific.*, geschreven hebben, maar dit mogen de gewone lezers niet gewaar worden, anders zouden zij den heer ELLENDORF in plaats van eenen Doktoralen hoed, eenen Z. kap opzetten.

DERDE EXORCISMUS.

Het zal niet aan iedereen aangenaam zijn, te zien, hoe de in het naauw gebragte Kabouters zich omwen-

telen, nu opspringen, dan nederzinken. Deze bewegingen zijn slechts misleidingen, om hunnen terugtogt te dekken, om hun verblijf voor den oogenblik te waarborgen. Men mag derhalve het Exorcismus niet opgeven, alvorens de goochelaars geheel en al verdreven zijn.

Meester VELEN geeft hier slechts den toon aan, volgens welken ELLENDORF zingt. VELEN zegt: dat in de eerste eeuwen, verschillende Evangeliën over JOZEF en MARIA, over de geboorte en de kindsheid van JESUS, onder allerlei namen verduikt zijn, en leidt hieruit af, dat de reis van den H. PETRUS naar Rome een verduikt is. — ELLENDORF breidt dit § 23, bl. 94 uit: »Reeds in de eerste eeuwen van de kerk zijn door vroom bedrog, of list van dwaalleeraars eene menigte fabelen en verduiktselen aangaande den persoon des Verlossers, zijne H. Moeder, de Apostelen enz. in omloop gebragt en in de tusschenruimten, welke de H. Oorkonden in derzelyer berigt gelaten hebben, ingelascht geworden.» — Bravo Mijnheer ELLENDORF! Doch slechts ééne vraag: Hebben de oude Kerkvaders deze opgeworpene Evangeliën erkend en er gebruik van gemaakt, of hebben zij dezelve als verduiktsels verworpen? — Het laatste hebben wij reeds uit onderscheidene Kerkelijke Schrijvers bewezen. HIERONYMUS onderwees zelfs de vrouwen, opdat zij de *Apocryfen* naauwkeurig leerden kennen. Men leze den brief aan LAETA (1). — Hetgeen nu de vrou-

---

[(1) *Caveat omnia apocrypha. Et si quando ea non ad dogmatum veritatem, sed ad signorum reverentiam legere voluerit, sciat non eorum esse, quorum titulis praenotantur, multaque his admixta vitiosa et grandis esse prudentiae aurum in luto quaerere. Epist. 107. Tom. I. pag. 683.*

wen in de 4e eeuw kenden, zouden dit de geleerdste Schrijvers niet gekend hebben? — De kerk heeft meer dan ééns, door eene plegtige uitspraak de *apocryfen* verworpen. Paus INNOCENTIUS I. schreef omtrent het jaar 405, aan den Bisschop EXUPERIUS van *Toulouse*: »Weet, dat alle overige geschriften, welke onder den naam van MATTHIAS, of JACOBUS den jongeren, of onder den naam van ANDREAS, die van de filozofen NEROCHARIDES en LEONIDAS voortkomen, of onder den naam van THOMAS en verscheidene anderen in omloop zijn, niet slechts verworpen, maar geheel en al veroordeeld moeten worden" (1). Eene veel vollediger lijst der *apocryfen*, maakte omtrent het jaar 494, Paus GELASIUS in de Kerkvergadering van *Rome* bekend, welke onder andere bevat: De reis van den H. Apostel PETRUS in acht boeken, onder den naam van CLEMENS, de handelingen van den Apostel PETRUS, de handelingen van PHILIPPUS, het Evangelie onder den naam van den H. PETRUS enz. (2). Bewijst het nu niet de grootste onwetendheid in de Kerkelijke Geschiedenis of een listig bedrog, indien men in een openlijk geschrift, deze door de kerk en door de oudste Kerkelijke Schrijvers verworpene en veroordeelde apocryfen, als bronnen van geschiedkundige waarheden ter markt wil brengen? Volgens ELLENDORF, bl. 95 zijn echter *uit deze ondergeschovene en niet geloofwaardige schriften, al deze daadzaken en bijzondere berigten, aangaande het leven van PETRUS, met name aangaande zijn*

(1) *Epist. 6. INNOCENTII I. N. 13, bij CONSTANT. pag. 790.*

(2) *Tom. I. Collect. Concil. HARDUINI pag. 910.*

verblijf te Rome, ontleend. Kan men zich wel eene grootere onzinnigheid bedenken? Maar nog niet genoeg om de Kerkelijke Overlevering vooruit te ijlen, verplaatst ELLENDORF de *apocryfe* van LINUS, CLEMENS, PROCHORUS, MARCELLUS, DIONYSIUS enz. in de eerste eeuwen, welke echter voor de 4e eeuw niet bekend waren. Uit deze moet vervolgens in de 10e eeuw een zekere METAPHRASTES eene reisbeschrijving van den H. PETRUS zamengesteld hebben, waarin alle plaatsen, welke hij doorgereisd is, de kerken die hij gesticht heeft enz. aangeteekend zijn. — Meesterlijk! Uit de lijst der door Paus GELASIUS verworpene *apocryfen* weten wij, dat reeds de reisbeschrijving van den H. PETRUS voor de 5e eeuw, als een opgeworpen geschrift bekend was. Waar heeft ELLENDORF dan de reisbeschrijving van METAPHRASTES gelezen? LEO ALLATIUS, die de schriften van METAPHRASTES naauwkeurig opgeeft en er 122 van opnoemt, kent geene reisbeschrijving van den H. PETRUS. Indien het handschrift van METAPHRASTES (1) misschien in de rijke Bibliotheek van ELLENDORF te vinden is, dan zal hij met hetzelfde te laten drukken ons een beter geschenk maken, dan met de oude fabels, waarmede hij ons tot dusverre onderhouden heeft. — Dat METAPHRASTES voor het overige, geen zoo onnoozele en domme man geweest is, als ELLENDORF hem afschildert, bewijzen de geleerde mannen LEO ALLATIUS, BOLLANDUS, PAPEBROCH, HONORATUS *a. S. MARIA* enz. — Wij hebben in onze *Denk-*

---

(1) Het werkje, hetwelk LIPOMANN en SURIUS onder den naam van METAPHRASTES in het licht gegeven hebben, wordt door alle Critici als valsch verworpen.

würdigkeiten V. B. I. Th. S. 113, de bron ontdekt, waaruit METAPHRASTES waarschijnlijk geput heeft. — ELLENDORF bekent intusschen zelf, dat de oudste getuigenissen, welke *geheel ongetwijfeld voor de reis van PETRUS naar Rome zijn*, uit de derde eeuw dagteekenen. Bl. 93, § 22. Hoe kon METAPHRASTES dan in de 10e eeuw hun wegwijzer en voorspreker geweest zijn?

Voor het overige is de geschiedkundige en patristische critiek van ELLENDORF even zoo onuitputtelijk. Hij weet de geschiedenis even zoo gemakkelijk, als de pen in zijne hand te verdraaijen. Volgens bl. 96 begon het verhaal van de reis van den II. PETRUS naar *Rome* in de tweede helft der tweede eeuw, en volgens bl. 100 was PAPIAS de opsteller van het verhaal nopens het verblijf van PETRUS te *Rome*. — Goed, Mijnheer ELLENDORF! wij zullen om u genoeg te geven instemmen, maar tevens vragen: Heeft niemand in deze eeuw, waarin toch zoo vele vijanden tegen het Christendom woedden, dit sprookje wederlegd? Men kon en moest in dien tijd toch weten, waar PETRUS geweest en gestorven is. Dat men ons slechts éénen schrijver der eerste eeuwen opnoeme, die anders schrijft, d. i., die uitdrukkelijk zegt, dat *PETRUS nooit te Rome geweest, en aldaar niet gestorven is*. ELLENDORF maakt gebruik van het stilzwijgen van eenige vaders, die geenerlei gewag maken van het Bisdom van PETRUS te *Rome*, en maakt daaruit op, dat zij er niets van geweten hebben; geven zij er echter getuigenis van, dan is deze getuigenis eene bastaardgeboorte, welke uit *apocryfen* ontsproten is; de oudste vaders zijn wijze, scherpdenkende mannen, indien zij

niets over de reis van PETRUS naar Rome zeggen, maar zij zijn bijgeloovige, eenvoudige domme mannen, indien zij melden, dat PETRUS de kerk te Rome gesticht heeft. En bij alle deze wendingen en verdraaijingen, kan men er toch niet in slagen, om ééne oude te vinden, die anders meldt, die openbaar zegt, dat PETRUS nooit te Rome geweest, niet te Rome maar b. v. te Jeruzalem is gestorven. Openlijke daadzaken, waarbij de geloofwaardigheid der redelijkste lieden op den voorgrond wordt gesteld, zijn zonder tegenspraak niet zoo gemakkelijk te verzinnen, of ter markt te brengen, dit bewijst de geschiedenis en de dagelijksche ondervinding, en dit wel het allerminste bij kerkelijke gebeurtenissen. Want alle voorname kerken, waaronder bijzonder de Roomsche geteld moet worden, hadden hare gezworene Notarissen, welke naauwkeurig de voornaamste gebeurtenissen opteekenden (1). Dat nog in de derde en vierde eeuw verscheidene van deze Notarieel-Protocollen voorhanden waren, blijkt uit de getuigenissen der oude vaders en uit de martelaarsakten (2). Men kan er wel is waar omstandigheden bijvoegen, die deels opgeworpen, deels overdreven zijn, daardoor kan de waarheid eener daadzaak wel verduisterd, maar geenszins geheel uit den weg geruimd worden.

Maar ELLENDORF wil ons hier voor komen, bl. 96 schrijft hij: »Men zal zeggen, dat zoodanige ver-

---

(1) Vergelijk J. A. SCHMIDII *Diss. trig. de Notariis tum orientalis tum occidentalis Ecclesiae Lipsiae* 1756. pag. 48.

(2) Vergelijk HONORATI a. S. MARIA *Animad. vers. in regul. Critices Diss. IV. Art. IV. pag. 178. edit. venet. fol.*

dichting onmogelijk was, indien dezelve niet ten minste de tegenwoordigheid van PETRUS te Rome ten grondslage had." Hij antwoordt: »Maar dat gaat niet dóór. JACOBUS is niet in Spanje geweest, en toch is het vertelsel deswege ontstaan. PETRUS is geene 25 jaren te Rome geweest, en wel als Bisschop, en toch vermeldt reeds EUSEBIUS omstreeks 340 het als een oud berigt; PETRUS is geen Bisschop van Antiochië geweest, veel minder zeven jaren, en toch staat het als een overoud berigt in het *Chronicon* van *Alexandrië* vermeld en EUSEBIUS verhaalt het als eene niet betwijfelde daadzaak. De *Apostel PHILIPPUS* is niet in *Hierapolis* geweest, en toch verplaatst PAPIAS hem derwaarts, met zijne hem toegevoegde dochters. JOANNES is niet te Rome geweest, en toch meldt dit PSEUDOPROCHORUS (in de 4e of 5e eeuw), uit zijn geschrift ontleende het TERTULLIANUS (in de 2e eeuw!) en uit diens werk andere Kerkvaders."

Waarlijk! ELLENDORF heeft eene bijzondere vlugheid in het liegen bekomen. Waarvan daan weet hij nu zeker, dat JACOBUS nooit in Spanje is geweest? De *Bollandisten* hebben ten minste de mogelijkheid van deze *legende* aangetoond. — Of PETRUS te Rome en aldaar 25 jaren Bisschop geweest is, is het onderwerp van onzen strijd en kan derhalve niet als borstschild dienen, te meer, wijl dit berigt, zoo als ELLENDORF zelf bekent, zeer oud, het tegenovergestelde gevoelen echter geheel nieuw is. Dat PHILIPPUS nooit in *Hierapolis* geweest is, zoo als PAPIAS, EUSEBIUS, HIERONYMUS melden, moet ELLENDORF ons nader bewijzen, zoowel als dat JOANNES nooit in Rome geweest is. Wij vertrouwen hierin de *zeer oude* getui-

genissen der schrijvers EUSEBIUS, HIERONYMUS, AUGUSTINUS meer, dan eenen *ignoratiën* van de 19e eeuw.

Maar nu.

Parturiunt montes, nascetur ridiculus mus.

»Zulke verhalen,» gaat ELLENDORF bl. 96 voort, »ontstonden ligtelijk.» Want alle menschen waren toen domkoppen. »PAULUS was te Rome gestorven; zijn graf was aldáár.» — Stil Mijnheer ELLENDORF! Ééne vraag: Waaruit weet gij, dat PAULUS te Rome gestorven is? Daarvan staat toch in den geheelen bijbel niets. Dezelfde getuigen, welke zeggen, dat PAULUS te Rome onder de regering van NERO door het zwaard omgekomen is, melden ook, dat PETRUS te gelijkertijd aldaar gekruist is. Die het eene aanneemt, moet ook het andere aannemen.

»Indien honderd jaren daarna te Rome iemand op den inval kwam te zeggen, dat ook PETRUS aldaar was gedood, hoe spoedig vond men dan niet een *graf-schrift* voor denzelven? Wie van de leden der gemeente te Rome vernam niet gaarne zulk een bericht? Wie zou het weêrspreken?»

Zulke eene begoocheling en bedriegerij zouden de *Catholijken* te Rome hebben tegensproken, welke opregte Christenen en wars van alle valsche voorstelling waren; de *ketters*, tegen welke de kerkvaders TERTULLIANUS, CYPRIANUS, IRENEUS, OPTATUS, AUGUSTINUS, de grondvesting van den Roomschen stoel door PETRUS, als het sterkste bewijs der *Apostoliteit* onzer kerk tegen overstelden; de *Heidenen* CELSUS, CAECILIUS, LUCIANUS, PORPHYRIUS enz., die zooveel mogelijk zochten, om den Christenen misdaden te

kunnen aanwrijven (1). Juist te *Rome* had men ten tijde van TERTULLIANUS de lasterzucht zoo ver gedreven, dat men een beeld met eenen ezelskop en klaauwen, onder het opschrift: *De God der Christenen*, uitgesteld had. TERTULLIANUS zegt: »*Wij lachten over den naam en de gedaante*» (2). Zouden deze hevige vijanden der Christenen het ongewroken gelaten hebben, indien te *Rome* ter eere van den H. PETRUS een grafchrift opgericht was, zonder dat deze Apostel ooit in *Rome* geweest, en aldaar gestorven ware? — Intusschen zullen wij toch deze plaats van ELLENDORF niet aan ons geheugen laten ontsnappen, om er ten bekwaamen tijde gebruik van te kunnen maken. Wij gaan nu tot de bijzondere getuigenissen der Kerkvaders over, om de bijzondere aanvoeringen van ELLENDORF te overwegen.

CLEMENS VAN ROME EN IGNATIUS.

»In zijnen brief aan de *Corinthiërs* spreekt CLEMENS van PETRUS en PAULUS. Van den laatsten zegt hij, dat hij, na den dood van PETRUS gestorven is en het meest voor het Evangelie gedaan heeft.... onder NERO, te *Rome*, voor het geloof ter dood gebragt is geworden. Nopens PETRUS meldt hij van dat alles niets.... Wanneer CLEMENS van PAULUS uitdrukkelijk zegt, dat hij te *Rome* gekomen en onder NERO den marteldood gestorven is, dan had hij denzelfden grond, op welchen hij dit van PAULUS vermeldde, om, zoo PETRUS werkelijk te *Rome* zijn vriend en leermeester geweest ware, dit evenzeer van dezen te berigten.»

(1) Vergelijk MAMACHI, *ORIGINES et ANTIG. Tom. I pag. 8.*

(2) *In Apologetico Cap. 16.*

Deze aanhaling levert het bewijs op, dat ELLENDORF den brief van den H. CLEMENS waarschijnlijk al droomende gelezen heeft. Zoo hij dezelve werkelijk in in eenen wakenden toestand gelezen heeft, maken wij geene zwaarigheid, hem van eene schandelijke logen te beschuldigen. Want CLEMENS zegt niet, dat PAULUS ná den dood van PETRUS gestorven is, ook niet, dat hij te Rome onder de regering van NERO gedood is. Hier volgt eene getrouwe Nederduitsehe vertaling der onderwerpelijke plaats uit den brief van den H. CLEMENS (1). »Doch laat ons de oude voorbeelden daarlater en overgaan tot de strijders en heerlijke voorbeelden van onzen tijd. Wegens de ijverzucht en den nijd, hebben diegene welke de getrouwste en regtvaardigste zuilen der kerk waren, ook vervolging geleden, tot aan hunnen dood. Zien wij op de goede Apostelen. Wegens onregtvaardige ijverzucht verdroeg PETRUS niet een of andermaal, maar zéér veel ongemak en op deze wijze martelaar geworden zijnde, ging hij over naar de verdiende plaats der heerlijkheid. PAULUS verkreeg den loon des gedulds, wíjl hij zevenmaal ketenen gedragen, met roeden geslagen en gesteenigd is. Als verkondiger van het Evangelie in het Oosten en Westen, verwierf hij zich den grootsten roem des geloofs. Toen hij de geheele wereld onderwezen, aan de grenzen van het Westen gekomen was, en onder de Keizers den martelaarsdood geleden heeft, ging hij van deze wereld in de heilige plaats, en is hij het grootste voorbeeld van geduld geworden.»

(1) Volgens de Grieksch-Latijnsche uitgave van COTELIER CONSTANT, HARDUIN enz. Nr. 5.

Onzen ELLENDORF komt ook het zwijgen van IGNATIUS opmerkelijk voor. »Gelijk deze nergens dáárop wijst, dat hij de opvolger van PETRUS, den eersten Bisschop van *Antiochië* geweest is, zoo maakt hij ook in zijnen brief aan de *Romeinen* met geen enkel woord melding van PETRUS, als den grondvester hunner gemeente, als den eersten *Bisschop van Rome*.” — Waarom zou IGNATIUS zich op iets beroepen hebben, hetwelk toenmaals door niemand tegengesproken werd, en waartoe hij in de eerste plaats geene aanleiding had? In den brief aan de *Trallers* groet hij deze: *in apostolico caractere*. Zou dit niet op de Apostolische opvolging duiden? In den brief aan de *Romeinen* wordt gezegd: *Ik beveel ulieden niet, zooals PETRUS en PAULUS; zij waren Apostelen, ik ben een veroordeelde; zij waren vrij, ik een slaaf, tot op dezen dag*. ELLENDORF voegt bij de eersten woorden nog: *Ik verzoek ulieden slechts*, om op deze wijze minder nadruk te hechten aan de woorden: *Zooals PETRUS en PAULUS* gedaan hebben. Zelfs de ingelaschte brieven dulden dit invoegsel niet. Men moet in het algemeen bekennen, dat ELLENDORF het in den letterkundigen smokkelhandel ver gebragt heeft. Hij weet ten gunste van zijne zaak in te lachen en uit te werpen, zooals hij in de boven aangevoerde plaats het woord PETRUS als ingesmokkeld afwijzen wil.

JUSTINUS.

De H. Martelaar JUSTINUS moet voor het gevoelen van ELLENDORF een nieuwe getuige zijn, wijl hij *niets* zegt. In zijne I. *Apologie*, welke hij den Keizer

ANTONINUS PIUS omtrent het jaar 150 overgegeven heeft, meldt hij, dat SIMON *Magus* naar *Rome* gereisd is, zich aldaar opgehouden en wonderen verrigt heeft en door de Romeinen, die hem voor eenen God hielden, met een standbeeld is vereerd geworden, hetwelk JUSTINUS zelf gezien heeft (1). De H. martelaar had immers (volgens ELLENDORF) hierbij ook gewag moeten maken, dat de H. PETRUS dezen SIMON te *Rome* doen vallen en overwonnen heeft, zoo als EUSEBIUS meldt. »Zijn stilzwijgen behelst dus het sterkste bewijs, dat het verblijf van PETRUS te *Rome*, hem geheel onbekend was.» — En deze opwerping geeft ons het sterkste bewijs, dat ELLENDORF zich nooit met het doel van deze *Apologie* bekend gemaakt heeft. JUSTINUS stelt aan den Keizer de dwaasheid van de afgodendienst voor, hoe de Heidenen zelfs de slechtste menschen vereerden, en voor hen standbeelden oprigttten, op deze wijze valt het gesprek op SIMON van *Samaria*, vervolgens op MEANDER, ook een Samaritaan uit het dorp *Capparetea*, eindelijk op MARCION. Hoe behoort nu hieronder de H. PETRUS en zijn verblijf te *Rome*?

PAPIAS.

Wijl PAPIAS, volgens het oordeel van ELLENDORF, de opsteller van het verhaal nopens het verblijf van PETRUS te *Rome* is, zoo tracht hij het Kerkelijke gezag

(1) ELLENDORF meent wel is waar, dat JUSTINUS zich verzien heeft. Maar dat JUSTINUS zich niet bedrogen heeft en ook niet bedrogen is, bewijst Dom BARAN in de *Praet. ad JUSTINI opera Part. I. Cap. 6.* — TILLEMONT *Memoriar. Tom. II. Cap. I. pag. 340.* STYAN, THIRLEY *ad JUSTIN. M.* — AUGUST. ORSI, *Hist. eccles. Tom. II. pag. 619.* LUTHER. *Hist. theolog. Tom. II. pag. 68.*

deszelveu op het diepste te vernederen. Alvorens wij de getuigenis van PAPIAS uit de Kerkelijke geschiedenis van EUSEBIUS en uit het geschrift van *HIERONYMUS de viris illustribus* bij uittreksel mededeelen, zullen wij eerst de zotternijen van ELLENDORF blootleggen. Eerst staat er bl. 101. »HIERONYMUS maakt hem tot den leermeester van IRENEUS (*HIERON. Ep.* 29), volgens wien dus de tijd, in welken hij bloeide, in het midden der tweede eeuw viel.” — Dit noemen wij eene letterkundige logen. *HIERONYMUS* meldt nergens, dat PAPIAS de leermeester van IRENEUS geweest is. In het geschrift *de viris illustribus* merkt *HIERONYMUS* slechts op, dat IRENEUS, PAPIAS in de meening van een duizendjarig rijk gevolgd is. PAPIAS bloeide volgens eenige Critici, in het begin van de tweede eeuw, zooals de *Bollandisten*, de Benediktijner LE NOURRY, LUMPER enz. (1).

»PAPIAS heeft, wat zijne begaafdheid als schrijver betreft, eenen zeer slechten naam.” Indien men ook toegeven wil, dat PAPIAS de gaaf van schrijver niet bezat, waardoor hij zijne geschiedkundige overleveringen in eenen bevattelijken en regelmatigen stijl opstelde, ook meer tot fabelachtige uitleggingen overhelde, zoo als EUSEBIUS niet onduidelijk te verstaan geeft (2), dan kan hij toch een geloofwaardige getuige der kerkelijke overleveringen zijn, te meer indien hij diegene bij naam noemt, van welke hij zij-

(1) In de armenische *Cronicon* van EUSEBIUS wordt PAPIAS te gelijker tijd met POLYCARPES in het eerste regeringsjaar van Keizer TRAJANUS gesteld. — Volgens de *Patrologie* van MÖHLER leefde PAPIAS omtrent het jaar 118.

(2) *Libr. III. Histor. eccles. Cap. 39.*

ne aanteekeningen ontvangen heeft, zooals hier het geval is, of indien hij zich op zijne eigene ondervinding beroept. Daarom kan men datgene niet zoo spoedig als een *voorbedachtelijk verdichtsel* verwerpen, wat hij van de dochters des Apostels PHILIPPUS en van andere daadzaken meldt, welke hij beleefd heeft. Laat ons aannemen, dat hij omtrent het jaar 120 een man van zestig jaren was, zoo kon hij als jongeling de opwekking van eenen doode te *Hierapolis* door de dochter van PHILIPPUS, beleefd hebben. Want hij zegt geenszins, dat deze opwekking heeft plaats gehad, toen hij reeds Bisschop van *Hierapolis* was. Overigens kan het den heer ELLENDORF niet onbekend zijn, wat zijn landsman *Dr. MOLCKENBUHR* betrekkelijk PAPIAS en deszelfs paradoxe gevoelens in eené bijzondere *Verhandeling* critisch ontwikkeld heeft (1). Wij zullen nu, alvorens wij de door ELLENDORF aangehaalde onjuiste plaats toelichten, datgene aanvoeren, wat EUSEBIUS en HIERONYMUS uit de werken van PAPIAS aanhalen, waardoor zijne getuigenis kan beoordeeld worden. ELLENDORF heeft er zich wel voor gewacht, dit mede te deelen: »Ik maak geene zwarigheid», zegt PAPIAS, »om datgene, wat ik voormaals van de voorouders geleerd en behoorlijk onthouden heb, benevens onze verklaringen hier neder te schrijven, en de waarheid derzelve door getuigenis te bekrachtigen. Want ik volgde, zoo als gewoonlijk gebeurd, diegene niet die veel praten maar diegene welke waarheid leerden, niet diegene, welke nieuwe

(1) *Diss. 17. An. s. IRENEUS, JUSTINUS, PAPIAS etc. fuerint milenarii, Monasterii Westphal. 1795.*

en ongewone grondstellingen, maar die welke ons overgeleverde en uit de waarheid zelve voortkomende goddelijke geboden voordroegen. Kwam er eens iemand bij mij, die met de oude omgegaan had, dan vraagde ik hem zorgvuldig uit, over de gesprekken der voorvaders, wat ANDREAS gezegd had, of PETRUS, of PHILIPPUS, of THOMAS, of JACOBUS, of JOANNES, of MATTHEUS, of wat de andere leerlingen des Heeren gezegd hadden; wat ARISTION en de *presbyter JOANNES*, welke ook leerlingen des Heeren waren, predikten. Want ik dacht niet zoo veel nut uit het lezen der boeken te trekken, als uit mondelijksche berigten van nog levende personen" . . . . . Kort hierop voegt EUSEBIUS er nog bij: »De zoo evengenoemde PAPIAS bekent alzoo, dat hij de gesprekken der Apostelen van hunne leerlingen gehoord heeft; daartegen meldt hij, dat hij ARISTION en den *presbyter JOANNES* zelf gehoord heeft. De overlevering van deze mannen voert hij dikwijls, onder het noemen hunner namen, in zijne geschriften aan. En dit bericht, hetwelk ik hiervan hem gegeven heb, zal zoo ik geloof niet nutteloos zijn" (1).

Wij gelooven nu, dewijl de geloofwaardigheid van PAPIAS bewezen is, te mogen vragen, wat deze oude Bisschop in het bijzonder van PETRUS meldt? ELLENDORF voert twee plaatsen aan, welke echter noch in hetzelfde boek, noch in hetzelfde hoofd., van de Kerkelijk geschiedenis van EUSEBIUS, zooals hij dezelve aanhaalt, te vinden zijn. De eerste is ontleend

---

(1) EUSEBIUS *Hist. eccles. Libr. III. Cap. 39. edit. Valesii.*
 HIERONYMUS *de vir. illustrib. Tom. II. edit. Vallarsii.*

uit het 15 hoofd. van het II. boek, waarin EUSEBIUS het ontstaan van het Evangelie van den H. MARCUS vermeldt, die hetzelfde op verlangen der Romeinen geschreven heeft, hetwelk PETRUS later toen hij daarvan door eene openbaring van den H. Geest kennis verkregen had, voor het gebruik der kerk heeft aangenomen. *Hiermede komt PAPIAS, Bisschop van Hierapolis overeen.* Door deze woorden wil EUSEBIUS zijn gegeven berigt bevestigen. Hij vervolgt: »Voorts zegt men, dat PETRUS in zijnen éersten brief, welken men beweert te Rome geschreven te zijn, van MARCUS melding maakt, en dat PETRUS zelf dit te kennen geeft, door Rome figuurlijk Babel te noemen, met deze woorden: *De gemeente van Babylon groet ulieden, zoo ook mijn zoon MARCUS.*»

Dit luidt voor ELLENDORF fabelachtig. Waarom? »PETRUS zoude vele jaren te Rome Bisschop geweest zijn, en echter zouden de Romeinen MARCUS verzocht hebben, diens redevoeringen op te teekenen, opdat zij het éénmaal gehoorde, niet mogten vergeten. MARCUS zou, buiten weten van PETRUS, zijn Evangelie vervaardigd hebben, welke daad aan PETRUS eerst door Goddelijke openbaring zou zijn bekend gemaakt. — Dat luidt toch vrij sprookjesachtig." Natuurlijk! voor eenen zoo beperkten geest, als ELLENDORF, die niet weten wil, dat de Romeinen juist dáárom aan MARCUS verzocht hebben, het Evangelie schriftelijk zamen te stellen, wijl PETRUS langen tijd van Rome afwezig was, hetwelk EUSEBIUS toch duidelijk genoeg te kennen geeft door de woorden: »Toen de Apostel daarvan door eene openbaring des H. Geestes kennis verkregen had." Wat is nu natuurlijker, dan dat de leerlingen, de eenmaal gehoorde voorle-

zingen van hunnen leermeester, wyl hij afwezig was, schriftelijk verlangden zamengesteld te hebben?

De tweede plaats, welke ELLENDORF even zoo zinneloos en geheel verdund noemt, is te vinden in het 39 Hoofd. III Boek van EUSEBIUS: »Deze JOANNES de Presbyter, zeide ook, zegt PAPIAS, dat MARCUS, de teboeksteller van het onderrigt van PETRUS, alles, wat hij in zijn geheugen geprent had, vlijtig opgeteekend, maar niet in geregelde orde gerangschikt heeft, hetgeen door den Heer of gezegd, of gedaan was geworden. Hij had ook den Heer zelf nimmer gehoord, noch gevolgd; maar heeft later met PETRUS omgegaan, die, ten nutte zijner hoorders, maar niet om eene geschiedenis van de redevoeringen des Heeren samen te stellen, het Evangelie verkondigde.»

Hier doet ELLENDORF den mond open en roept: »Dit is het oordeel eens onwetende!» waardoor hij aan de geheele letterkundige wereld te kennen geeft, dat hij de grootste onwetende van alle onwetenden is. — »Het Evangelie van MARCUS is geschreven, gelijk die der overige Evangelisten»; gaat ELLENDORF voort: »men proeft, dat het van een ooggetuige is.» — Mijnheer ELLENDORF gij hebt ongetwijfeld eenen bijzonderen smaak, zoowel als een bijzonder verstand! Want onze beste Schriftuurverklaarders proeven geheel anders. Wij zullen hier slechts het oordeel van eenen Dr. HUG, dien men toch eenen Exegetischen smaak niet betwisten kan, aanvoeren: »Zulk eene bezorgheid, om den naam van PETRUS op enkele plaatsen in te lasschen, waar het noch de omstandigheden van het factum vorderen, noch hetzelfde door dit bijvoegsel een bijzonder licht won, zoo als MARC. I, 36; V, 37; XIII, 3; XVI, 7, verraadt eene persoonlijke aan-

gelegenheid des Schrijvers. Het steeds tegenwoordig zijn van dezen Apostel en het opzettelijk gewag van hetzelfde, waar het tot de beschouwing van het verhaal niets bijdroeg, kan slechts nog een tweede geschiedkundig doel, de bekrachtiging door zijne getuigenis, hebben. Ten minste verklaart zich het eigenbelang van MARCUS om den naam van PETRUS, zonder noodzakelijkheid met betrekking tot de omstandigheid of duidelijkheid van de gebeurtenis, er bij te voegen, uit de berigten der ouden over de bronnen van MARCUS volkomen, evengelyk deze aangehaalde sporen, met deze berigten zoowel overeenstemmen, dat zij de geloofwaardigheid derzelve begunstigen en bekrachtigen" (1). Ziedaar het oordeel van den geleerden HUG.

Nu verder Mijnheer ELLENDORF. »En daarbij nu nog die onzin, dat PETRUS het Evangelie van MARCUS goedgekeurd en verordend zoude hebben, dat het in de gemeenten voorgelezen moest worden. — Het boek de was onder leiding van den H. Geest geschreven en ontleende dáárvan al deszelfs gezag." — Wie heeft dan aan de Romeinen gezegd, dat het boek op ingevring (of *onder leiding*, bl. 105.) van den H. Geest geschreven was? voornamelyk, wyl volgens de getuigenis van den H. LUCAS I, 1, vele ondernomen hebben, om dergelyke opstellen te vervaardigen. De toenmalige Romeinen, konden even zoo min als wij nu, den H. Geest aan het boek zien of voelen. AUGUSTINUS was stout genoeg om te zeggen: »*Ik zou zelfs het Evangelie niet gelooven, indien mij het gezag der Catholijke kerk er niet toe bewoog.*"

Nog iets en daarmede genoeg voor deze §. »MAR-

(1) *Einleitung, II. Theil, II. Auflage, § 27, Seite 112.*

cus heeft in het *Grieksch* geschreven, dus zeker niet voor de *Romeinen*." — In welke taal heeft PAULUS dan zijnen brief aan de *Romeinen* geschreven? verstonden zij *dezen* in het Grieksch, waarom dan niet ook het *Evangelie* van den H. MARCUS? (1) — O dwaashoofd!!

CLEMENS VAN ALEXANDRIE.

Tot de edelste en geleerdste Kerkelijke Schrijvers van het einde der tweede eeuw behoort CLEMENS, leermeester van de *Alexandrijnsche school*, waaruit zoovele groote geleerden voortgesproten zijn. Wij hebben verscheidene geschriften van hem, vele zijn echter door de duur des tijds verloren gegaan. Van de thans verlorenen waren tot EUSEBIUS, HIERONYMUS en andere Schrijvers van de vierde en vijfde eeuw nog gekomen de *Hypotyposen* of *Institutionen* in acht boeken. Uit deze levert EUSEBIUS in zijne Kerkelijke geschiedenis eenige fragmenten, waaronder er een is over de vier *Evangelien*, bij EUSEBIUS in het VI Boek, 14 Hoofd. te vinden. Daarin wordt gemeld: »Met het vervaardigen van het Evangelie van den H. MARCUS ging het als volgt: toen PETRUS openlijk te Rome gepredikt, en door den H. Geest aangespoord, het Evangelie verkondigd had, verzochten velen aan MARCUS, als reisgenoot van den H. PETRUS, en die zich zijne redevoeringen volkomen herinnerde, om datgene, wat PETRUS gezegd, had op te schrijven. Zoo schreef dus MARCUS zijn Evangelie en gaf het aan diegene, welke er hem om verzochten. Toen PETRUS dit vernomen had, heeft hij het noch opzettelijk verhinderd, noch er hem toe aangespoord.»

(1) Vergelijk onze *Epist. de lingua vernacula JESU CHRISTI et Apost. actate. en Propempticum. Moguntiae 1822.*

Wat zegt ELLENDORF nu, om deze getuigenis van den grooten leeraar van *Alexandrië* krachteloos te maken? Vooreerst: »Dat CLEMENS, PAPIAS nageschreven heeft.» Waaruit weet ELLENDORF dit? Van PAPIAS vindt men volstrekt geen spoor in de geschriften van CLEMENS. Maar vooronderstel ook, gelooft de heer ELLENDORF dan, dat de groote leeraar van *Alexandrië*, die alle wijsgeeren van zijnen tijd zoo streng onderzocht, zoo meesterlijk wederlegd heeft PAPIAS even zoo blindelings nageschreven heeft als hij (ELLENDORF) meester VELEN en ANTONIUS DE DOMINIS? MÖHLER legt in zijne *Patrologie* van CLEMENS de beste getuigenis af: »CLEMENS heeft, en dit zal ieder die zijne schriften gelezen heeft, met bewondering bekennen, de behoeften van zijnen tijd geheel en al voorzien.» ELLENDORF tracht hem ons als eenen ligtgeloovigen man voor te stellen: een bewijs, dat hij de schriften van CLEMENS slechts van buiten aangezien heeft. Zelfs de Protestanten oordeelen anders. WALCH, OLSHAUSEN (*Aechtheit der vier Kanonisch. Evangelien*, Seite 98), GUERIKE (*De Schol. Alexandr. Theolog.*) enz. — Het tweede, hetwelk ELLENDORF tegenstelt, moet eenen verhevener grond hebben. De *Hypotyposen* zouden bij CLEMENS ondergeschoven zijn. Zij zijn volgens de uittreksels, welke PHOTIUS uit dezelve geleverd heeft, zoo vol *Gnostische* en *Ariaansche*, dwalingen, dat indien ze echt waren, CLEMENS zoude ophouden, een Christelijk kerkvader te zijn.» Daarvan wist echter EUSEBIUS en de latere *Arianen* niets, anders zouden zij zich zeker het gezag van CLEMENS ter regtvaardiging hunner dwalingen ten nutte gemaakt hebben. PHOTIUS draagt ook nog eenig bedenken, of wel de

Hypotyposen, zoo als hij dezelve gelezen heeft, van de kettters vervalscht zijn geworden. Hierover zullen wij de nadere onderzoeking aan anderen overlaten; het is voor onze zaak toereikend, dat de oude schrijver betuigt, dat PETRUS te *Rome* gepredikt heeft.

HEGESIPPUS.

»Het werk van *HEGESIPPUS* over de verwoesting van *Jeruzalem* heeft bij de Critici geene waarden en kan niet aan *HEGESIPPUS* worden toegeschreven, die nog vóór *CLEMENS* van *Alexandrië* geleefd heeft.» In plaats daarvan, had *ELLENDORF* liever de fragmenten moeten opgeven, welke *EUSEBIUS* uit het echte werk van *HEGESIPPUS* over de Bisschoppen van *Rome* als navolgers van den H. *PETRUS*, heeft medegedeeld. *HEGESIPPUS* was over *Corinthe* naar *Rome* gereisd en heeft den toestand van deze kerken naauwkeurig gadedeslagen. Uit dit werk heeft *EUSEBIUS* de opvolging der Roomsche Paussen, in het IV boek van zijne *Kerkelijke Geschiedenis*, hoofd. 22, aangevoerd, waaruit men ook den tijd, waarin *HEGESIPPUS* leefde, kan leeren kennen. »Ik kwam naar *Rome* en bleef aldaar tot den tijd van *ANICETUS*, wiens Diacon *ELEUTHERIUS* was. Op *ANICETUS* volgde *SOTER* en op deze *ELEUTHERIUS*.»

DIONYSIUS VAN CORINTHE.

ELLENDORF bekent, dat de getuigenis van *DIONYSIUS* van alle de belangrijkste en buiten twijfel de meest afdoende is. Dezelve heeft ons weder *EUSEBIUS* in zijn II. boek, 25 hoofd. bewaard: »*DIONYSIUS*, Bisschop van *Corinthe*, getuigt, dat de beide Apostelen, *PETRUS* en *PAULUS* *gelijktijdig* martelaars geworden

zijn, toen hij aan de Romeinen als volgt schreef: Gij hebt derhalve door deze uwe herinnering de door PETRUS en PAULUS te *Rome* en *Corinthe* geplante gewassen vast met elkander verbonden. Want beide hebben ons in ons *Corinthe* geplant en onderwezen. Op dezelfde wijze hebben zij ook in *Italië* te gelijk geleerd en zijn gelijktijdig martelaars geworden."

Hetgene, wat ELLENDORF tegen deze getuigenis inbrengt, is zoo dwaas, dat men nauwelijks begrijpen kan, hoe een schrijver uit de negentiende eeuw, en wel te *Berlijn*, zoo iets in druk kan geven (zoo min, als hoe er nog iemand toe kan overgaan, deze zotternij in het *Nederduitsch* te vertalen). Hij zegt: »Het bevat drie deelen; *vooreerst*, dat PETRUS te *Corinthe* geweest is; *voorts*, dat hij *aldaár* PAULUS ontmoet heeft, en *eindelijk*, dat beide te *zamen* uit *Corinthe* naar *Italië* gereisd en aldaar ter dood gebracht zijn. — Wordt *één* van deze punten onwaar bevonden, dan vervallen alle; slechts vereenigd hebben dezelve waarde."

Maar Mijnheer ELLENDORF! Wij houden u bij het woord! DIONYSIUS zegt niet, dat PETRUS en PAULUS *elkander* te *Corinthe* ontmoet, maar dat zij beide *aldaár* gepredikt hebben. Dit kan op *verschillenden tijd* gebeurd zijn. Hij zegt niet, dat *beide te zamen* van *Corinthe* naar *Italië* zijn gegaan. Zulke woorden zinverdraaijingen kunnen nergens anders toe dienen, dan om de listige begoochelingen van de geschiedkundige waarheid te verbergen. Waartoe zal nu nog dat lange en breede gepraat dienen, dat PAULUS *nooit* van *Corinthe* naar *Italië* gereisd is? Dat deze reis eerst in het jaar 65 of 66 kon geplaatst worden, en PETRUS alzoo niet meer dan *één* jaar te *Rome*

geweest was. Dit zijn *Ellendorfsche droomen*, waarvan *DIONYSIUS* niets heeft. Eene grove logen is het echter, als hij aanmerkt, dat *CLEMENS* van *Rome* in zijnen brief aan de *Corinthiërs*, van *PETRUS* in het geheel geen gewag gemaakt heeft; wijl hij, zoo als wij reeds gehoord hebben, hun beide Apostels als voorbeeld voorstelt.

Dit is de *naauwkeurige toetsing*, aan welke *ELLENDORF* deze *belangrijke getuigenis* onderworpen heeft: hij heeft de zaak daarbij zóó critisch behandeld, dat hij zich zelfs op het stilzwijgen der *Apocryfen* beroept!

CAJUS.

Hij was in het begin der derde eeuw Roomsche Priester en een ijverige verdediger der Catholijke waarheid tegen de toenmalige ketteren. *EUSEBIUS* haalt de plaats, welke tot ons onderwerp behoort, in het II boek, 25 hoofd. op de volgende wijze aan: » Volgens de overlevering is onder de regering van *NERO*, *PAULUS* te *Rome* onthoofd en *PETRUS* gekruist. Dit verhaal wordt door het opschrift van de namen van *PETRUS* en *PAULUS* bevestigd welke tot heden toe, nog op de begravenisplaatsen te *Rome* is. Niet minder bekrachtigt zulks *CAJUS*, een Catholijk schrijver, welke ten tijde van *ZEPHERINUS*, Bisschop van *Rome*, leefde en die in zijne schriftelijke *Disputatie* met *PROCLUS*, het hoofd van de *Kataphrygische partij*, van de plaatsen, alwaar de heilige lichamen der genoemde Apostelen begraven zijn, het volgende zegt: Ik kan de *Tropheën* der Apostelen aantoonen, want indien Gij naar het *Vaticaan* of langs den weg naar *Ostia* gaat, dan zult gij de gedenkteekenen vinden van hen, die deze gemeente gesticht hebben. »

Nu geduld waarde lezer! om de zotternij van ELLENDORF aan te hooren. »Nemen wij aan, dat die getuigenis *authentiek* is, dan nog bewijst het volstrekt niets. Deze *gedenkteekenen* zullen gewis *graven* geweest zijn. Maar wie zegt, dat deze *gedenkteekenen der Apostelen*, de graven van PETRUS en PAULUS zijn geweest?" — Kan dit iemand vragen die deze plaats in EUSEBIUS gelezen heeft? — Eerste onzin. — Laat ons verder hooren: »Beschouwen wij echter de getuigenis van CAJUS van naderbij, dan komt het ons wegens *innerlijke kenteekenen* vóór, zeer weinige waarde te hebben. Hetzij toch deze *gedenkteekenen zegeteekenen* of *graven* aanduiden, het blijft even onwaarschijnlijk, dat in het *Vaticaan*, nevens de *praalgraven* der SCIPIO's; dat, langs den weg naar *Ostia*, aan den openbaren weg, *de graven der Apostelen* zijn gesticht geweest, en met *opschriften* geprikt hebben; in *eenen tijd*, in welken *vervolgingen woedden*, in welken *het graauw meermalen de kerken der Christenen verwoestte*, zoodra het die gewaar werd, en niets ongeschonden liet, hetgeen aan dezelve heilig was; in *eenen tijd*, in welken de Keizers en hunne ambtenaren al hun vermogen aanwendden, om den naam *Christenen* uit te delgen." — Men vergelijke dit met hetgeen ELLENDORF bl. 96 over het ontstaan van het verdichtsel, dat PETRUS te *Rome* gestorven is, geschreven heeft. Wij zullen de woorden nog eenmaal herhalen, om de tweede onzinnigheid bloot te leggen. »Zulke verhalen ontstonden ligtelijk. PAULUS was te *Rome* gestorven, zijn graf was aldáár. Indien (NB.) honderd jaren daarna te *Rome* iemand op den inval kwam te zeggen, dat ook PETRUS aldaar

was gedood geworden, hoe spoedig vond men dan niet een *grafschrift* voor denzelfen?"

ELLENDORF bevestigt hierdoor tevens zijne volslagene onwetendheid in de Romeinsche geschiedenis. De Romeinen waren, zoo als bekend is, in geen punt milder, dan in dat jegens de dooden en hunne graven. Hoevele opschriften heeft men niet uit de eerste tijden; hoevele gedenkteekens zijn er niet te *Rome* gevonden? De Heidenen verweten het zelfs aan de onze, dat zij de graven van hunne geliefden niet beter met bloemen of kransen versierden (1); hoe konden zij dit doen, indien de Christenen niet eens grafropheën met opschriften oprigten mogten? PRUDENTIUS zingt in het Hymnus in *Exsequiis Sanctorum*:

*Nos tecta fovebimus ossa.
Violis et fronde frequenti,
Titulumque et frigida saxa
Liquido spargemus odore.*

TERTULLIANUS.

TERTULLIANUS, een Afrikaner, geboren omtrent het jaar 160, een vruchtbare Schrijver en geduchte kampvechter tegen de ketters, gestorven in het jaar 240, geeft de beste getuigenissen voor de Apostolische stichting der kerk te *Rome* door PETRUS. Wat zouden zijne tegenstrevers geschreeuwd hebben, indien hij op valsche overleveringen of onechte oorkonden gebouwd had? In zijne schrift *de praescriptionibus*, Cap. 27, meldt hij niet alleen, dat PETRUS CLEMENS, als opvolger in het Roomsche Bisdom benoemd heeft, maar hij prijst de Roomsche kerk deswegen gelukkig,

(1) Bij MINUTIUS FELIX zegt CAECILIUS: »*Coronas etiam sepulcris denegatis.*» Vergelijk TERTULLIANUS, de *Corona milit.* Cap. 5.

wijl de Apostelen PETRUS en PAULUS haar den geheelen inhoud der Christelijke leer medegedeeld en met hun bloed bezegeld hebben, alwaar PETRUS met den lijdenden Heer wordt gelijk gesteld, enz. — In het IV boek tegen MARCION zegt hij: »Laat ons zien, welke melk de Corinthiërs van PAULUS gezogen hebben...., wat uit de nabijheid de Romeinen luide zeggen, aan welke PETRUS en PAULUS het Evangelie met hun bloed nagelaten hebben.” In het schrift *Scorpiacum* tegen de *Gnostikers* schrijft hij: Wij lezen de levensbeschrijvingen van de Keizers, NERO was de eerste, die het opgaande geloof met bloed kleurde, toen wordt PETRUS door eenen anderen omgord (JOAN. XXI, 18.) terwijl hij aan het kruis werd gehecht, toen verkrijgt PAULUS het geboorterecht der stad Rome, toen hij door den edelsten marteldood werd wedergeboren.”

Deze getuigenissen, welke ELLENDORF niet aangevoerd heeft, wijl dezelve te treffend zijn, zijn niet redelijk te wederleggen; derhalve komt ELLENDORF weder met zijne *Apocryfen* voor den dag. »Men ziet het, TERTULLIANUS heeft *Apocryfe Schriften* gelezen, en aan dezelve geloof geslagen; zijne berigten aangaande de *Apostelen* zijn uit dezelve ontleend.” Waarlijk indien wij vroeger dikwijls gelegenheid hadden, den zonderlingen smaak, het zwakke verstand en korte geheugen van ELLENDORF te bewonderen, zullen wij nu ook zijn wonderbaar gezigt moeten aanstaren. Neemt men dit alles te zamen, dan wordt men in bekoring geleid te twijfelen, of ELLENDORF wel een wezenlijk mensch is, want hij proeft anders, dan andere menschen, hij ziet anders, hij leest anders, hij denkt anders enz. »Geen kerkvader had vóór

hem deze zaken berigt; TERTULLIANUS is de eerste," en zoo even hoorden wij hetzelfde van DIONYSIUS EN CAJUS.

Nog van eenen anderen kant zoekt ELLENDORF het gezag van TERTULLIANUS te verzwakken. Ook dezen aanval zullen wij uit den weg ruimen. TERTULLIANUS meldt in de zoo even aangehaalde plaats uit het geschrift *de praescript.*, dat de Apostel JOANNES te Rome in de kokende olie geworpen, en toen hij ongeschonden gebleven was, op het eiland *Patmos* is verbannen. ELLENDORF schrijft dit aan NERO toe, en TERTULLIANUS EN HIERONYMUS verhalen, dat het onder de regering van DOMITIANUS heeft plaats gehad. Maar dat is volgens ELLENDORF, iets geheel nieuws: »geen kerkvader heeft er vroeger melding van gemaakt, het is klaarblijkelijk een verdichtsel." — Nu beroept zich echter HIERONYMUS in betrekking tot dit berigt niet slechts op TERTULLIANUS, maar op de oudste kerkelijke geschiedenis (1), zonder twijfel op die van HEGESIPPUS wijl EUSEBIUS in zijne kerkelijke geschiedenis er niets van meldt. — Overigens komt geen verstandig man op de gedachte, om te beweren, dat ieder der oude kerkvaders alle gebeurtenissen en voorvallen opnemen en overleveren moest. Derhalve is het eene tegenstrijdigheid, indien ELLENDORF uit het stilzwijgen van PAPIAS, wiens geschriften niet eens tot ons gekomen zijn, of van eenen POLYCARPUS, van wien wij slechts éénen brief aan de Philippiërs bezitten, van POLYCRATES, waarvan EUSEBIUS slechts melding maakt,

(1) *Si legamus ecclesiasticas historias, in quibus fertur, quod et ipse propter martyrium sit missus in ferventis olei dolium. Commentar. in MATT. Libr. III. Tom. VII. pag. 156.*

van IRENEUS enz. wil bestrijden. Het is ook eene klaarblijkelijke logen, als ELLENDORF er bijvoegt, dat de Roomsche kerk het berigt aangaande JOANNES voor een verdictsel heeft gehouden. Want in het zeer oude, door ROSWEIDE in het licht gegevene *Martyrologium* leest men: *II. Non. Maji, S. JOAN. Apostol., quando ante portam latinam in ferventis olei dolio missus est.* De latere *Martyrologiën* en *Kalandariën* hebben deze korte aankondiging verder uitgebreid. Men leze hierover ADONIS, RABANI, USUARDI, *Martyrologia*. Aan de gedachtenis dezer gebeurtenis is zelfs in de Liturgische *Ordo* van GELASIUS en GREGORIUS eene bijzondere mis toegewijd, zonder hier van de Gothische, Gallicaansche en Mozarabische *Lithurgiën* gewag te maken, waarin dezelfde mis op den 6 Mei voorkomt.

IRENÆUS.

Het kan aan niemand, die eenigzins in de letterkunde ervaren is, onbekend zijn, met welke scherpzinnigheid, met welken critischen toestel, de tegenstrevers der Catholijke kerk, de schoone en treffende getuigenis van den Bisschop en martelaar IRENÆUS vijandelijk aangevallen hebben. Onze ELLENDORF, die openlijk bekent, dat volgens IRENÆUS PETRUS en PAULUS de Roomsche kerk gesticht hebben, maakt zich de zaak geheel gemakkelijk, door aan te merken, dat men deszelfs gezag met *omzigtigheid* moest gebruiken, »want IRENÆUS is dikwijls onbedachtzaam en ligtgeloovig; misschien heeft hij dit valsche berigt zelfs van PAPIAS ontleend.» Dit kan hij wel oude wijven, maar geene belezene mannen voorliegen. De oudste schrijvers erkenden den H. IRENÆUS voor eenen

geleerden en diepdenkenden wijsgeer; TERTULLIANUS, welke omtrent gelijktijdig met hem leefde; noemt hem in het geschrift tegen de Valentinianen, den *zorgvuldigsten navorscher* van alle leerstellingen (1), HIERONYMUS rangschikt hem onder de geleerdste mannen der kerk en EPIPHANIUS, welke hem eenen waar- digen navolger der Apostelen, eenen met alle geest- vermogens versierden leeraar noemt, ontleent geheele plaatsen uit zijne geschriften. — De hervorming trachtte, zoo als SEMLER zelf verklaarde, het gezag van dezen man en zijne geschriften te onderdrukken, omdat hij *zoo beslissend* tegen alle van de Roomsche kerk afwijkende *dwaalleeren* strijdt, en deze kerk den magtigen voorrang boven alle andere kerken der geheele wereld inruimt.

Hetgeen zijne getuigenis voor onze zaak op het hoogste doet stijgen en onwederlegbaar maakt, is, dat hij in het III boek, 3 hoofd. (2), juist de Valentinianen bestrijdt, welke zich op geheime openbaringen beriepen. Hoe gemakkelijk en hoe sterk hadden de tegenpartijen hem kunnen beschamen en afwijzen, daar hij zich op zaken beroepen had, die in het geheel geenen grond hadden, en geen geloof verdienden. IRENÆUS daagde hen uit, en stelde hun de stichting der Roomsche kerk door PETRUS en PAULUS, den voorrang derzelve als eene uitgemaakte waarheid tegen. Het is waarlijk de moeite waard,

(1) *Omnium doctrinarum curiosissimus explorator. Libr. contr. Valentinian. Cap. V. Tom. II. edit. SEMLER.*

(2) Volgens de Venetiaansche uitgave van den *Mauriner* MASSUET, bl. 175. — ELLENDORF wacht zich eene uitgave aan te halen, wijl hij zijne geheele schrijverij uit oude geschriften der Protestanten ont- leend heeft.

om de getuigenis volledig op te nemen, te meer, wij ELLENDORF dezelve voorbedachtelijk schijnt overgeslagen te hebben. »Het is voor alle, die de waarheid zien willen, gemakkelijk, de overlevering der Apostelen, welke in de geheele wereld geopenbaard werden, in elke kerk te erkennen, want wij kunnen zoowel diegene opnoemen, welke door de Apostelen als Bisschoppen der kerk ingesteld zijn, als ook hunne navolgers, tot op onzen tijd; welke niets van dien aard geleerd, noch gekend hebben, wat van gene (dwaalleeraars) onzinnig verdicht wordt. Indien aan de Apostelen verborgene geheimenissen bekend waren geweest, welke zij bijzonder en in het geheim, aan de volmaakt geleerd hadden, dan zouden zij dezelve vooral wel aan *diegenen* overgeleverd hebben, aan welke zij de kerken toevertrouwd. Want zij wilden, dat deze mannen in alle dingen volmaakt en onberispelijk zijn zouden, welke zij als opvolgers nalieten, en aan welke zij hunnen zetel der leer overgaven. Indien deze onfeilbaar wandelden, dan was het een groot heil, een groot onheil integendeel, indien zij dwaalden. Dewijl het te breedvoerig zoude zijn, om in dit boek de opvolging der Bisschoppen in alle kerken op te tellen, zullen wij slechts van de grootste en oudste, aan allen bekende, door beide groote Apostelen PETRUS en PAULUS gestichte en geregelde kerk, de overlevering opgeven, welke zij van de Apostelen heeft, en hun aan de menschen verkondigd geloof, hetwelk door eene reeks van Bisschoppen tot op ons gekomen is; en al diegene wederleggen, welke, hoe het ook zij, of uit zelfbehagen, of uit ijdele eer, of uit blindheid en kwade trouwe, onbetamelijke vergaderingen stichten. Want het is nood-

zakelijk, dat alle kerken zich aan deze kerk houden; wegens haren veel vermogenden voorrang, dat is, alle geloovige overal, omdat in haar, door de geloovigen uit alle landen, altijd de overlevering is bewaard, welke van de Apostelen afstamt. Nadat nu dezelfde Apostelen deze kerk gegrond en opgebouwd hadden, hebben zij aan LINUS het Bisschopsambt overgegeven. Van dezen LINUS maakt PAULUS melding in eenen brief aan TIMOTHEUS. Hem volgde ANACLETUS op. Na dezen ontving CLEMENS het Bisschoppelijke ambt, de derde na de Apostelen, die de Apostelen gezien heeft, met hen is omgegaan, dien nog de prediking der Apostelen in de ooren klonk, die de overlevering voor oogen had, en niet hij alleen; want toenmaals waren er nog velen in leven, welke van de Apostelen onderwezen waren." Dit zal genoeg zijn uit IRENÆUS. Wij mogen echter de ellendige uitvlugt van ELLENDORF niet verzwijgen, waarvan hij zich bedient, om de getuigenis van IRENÆUS uit den weg te ruimen. »IRENÆUS noemt noch PETRUS en PAULUS als *stichters* der Roomsche kerk; hij zegt zelfs niet, dat zij *Bisschoppen* te Rome zijn geweest, zij hebben (zoo als hij meent) LINUS als *eersten Bisschop* van Rome aangesteld." — Dit bedoelde IRENÆUS echter niet, maar hij zegt duidelijk: »Zij, de Apostelen, hadden het door hen gegronde, als zoo ook bestuurde, *Bisschopsambt* aan LINUS overgedragen;" de oorzaak was, wjl PETRUS niet altijd te Rome kon blijven.

ORIGENES.

Met ORIGENES besluit ELLENDORF zijne *geschied-oordeelkundige onderzoekingen* over de getuigenissen der ouden, wegens het *verblijf* en het *Bisdom* van

PETRUS te Rome, wyl zoo als hij zegt, de *apocryfe bestanddeelen* nu sterker te voorschijn komen. Nu is ELLENDORF in zijn geheele geschrift nog het hoofdonderzoek over het eerste ontstaan en over het gezag van de zoo dikwijls, tot walging aangehaalde *Apocryfen* schuldig gebleven. Dewijl hij de voor onecht bekende geschriften van LINUS, MARCELLUS enz. als grondslag voor zijne ontkenning legt, moet hij ons vooraf leeren in welken tijd en in welk land deze *Apocryfen* ontstaan zijn, hoe zij zoo *spoedig* alle landen doorkruist en de geesten der geleerdste mannen in alle gewesten *betooverd* hebben, zonder dat toch deze de geringste aantekening van deze *rijke bronnen* mededeelen. Het ontstaan van deze *Apocryfen* moet natuurlijk dáár beginnen, waar de geschiedenis der Apostelen ophoudt, en derzelve verspreiding moet zoo spoedig bewerkt zijn, als de verbreiding van het Christelijk geloof, en derzelve gezag met het gezag der goddelijke schriften niet ongelijk gestaan hebben (1). Zoolang ELLENDORF dit vraagstuk niet opgelost heeft, zal het ons geoorloofd zijn, hem tegen te werpen: dat hij met zijne *Apocryfen* raaskalt, en hij zelf een *APOCRYF* geworden is. — Wij zijn met alle Critici van de stellige meening, dat de genoemde *Apocryfen* van eenvoudige menschen uit de geloofwaardige overlevering te zamen gesteld, en met vele valsche omstandigheden vermengd zijn. Verder zal het voor ELLENDORF eene tweede taak zijn, de overlevering betrekkelijk den H. PAULUS, die te Rome onthoofd is, van de overlevering

(1) De geleerde *Benedictijner* en groote *Criticus* LE NOURRY, Tom: I. *Apparat.* pag. 74, zegt van de *Apocryfen* van LINUS, MARCELLUS, enz.: *Quidquid de his dicatur, certum est, hos libros opus esse imperiti cujusdam nebulonis, cujus nomen et scripta tenebris semper sepeliri debuissent.*

des H. PETRUS, die aan het kruis gestorven is, naauwkeurig af te zonderen, en de echte bronnen der eerste van de onechte der andere oordeelkundig te onderscheiden.

De derde opgave zal zijn ons te zeggen, waar PETRUS vóór en ná de kerkvergadering te *Jeruzalem* zich heeft opgehouden, wat hij heeft gedaan — hij zal toch gedurende dezen tijd zich niet met de langslapers of berggrotten vereenigd hebben, — eindelijk waar hij zijn levensloop geëindigd heeft. Wordt nu bewezen, dat hij gedurende al zijn leven aan *Jeruzalem* geketend was en aldaar zijnen geest heeft gegeven, dan zijn wij bereid aan te nemen, dat hij *nooit* te *Rome* geweest, noch aldaar *gestorven* is.

De plaats van ORIGENES heeft EUSEBIUS ontleend uit het derde deel van zijne uitleggingen over het eerste boek van MOSES, alwaar hij zegt: »Intusschen werden de Apostelen en de leerlingen van onzen Verlosser door de geheele wereld verspreid . . . . Men neemt aan, dat PETRUS voor de verstrooide joden in *Pontus*, *Galatië*, *Bithynië*, *Kappadocië* en *Azië* heeft gepredikt, tot dat hij ten laatste naar *Rome* kwam, alwaar hij met het *hoofd naar beneden* gekruist is; want alzoo wenschte hij zelf te lijden. Wat zal ik van PAULUS zeggen, die het Ewangelië van CHRISTUS van *Jeruzalem* tot *Illyrië* uitgebreid heeft, en eindelijk te *Rome* onder de regering van NERO den marteldood ondergaan heeft (1)?"

Dat ORIGENES hier de eerste is, zoo als ELLENDORF meent, welke meldt, dat PETRUS met het *hoofd naar beneden* gekruist is, kan deze gettuigenis niet verdacht maken, want ORIGENES kon dit uit vroegere schriften

(1) EUSEB. *Histor. eccles. Libr. III, Cap. 1.*

ontleend hebben, die ons thans ontoegankelijk zijn. Hoevele hiervan voert EUSEBIUS in zijne kerkelijke geschiedenis niet aan? Maar ook TERTULLIANUS, spreekt reeds over de wijze van sterven van den H. PETRUS aan het kruis. En hoe zonderling de wijze van te kruizigen was, hoe beter bleef dezelve in het geheugen der geloovigen en in de overlevering.

Zelfs van *Heidensche Schrijvers* kon de vervolgingswoede van NERO tegen de hoofden der *religie van CHRISTUS* niet onopgemerkt blijven. Met de volste stoutheid wijst derhalve TERTULLIANUS in zijn *verweerschrift* de heidenen op hunne geschiedboeken, waarin zij vinden zouden, hoe NERO met het Keizerlijke zwaard tegen de Christenen gewoed heeft (1). Ook EUSEBIUS beroept zich in zijne Kerkelijke geschiedenis op de Heidensche geschiedboeken, waarin de gruwelijke ondernemingen van NERO omstandiglijk aange teekend waren (2).

Deze Christelijke geschiedvorschers maakten alzoo gebruik van de beste bronnen voor hunne Kerkelijke geschiedenis, en zij verdienen in dit opzigt alle geloof. EUSEBIUS verhaalt niet alleen in zijne geschiedenis op wat wijze PETRUS gekruist is, maar ook in het werk *Demonstratio Evangelica*, hetwelk hij tegen de ongeloovigen geschreven heeft. Hier zegt hij: »Toen JACOBUS, de broeder des Heeren, welken de bewoners van *Jeruzalem* wegens zijne uitstekende deugden den *Regtvaardige* noemden, door de Hoogepriesters en eerste onder het Joodsche volk ondervraagd werd, hoe hij over JESUS dacht, en geantwoord had, dat JESUS de zoon Gods was, werd hij

(1) *Consultate commentarios vestros; illic reperietis etc. Apolog. contr. Gentes. Cap. 5.*

(2) *Libr. III. Hist. eccles. Cop. 25.*

door hen gesteenigd en gedood. PETRUS echter werd te *Rome* met het *hoofd naar beneden* gekruist, PAULUS onthoofd en JOANNES naar een eiland verbannen" (1). Veel omstandiger en naauwkeurig geeft de H. HIERONYMUS de geheele geschiedenis van den H. PETRUS op. In den 68 brief van CASTRUTIUS vraagt hij: »Wat is verhevener, dan PETRUS en PAULUS, welke door NERO gedood zijn?" In het werk *de viris illustribus*, hetwelk volgens de uitdrukking van den uitgever VALLARSIVS, een der schoonste en beste werken van den H. leeraar is, en tot het veertiende regeringsjaar van Keizer THEODOSIVS (392) loopt, geeft hij naauwkeurig de overkomst van den H. PETRUS te *Rome* aan, zijn verblijf aldaar, de wijze op welke hij gestorven is, enz. Wij zullen er het gewichtigste uittreksel van mededeelen. Bij PETRUS zegt hij: »SIMON PETRUS, zoon van JOANNES (JONAS), nit het stadje *Bethsaida* in *Galilea*, broeder van den Apostel ANDREAS en Vorst der Apostelen, begaf zich, nadat hij het Bisdom te *Antiochië* had gesticht en voor de Joden in *Pontus*, *Galatië*, *Kappadocië*, *Azië* en *Bithynië* gepredikt, in het tweede regeringsjaar van CLAUDIVS naar *Rome*, om den toevenaar SIMON te bestrijden; hij bekleedde aldaar den Bisschoppelijken stoel vijf en twintig jaren, dat is tot aan het veertiende regeringsjaar van NERO, door wien hij aan het kruis gehecht met het *hoofd ter aarde* en met de beenen naar boven gemarteld werd: hij zeide: dat hij zich voor onwaardig hield, zoodanig als de Heer gekruist te worden." Bij PAULUS zegt HIERONYMUS: »Hij is in het veertiende regeringsjaar van NERO, op denzelfden dag, waarop PETRUS leed, te *Rome* onthoofd, enaan den weg *Ostia* begraven, in het zeven en dertigste jaar na het lijden onzes

(1) *Libr. III. Demonstrat. evangel. Cap. 7.*

Heeren." Bij PHILO, waarvan in het XI Hoofd. wordt gewag gemaakt, meldt hij: »Deze geleerde Jood en beroemde Schrijver, heeft, toen hij voor de tweede maal, als afgevaardigde tot CLAUDIUS naar Rome gezonden werd, in dezelfde stad met PETRUS gesproken." Bij SENECA, waarover het XIII. Hoofd. handelt, merkt HIERONYMUS aan: »Deze SENECA is twee jaren, vóór dat PETRUS en PAULUS gemarteld zijn, door NERO gedood." Dit bericht stemt geheel naauwkeurig met TACITUS overeen, welke in het 15 boek van zijne *Annales*, Nr. 62, den dood van SENECA onder de Consuls P. SILVIUS NERVA, JULIUS ATTICUS VESTINUS, alzoo in het twaalfde regeringsjaar van NERO stelt. Ook in het *Commentarium* over den brief van PAULUS aan de Galatiërs, hoofd. 2, maakt HIERONYMUS melding van de stichting des Bisdoms te *Antiochië* en te *Rome* door PETRUS. Alvorens wij echter uit deze tezamen gevoegde getuigenissen eene gevolgtrekking maken, zullen wij nog eenige geloofwaardige Kerkelijke Schrijvers van de vierde eeuw raadplegen.

De H. GAUDENTIUS, Bisschop te *Brescia* in *Italië* omtrent het jaar 390, zegt in zijne 20 redevoering (1): PETRUS wordt met het hoofd nederwaarts ter aarde en met de beenen opwaarts gekruist, wijl hij zich voor onwaardig hield, zoodanig als de Heer gekruist, te worden." — RUFFINUS Priester van *Aquileja*, die met den H. HIERONYMUS in menigen geleerden strijd gewikkeld was, neemt niet alleen den dood van den H. PETRUS als een ontegensprekelijk bericht aan, maar in het II. boek van zijne *Apologie* bepaalt hij ook, hoelang PETRUS het Bisdom te *Rome* bekleed heeft (2).

(1) S. GAUDENTIUS *Sermon. ex edit. PAULI GALBARDI*, pag. 296.

(2) PETRUS *Roman. Ecclesiae per viginti et quatuor annos praefuit. Tom. II. oper. S. HIERONYM.* pag. 662.

De H. OPTATUS, Bisschop van *Milevi*, tegen het einde der vierde eeuw, spreekt in zijn werk *de Schismate Donatistorum* den Donatist PARMENIANUS aldus aan: »Gij kunt het niet ontkennen te weten, dat aan PETRUS in de stad *Rome* de Bisschoppelijke zetel opgedragen is" (1). De plaatsen uit de werken van den H. AMBROSIUS, CHRISOSTOMUS, AUGUSTINUS enz. zijn te groot, om dezelve hier breedvoerig te kunnen inlassen. Volgens hen heeft PETRUS de Roomsche kerk gesticht en dezelve door zijn bloed, te gelijker tijd met PAULUS bevestigd.

Uit deze getuigenis vloeit het volgende resultaat voort: PETRUS is in het tweede regeringsjaar van CLAUDIUS het eerst naar *Rome* gekomen en heeft den Bisschoppelijken stoel gesticht; na eenige jaren is hij weder naar *Palestina*, vervolgens naar andere gewesten gereisd, kwam ten laatsten weder te *Rome*, alwaar hij door NERO (2) gekruist is.

Men wil in deze opgave eene tegenspraak tusschen EUSEBIUS, HIERONYMUS en tusschen ORIGENES en LACTANTIUS vinden, welke ELLENDORF natuurlijk opneemt, en voor eigene vinding uitgeeft: Bl. 120 schrijft hij: »Overigens kan uit deze plaats (van ORIGENES) tevens worden opgemerkt, hoezeer EUSEBIUS (en HIERONYMUS) zich zelve wederspreekt, die, in zijn *Chronicon* en in zijne *Kerkelijke Geschiedenis* beweert, dat PETRUS in het tweede regeringsjaar van CLAUDIUS naar *Rome* gereisd is, maar dit hier volgens het bericht van ORIGENES, tot aan het einde van het leven des *Apostels* verschuift;

(1) *Libr. II. Cap. 2*, edit. DUPINII *Antwerp. pag. 31.*

(2) Het *Apocryfe boek* van LINUS zegt, dat AGRIPPA PETRUS heeft laten kruisigen: eene omstandigheid, waarvan geen der kerkvaders melding maakt, waardoor het ook duidelijk blijkt, dat zij van dit *apocryfe boek* geen gebruik hebben gemaakt.

terwijl LACTANTIUS, die niet lang na ORIGENES (1) leefde, de aankomst van PETRUS te Rome in den aanvang der regering van NERO stelt en dáárdoor het verschil der gevoelens vergroot." — Doch deze tegenspraak is slechts schijnbaar en lost zich van zelve op, zoo als Dom LE NOURBY in zijne *Verhandeling* over het geschrift van LACTANTIUS *de morte persecutorum* (2) bewezen heeft. ORIGENES maakt slechts melding van de laatste reis des H. PETRUS naar Rome, welke den marteldood ten gevolge had, zonder de vroegere reizen onder CLAUDIUS tegen te spreken. En nadat LACTANTIUS in zijn werk *de divin. Institution.* in het IV. boek, waarin hij *over de ware wijsheid en Godsdienst* handelt, hoofd. 21 gezegd heeft, dat PETRUS en PAULUS te Rome gepredikt hebben, meldt hij in zijn geschrift: *Over den dood der vervolgers*, hoofd. 2, dat de Apostelen en leerlingen des Heeren gedurende 25 jaren tot aan het begin van de regering van NERO, door vele provinciën en steden gereisd waren en overal kerken gesticht hadden. Toen NERO nu regeerde (3) kwam PETRUS te

(1) LACTANTIUS leefde omtrent denzelfden tijd van EUSEBIUS op het einde van de derde en in het begin van de vierde eeuw; want hij was de leeraar van den Keizer CRISPUS. Beide stonden derhalve met ORIGENES in verbinding.

(2) *Diss. Cap. IV. Art. 4.*

(3) Om de lezers te misleiden, verplaatst ELKENDORF de woorden van LACTANTIUS: *usque ad principium Neroniani imperii* uit de eerste periode, waarin van de Apostolische prediking melding wordt gemaakt, in de tweede, waarin de aankomst van PETRUS te Rome gemeld wordt. Hier volgt de Latijnsche tekst in deszelfs samenhang: *Discipuli, qui tunc erant undecim, adsumptis in locum Judae proditoris MATTHIA et PAULO, dispersi sunt per omnem terram ad Evangelium praedicandum, sicut illis magister Dominus imperaverat, et per annos XXV, usque ad principium Neroniani imperii per omnes provincias et civitates Ecclesiae fundamenta miserunt. Cumque jam NERO imperaret, PETRUS Romam advenit etc.*

Rome en nadat hij aldaar vele wonderen had gewrocht en dit aan NERO bekend was gemaakt, heeft NERO de dienaars van God, onder alle de eerste vervolgd, PETRUS aan het kruis gehecht, en PAULUS gedood. —

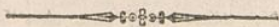
LACTANTIUS zegt niet, dat PETRUS onder de regering van NERO voor de eerste maal naar Rome gekomen is, maar meldt slechts korthedshalve de laatste aankomst, om op deze wijze de kruiziging van den H. PETRUS en den daarop gevolgden dood van NERO, als van den eersten vervolger der Christenen, volgens zijn oogmerk te kunnen beschrijven. Deze verklaring is op het dagelijksche taalgebruik gegrond en kon gemakkelijk door voorbeelden, zelfs uit de schriften van LACTANTIUS bevestigd worden.

Van bl. 120 af tot aan het einde neemt ELLENDORF het geheele droomgezicht met de *Apocryfe beelden* en *zich bestrijdende Kabouters*, welke *zonder mond, zonder oogen en ooren* zijn, te zamen, en wenscht zich met het onschatbare voordeel, dat het *zoo ver* gekomen is, geluk. »De Catholijke kerk zal van het *Roomsche Stadhouderschap van CHRISTUS* en de daaruit *afgeleide onbepaalde heerschappij* van dat *Stadhouderschap* bevrijd worden, zoodra in dezelve de geschiedenis haar gezag vrij zal kunnen doen gelden.” Nu begint ELLENDORF *prophetisch* te spreken en roept luide uit: »*Voor dat gezag zal Rome éénmaal bezwijken!*”

En de Heer sprak: De Profeten profeteren valschelijk in mijnen naam: ik heb dezelve niet gezonden en hun niets geboden, en niets met hen gesproken: zij profeteren ulieden logenachtige visioenen, plegen slechts waarzeggerij, bedrog en waartoe hun hart hen verleidt. JEREMIAS XIV, 14.

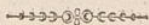
AAN DEN LEZER.

Twee redenen hebben ons bewogen, de *Dissertatio* over de *Cathedra Antiochena et Romana* van den geleerden *DIONYSIUS PETAVIUS*, dien men wegens zijn onschatbaar werk: de *doctrina temporum* tom. III. in fol. den vader der tijdrekenkunde, en wegens zijn meesterstuk: de *divinis dogmatibus* VI. Tom. in Fol. den vader der Godgeleerden noemt, hier te laten volgen.

I. Dewijl in dezelve alle tijdrekenkundige feilen van *ANT. DE DOMINIS (SPALATENSIS)* zoowel als van deszelfs naschrijver, *J. ELLENDORF* blootgelegd en grondig wederlegd worden.

II. Naardien deze *Dissertatie* in geene van s'mans werken voorkomt, en deswege aan weinigen bekend is. *PETAVIUS* wijst in dezelve op zijn werk: de *doctrina temporum*.

Tot zooverre *BIXTERIM*. — De *Vertaler* meende het *Nederlandsche Publiek* geene ondiens te doen, de *Verhandeling* van *PETAVIUS* in onze moedertaal over te brengen. De geleerden mogten dezelve waarschijnlijk liever in het oorspronkelijke gelezen hebben, zoo als ze ook in de *Hoog-Duitsche* uitgave voorkomt; doch *ELLENDORF's* vertaler heeft den *Duitschen snapper* voor zijne landgenooten, op alle mogelijke wijze, verstaanbaar trachten te maken: wij ook zullen den geleerden *Jesuit* verstaanbare taal laten spreken. Wij verzoeken echter

in de lezing van dit gedeelte van het onderhavige Werkje geduld en aandacht; want gelijk men reeds verwachten zal, onze Jesuit is ernstig, geleerd, en onvatbaar voor stoomlectuur. Een ieder, die met de oude talen bekend is, weet daarenboven, dat vele wendingen zich niet letterlijk laten overbrengen. Wij geven dan ook zoo zeer geene letterlijke; maar gelijk wij ons vleijen, eene zakelijke vertaling; waar wij van den schrijver afwijken, hebben wij het aangeduid.

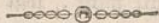

VERHANDELING.

OVER

PETRUS ZETEL TE ANTIOCHIE EN TE ROME; DOOR DIONYSIUS

PETAVIUS, PRIESTER DER SOCIETEIT VAN JESUS.

Het is eene oude overlevering, dat de Apostel Petrus beide kerken, en te *Antiochië*, en te *Rome* gesticht heeft, hetgeen de schrijvers vooral van de Bisschoppelijke zetels, in die steden gevestigd, willen verstaan hebben. Ofschoon het waarschijnlijk is, dat ook Petrus het eerst het Christen geloof in die steden verkondigd hebbe, hebben de ouden van welke deze overlevering voortkomt, echter in het bijzonder over hetgeen zij den zetel (*cathedra*) noemen, gesproken. Dit geloof, door het gezag van zoovele eeuwen bekrachtigd, geschraagd door de getuigenis van zoovele oude schrijvers, hebben in onze dagen de oncatholijken (1), getracht, omver te werpen en te verzwakken. Sommige onder hen beweren zelfs, dat Petrus nooit te *Rome* zou geweest zijn; anderen een weinig voorzigtiger willen, dat hij later, dan door de overlevering wordt opgegeven, ja lang, na de invoering des Christendoms, te dier stede, zou zijn aangekomen. Onder deze laatsten behoort Antonius de Dominis (2), die vroeger de kerk verliet, doch nu, God geve het, met gelukkig gevolg, en opregt en ter goede trouw is teruggekeerd. In zijn werk: »de

(1) Wij hebben het woord *Heretici* door *Oncatholijken* vertaald. *Vert.*

(2) Petavius noemt hem steeds *Spalatensis*; wjl hij eenigen tijd Aarts-Bisschop van *Spalatro* geweest is: wij verkozen hier zijn' eigen' naam. en zullen hem later korthedshalve met de initialen A. d. D. aanduiden. *Vert.*

Repub. Ecc. cap. I. libr. IV." poegt hij, door vele bewijsredenen en vooronderstellingen het in elks gemoed gewortelde gevoelen der beide door Petrus gevestigde zetels te ontzenuwen en te bestrijden. Te dien einde neemt hij in de eerste plaats het vraagstuk van tijd te baat, en tijdkundige berekeningen, die hij met eene angstige naauwkeurigheid uit de *Handelingen der Apostelen* afleidt. In de behandeling van dit punt, legt hij een' bijzonderen ijver aan den dag, zoodat hij bij geen ander onderwerp meer de vermogens zijns geestes ontwikkeld heeft. En voorzeker niet zonder reden: trouwens het is eene knoop, die gelijk hij zelf zegt, te naauwernood ontknoopbaar is. »Daarom, zegt hij, moet ik er mij met alle kracht op toelleggen, om dezelve op te lossen en de zaak, voor zooverre het mogelijk is, uit de H. Schrift toe te lichten, en dit met des te meerdere moeite, naarmate ik niet alleen, zonder gids, op moeilijke wegen; maar ook tegen een stroom van Schrijvers, evenwel den grooten weg in moet slaan.» — Na deze vermetele aankondiging, brengt hij den op groote en ongehoorde zaken voorbereiden lezer op het terrein, stelt zijne nieuwe werktuigen in beweging en strekt, tegen den stroom van Schrijvers zijne armen uit. En terwijl hij bijna het gansche eerste hoofddeel aan de bewering toewijdt, dat *Petrus nooit te Rome* een' Bisschoppelijken zetel bekleed heeft, tracht hij hem van No. 17—32, op Chronologische gronden, niet slechts uit *Rome*, maar ook uit *Antiochië* te weren. Te dien einde, gaat hij alle reizen en verblijven van Petrus en Paulus na, en teekent ieder jaar aan, in hetwelk dezelve hebben plaats gevonden of zekere stad bezocht werd. Evenwel in de beschrijving van den tijd, in welke hij veel naauwkeuriger dan anderen wil schijnen, legt hij eene onhandigheid, ja eene domheid aan den dag, dat het verwondering baren moet, hoe een mensch, die op eene geheel

buitengewone en uitgezochte kennis der Kerkelijke oudheid aanspraak maakt, zoo onbegrijpelijk onwetend zijn kan.

Dewijl wij vooral tegen 's mans tijdrekenkunde willen te velde trekken, zullen wij onze verhandeling over Petrus zetel te *Antiochië* en te *Rome* zoodanig indeelen, dat wij, na de gronden der tegenstrijdige meening bijeengezocht, en in een kort begrip te zamen gebragt te hebben, eerst eenige chronologische gronden, als zoovele hengsels zullen vastmaken, op welke vervolgens al het gewigt en de kracht van ons gevoelen zal rusten en draaijen. Wanneer wij dit onder s' Heeren zegen zullen verrigt hebben, zal het ons weinig moeite kosten, om de valsche en kinderachtige beweringen van A. d. D. bloot te leggen, terwijl wij ons zullen beijveren om dezelve vervolgens per nummer te ontleden en voor het oog van allen duidelijk te maken. In de eerste plaats, randt hij Petrus zetel te *Antiochië* aan, tegen welken hij alle krachten inspant en met den grootsten ijver, alle bewijzen aanvoert, omdat wat den tijd betreft, het vraagpunt omtrent *Rome's* zetel hiervan afhangt. Om deze reden, wijdt hij, het grootste gedeelte aan de bestrijding des *Antiochischen* zetels, namelijk No. 17—28 uitsluitend: vervolgens tot het einde van het hoofddoel, tast hij den zetel van *Rome* aan.

De kracht van al zijne bewijzen is hierin gelegen, dat hij uit de *Hand. der Ap.* tracht aan te toonen, dat Petrus zoolang in *Jeruzalem* en in *Palestina* verwijld heeft, dat hij niet, dan zeer laat, en wel omstreeks vijftien jaren na des Verlossers dood, te *Antiochië* kunne geweest zijn, alwaar hij iets meer dan een jaar vertoefde; terwijl hij te *Rome* niet kan gekomen zijn, voor het twaalfde jaar van Nero's regering, omstreeks zijn dood; dewijl hij tot dusverre het Evangelie in het *Oosten* en in *Azië* verkondigde. Zie hier in het kort, op welke wijze hij tegen den zetel van *Antiochië* redeneert. Voor dat Petrus door Herodes te *Jeruzalem* in boeijen geklonken werd, zette hij

geen' voet buiten *Judea*. Derhalve heeft hij voor dien tijd geen' zetel, zelfs niet te *Antiochië* en derhalve nog minder te *Rome* kunnen vestigen. Dat Petrus echter, voor zijne gevangenneming, *Judea's* grenspalen niet overschreden hebbe, wordt uit de *Hand. der Ap.* aldus aangetoond: Na Stephanus dood zijn de leerlingen door *Judea* en *Samarië* verspreid, — behalve de *Apostelen*. Kort daarop wordt Petrus met Joannes naar *Samarië* gezonden, *Hand.* VIII. Een weinig daarna, volgde de bekeering van Paulus en wel in het tweede jaar na Christus dood. Drie jaren, nadat Paulus bekeerd was, begaf hij zich naar *Jeruzalem*, om Petrus te zien. *Gal.* I. Derhalve had destijds Petrus *Judea* nog niet verlaten.

Petrus heeft gedurende dien tijd, terwijl de kerken in vrede waren, *Judea*, *Galilea* en *Samarië* doorkruist. *Hand.* IX. Van daar, keerde hij naar *Jeruzalem* terug. *Hand.* XI. Zelfs nu, had hij dus de kerk te *Antiochie* niet gesticht, wier eerste gronslagen zelfs door de Christenen van *Cyprus* en *Cyrene* gelegd zijn, *Hand.* XI. 20, en toen de *Apostelen*, die te *Jeruzalem* waren dit vernamen werden Paulus (1) en Barnabas derwaarts gezonden (a. 22). Hier vindt men geen woord van Petrus.

Toen naderhand onder de regering van Keizer Claudius een hevige hongersnood heerschte, bragten Paulus en Barnabas gelden, bij de *Antiochiërs* opgezameld, naar *Jeruzalem*. Paulus werd tot deze reis nog door eene bijzondere beweegreden aangespoord, om namelijk met de *Apostelen* over het Evangelie te spreken. *Hand.* XI. 28, en *Gal.* 2. Deze tweede aankomst van Paulus te *Jeruzalem* moet gesteld worden in het veertiende jaar na zijne bekeering, gelijk hij zelf aan de *Galatiërs* getuigt. Dit is derhalve het 49e jaar na Christus, en het 6e van Clau-

---

(1) In het oorspronkelijke, staat hier, zeker bij vergissing, Petrus.
Vert.

dius, zoo als blijkt uit de opvolging der Romeinsche Keizers. Trouwens in het 15e jaar van Tiberius, was Christus 30 jaren oud. Tiberius regeerde 23 jaar; Cajus 4; Claudius 13; derhalve valt Paulus bekeering in het 20e jaar van Tiberius, en van Christus, het 35e. — Voeg hierbij 14 jaren van Paulus bekeering, tot aan zijne tweede reis naar *Jeruzalem*, dan verkrijgt men 49 jaren; namelijk 35 van Christus; 4 van Tiberius; 4 van Cajus, en 6 van Claudius. Het was dus in het 6e jaar van Claudius en het 49e van Christus, dat de hongersnood heerschte van welke Lucas, *Hand. XI.* gewag maakt. Tot op dezen tijd nu heeft Petrus zich in *Judea* opgehouden.

Want, toen Paulus, om de collecte naar *Jeruzalem* over te brengen, ten zelfden tijde aldaar aangekomen was, en met Petrus en eenige andere Apostelen, gelijk hij aan de Galatiërs schrijft, eene bijeenkomst had, werd met hen afgesproken, dat Paulus den *Heidenen*, Petrus echter den *Joden* het Evangelie zoude verkondigen. Vervolgens werd Petrus door Herodes in de gevangenis geworpen, en Jacobus onthoofd, *Hand. XII.* Toen Petrus den kerker ontkwam, heeft hij zich eindelijk naar *Antiochië* begeven, en het blijkt alzoo, dat Petrus niet, voor het zesde jaar van Claudius, (van Christus het 49) *Antiochië* bezocht heeft. Hoezeer dwalen zij derhalve, die reeds in het 2de jaar van Claudius, Petrus te *Rome* den zetel laten vestigen, daar hij te *Antiochië* zelfs voor het zesde jaar diens Keizers niet kan geweest zijn.

Niet lang daarna begaf zich de Apostel van hier wederom naar *Jeruzalem*, om het Concilie bij te wonen, (*Hand. XV.*) dat, in het 8e jaar van Claudius, (51e van Ch.) gehouden is: en als men van dit tijdstip het zes- of zevenjarig begin van den *Antiocheenschen* zetel afrekent, zal er ter nauwernood tijd voor den *Romeinschen* overblijven. Zie daar, wat A. d. D. in het kort over *Antiochië's* zetel to

berde brengt. En wat dien van *Rome* betreft, hangen 's mans redenen geheel met de reeds aangevoerde te zamen. Want, bij aldien de opgenoemde tijdsverdeeling juist is, dan is het duidelijk, dat Paulus lang voor Petrus te *Rome* moet aangekomen zijn, ja zelfs, dat Petrus er niet voor in de laatste dagen zijns levens kan geweest zijn. Het algemeene gevoelen echter was, dat Petrus naar *Rome* was vertrokken, om Simon, den toovenaar, die aldaar grooten opgang maakte, tegen te werken en in zijne pogingen te stuiten. Dat eenige schrijvers dit onder Claudius willen gebeurd hebben, wordt daardoor gelogenstraff, dat slechts eene aankomst van Petrus te *Rome* erkend wordt en eene ontmoeting met Simon, terwijl hij korten tijd daarna door Nero gedood zou zijn. En hieruit nu volgt, dat Petrus, omstreeks het einde zijns levens en dus lang na Paulus aankomst, te *Rome* is aangekomen, en het is dus in het minste niet waar, wat algemeen wordt opgegeven, dat de Roomsche kerk door Petrus zou zijn gevestigd en dat hij haar vierentwintig jaar zou hebben bestierd. In het 12e jaar van Nero, (v. Ch. 68.) een weinig tijds voor den marteldood der Apostelen, is hij te *Rome* aangekomen, en heeft aldaar Simon uit de lucht doen nederstorten. Op het einde van dit hoofddeel, plaatste onze tegenstrever eene *Chronologische lijst*, van het jaar 30—68 het 12e van Nero, bevattende een kort begrip van der Apostelen daden.

Cronologische lijst, opgemaakt, door
M. ANTONIUS DE DOMINIS, Aartsbis-
schop van Spalatro. (uit het
I. Cap. IV. boek.)

Jaren.			De H. Schrift.
der Keizers. van Ti- berius.	van Christus.		
15.	30.	Christus wordt van Jo- annes in de <i>Jordaan</i> gedoopt.	Luc. III.
18.	33.	Het lijden van Christus.	
19.	34.	Steeniging van <i>Stepha-</i> <i>nus</i> ; vervolging onder <i>Stephanus</i> . De leerlingen verspreid, behalve de Apos- telen. — <i>Petrus</i> en <i>Joan-</i> <i>nes</i> naar <i>Samarië</i> gezonden	<i>Hand.</i> VII. VIII.
20. 21.	35. 36.	Bekeering van <i>Paulus</i> en zijne prediking in <i>Arabië</i> en <i>Damascus</i> .	<i>Hand.</i> IX. <i>Gal.</i> I.
22.	37.		
23.	38.	Eerste aankomst van <i>Paulus</i> te <i>Seruzalem</i> , drie ja- ren na zijne bekeering, om <i>Petrus</i> te zien: 15 dagen verblijft hij aldaar en ver- trekt van daar op 's Heeren bevel naar <i>Tarsus</i> .	<i>Hand.</i> IX 22. <i>Gal.</i> I.
van			
<i>Cajus</i> I.	39. 40.	Vrede in <i>Judea</i> , <i>Galilea</i> en <i>Samarië</i> . Aangroei der	
2. 3. 4.	41. 42.	kerk aldaar. <i>Petrus</i> ge- neest in <i>Palestina</i> , <i>Aene-</i> <i>as</i> , wekt <i>Tabetha</i> op;	
v. <i>Clau-</i>	43. 44.	vervoegt zich tot <i>Corne-</i> <i>lius</i> en keert naar <i>Seru-</i> <i>zalem</i> weder. Onderwijlen	
<i>dus</i> .	45. 46.	houdt zich <i>Paulus</i> in <i>Sy-</i> <i>rië</i> en <i>Cilicië</i> en vooral in	
1, 2. 3.	47.	zijne vaderstad <i>Tarsus</i> op.	
4. 5.			

Jaren.			De H. Schrift.
der Keizers.	van Christus.		
6.	48.	Eerste bekeering te <i>Antiochië</i> : Barnabas derwaarts gezonden, die Paulus van <i>Tarsus</i> met zich neemt. Vervolgens tweede aankomst van Paulus te <i>Jeruzalem</i> , 14 jaren, na zijne bekeering, bij gelegenheid der overbrenging der Collecte, tijdens den hongersnood onder Claudius. Paulus onderhouding met de Apostelen. Dood van Jacobus. Petrus in de gevangenis: zijne bevrijding en reis naar <i>Antiochië</i> .	<i>Hand.</i> XI. XII. <i>Gal.</i> II.
7.	49.	Paulus te <i>Antiochië</i> teruggekeerd, vertrekt naar <i>Cyprus</i> , doorkruist andere landstrekken en keert naar <i>Antiochië</i> terug. Aldaar berispt hij Petrus.	<i>Hand.</i> XIII; XIV. en XV. <i>Gal.</i> II.
8.	50.	Derde aankomst van Paulus te <i>Jeruzalem</i> bij gelegenheid van den twist over de Moizaïsche wet. Concilie aldaar, bij hetwelk Petrus tegenwoordig is.	<i>Hand.</i> XV.
8. 9.	50. 51.	Paulus keert naar <i>Antiochië</i> terug, verspreidt het Evangelie in <i>Macedonië</i> , <i>Thessalonica</i> en <i>Athene</i> , enz.; komt aan in <i>Corinthe</i> , ten tijde, dat de joden door Claudius uit <i>Italië</i> verdreven werden.	<i>Hand.</i> XV. XVI., XVII. XVIII.
10. 11.	52. 53.	Paulus blijft anderhalf jaar in <i>Corinthe</i> , en welligt gedurende dezen tijd heeft hij <i>Jeruzalem</i> bezocht, volgens zijne belofte.	<i>Hand.</i> XIX. XX.

Jaren.			De H. Schrift.
der Keizers.	van Christus.		
12.	54.	Paulus vertoeft te <i>Ephese</i> twee jaren en in Griekenland drie maanden.	<i>Hand.</i> XIX. XX.
13.	55.		
v. Nero.	56.	Vierde (en misschien wel vijfde) aankomst van Paulus te <i>Jeruzalem</i> , en gedurende twee jaren blijft hij aldaar en in <i>Casarea</i> van zijne vrijheid beroofd.	<i>Hand.</i> XXI.
1. 2.	57. 58.		
3. 4. 5.	59. 60.	Paulus wordt gevangen naar <i>Rome</i> gevoerd, en predikt aldaar gedurende twee jaren in zijne gevangenschap.	<i>Hand.</i> XVIII.
	61.		
6. 7. 8.	62. 63.	Paulus in vrijheid gesteld, predikt te <i>Rome</i> en in het <i>Westen</i> . Petrus echter, na het <i>Jeruzalem-sche</i> Concilie, verkondigt het Evangelie te <i>Pontus</i> , <i>Cappadocië</i> , <i>Azië</i> , <i>Bithynië</i> , enz.	II. <i>Tim.</i> IV.
9. 10.	64. 65.		
11.	66. 67.		
12.	68.	Simon, de Toovenaar vervekt nieuwe onlusten te <i>Rome</i> ; Petrus en Paulus begeven zich derwaarts; overwinnen den Toovenaar, en verwerven de martelkroon.	

TWEDE GEDEELTE DER VERHANDELING: WEDER-
LEGGING VAN HET VALSCHE GEVOELEN VAN
ANTONIUS DE DOMINIS.

Wij hebben in het kort de gronden opgegeven, volgens welke onze tegenstrever het algemeene gevoelen, betrekke-

de beide door Petrus gevestigde zetels bestrijdt. Luttel zijn de lauweren, die hij in dit werk heeft ingeoogst; want dit alleen kan men zeggen, dat het hem niet gelukt is, de geschiedkundige waarheid, tegen welke hij het harnas aangespte, *onzeker* te maken; maar enkel, dat hij er in slaagde om een ontwijfelbaar onderpand achter te laten van zijne onbekwaamheid en domheid, door merkwaardige bewijsstukken aan den dag gelegd. Voor dat wij dit den lezer aantoonen, zal het noodig zijn, eenige grondslagen te leggen en eenige geschiedkundige tijdperken nader toe te lichten, van welke de andere afhankelijk zijn, die in dezen twist voorkomen. Immers de geheele twist draait om eene tijdrekenkundige vraag; dewijl onze tegenstrever op geschiedkundige bewijzen steunt. Onder genoemde geschiedkundige tijdperken behooren, in de eerste plaats, de regeringsjaren der vier Romeinsche Keizers, Tiberius, Cajus, Claudius en Nero; vervolgens komen in aanmerking het tijdperk van 'sHeeren lijden; van Paulus bekeering; de juiste zamenvoeging (*διάρθρωσις*), van Herodes jaren; de tijd van Jacobus dood en de gevangenis van Petrus, vervolgens de tijd, op welchen de hongersnood heerschte, welke onder Claudius regering plaats vond, en alle overige tot onzen twist dienstige bouwstoffen, die wij niet willekeurig en vermetel, gelijk onze tegenstrever, maar uit noodzakelijke en blijkbare bewijzen zullen trekken, en die wij op den voorgrond zullen stellen, als vooraf overwogene redenen (*ἐν προδεωρίας λόγῳ*).

I. *HET ZEKERE TIJDSTIP VAN DE REGERING DER
ROMEINSCHE KEIZERS AANGEWEZEN.*

De Chronologische bewijzen worden steeds ontleend uit de overeenstemming der beste geschiedschrijvers, deels uit sterrekundige waarnemingen en wiskundige tabellen. Trouwens dit zijn de grondbeginselen der tijdrekenkunde, en

wanneer men deze niet kent, of ter zijde schuift, wordt noodzakelijk alle berekening wankelend en verward, gelijk weldra uit de berekening van A. de D. zal blijken. Om het tijdpunt der Romeinsche Keizers, tot onze zaak betrekkelijk, vast te stellen, zullen wij ons bedienen van twee of drie waarnemingen, die boven allen twijfel verheven zijn. De eerste is de Zoneclips, die gelijk Dio *lib.* IX. verhaalt, invalt onder het Consulaat van M. Vinicius II. Statilius Corvinus, Kalenden van Augustus. Daar Claudius dit natuurverschijnsel voorzien had liet hij hetzelfde publiek aankondigen, opdat niemand zou meenen, dat het den Keizer eenig onheil zou voorspellen. Dit was het vijfde jaar van Claudius, want gelijk alle schrijvers verzekeren, moet des Keizers vijfde regeringsjaar onder dit Consulaat geplaatst worden. Immers zijn eerste jaar vangt aan, onder de *Cons.* Cajus IV. en Sentius Saturnius — 24 Jan. — toen Cajus gedood werd. Nu vindt men na hen de vijfde plaats innemende onder de *Cons.* Vinicius II. en Statilius Corvinus; derhalve vangt met hen het vijfde jaar aan van Claudius. Zoo wij nu de sterrekundige tabellen inzien, bevinden wij, dat deze zoneclips invalt op de kalenden van Augustus van het jaar van Christus 45.

De andere zoneclips, gelijk Plinius verhaalt, (*lib.* II. c. 70.), vond plaats onder de *Cons.* Vipsanius en Fonteus, daags voor de kalenden van Mei, tusschen zeven en acht ure. Dit is het vijfde loopende jaar van Nero. Want hij aanvaardde het bewind, onder de *Cons.* Asenius Marcellus en Oviola. Nu, deze eclips valt in het jaar onzer telling 59, de maancyclus 13 of 30 April, gelijk uit de tabellen blijkt. Uit deze twee zoneclipsen kunnen wij dus het begin der regeringsjaren van Claudius en Nero vaststellen. Want, indien Claudius vijfde jaar met *Januarij* van het jaar 45 (Chr.) ingaat, dan moet zijn eerste jaar noodzakelijk met *Januarij* 41 begonnen zijn. — De geschied-

schrijvers zeggen, dat Tiberius bijna drie en twintig jaar regeerde en wel 22 zonnejaren en 7 maanden; dat hij gestorven is op den 17 *Kal. April*, onder de *Cons. Accerronius Proculus* en *C. Pontius*. — Cajus is hem opgevolgd en regeerde vier jaren, min ongeveer twee maanden. Hij stierf onder *Cajus IV.* en *Caturnius Cons. Januarij 24*. Vervolgens regeerde *Claudius* 13 jaren, 8 maanden en 20 dagen, naar de getuigenis van *Dio*. Hij overleed op den 13 *October*. Eindelijk ook *Nero* regeerde dertien jaren en acht maanden en overleed in de maand *Junij*. Uit deze ontwijfelbare beginselen der geschiedenis, gevoegd bij de sterrekundige waarnemingen, verkrijgen wij op de zekerste wijze het juiste tijdstip der vier Romeinsche Keizers en van den dood van *Augustus*. Gelijk wij getoond hebben, begint het eerste jaar van *Claudius* met *Januarij 41* en het vijfde, *Januarij 45*. Het eerste jaar dus van *Nero* begon met *October 54*, *Juliaansche jaartelling 99*, van *Rome's stichting 807*. Het vijfde jaar van *Nero* (58 en 59 van *Chris.*) was nog loopende, toen de zon-eclips, daags voor *Mei*, plaats vond. Derhalve het 14e en laatste jaar van *Nero*, is het 67 van *Ch.* en eindigt met den 8 *Junij 68*. Klimmen wij hooger op, dan vinden wij, dat, wanneer het 4e jaar van *Cajus* het 40e van *Christus* was, zijn eerste jaar moet gesteld worden: 37 van *Ch.* 17 *Kalen. April*; naar de *Juliaansche jaartelling 82*, onder de *Cons. C. Accerronius Proculus* en *C. Pontius*. Onder hen is trouwens *Tiberius* gestorven (v. *R.* st. 790). Nu, het 23 j. van *Tiberius* begint het voorgaande jaar het 36e *Ch.*; — *Jul. jaart. 81*. Dus vangt zijn eerste jaar aan met 14e v. *Ch.* en 59e van *Jul. jaart.*, hetzelfde jaar toen *Augustus* ophield te regeren, onder het *Cons. van de beide Sextus*, 14 van *Kal. September* (767. j. d. s.): in hetzelfde jaar, een weinig na *Augustus* dood, toen de maaneclips voorviel (27 *Sept.*) van welke *Tacitus*

melding maakt. In gevolge van dezelve, ontstond naar zijn verhaal verschrikking onder de oproerige Romeinsche soldaten in *Panonië*.

Wij hebben alzoo de tijdstippen aangewezen der Romeinsche Keizers, en wel als volgt: Tiberius vangt de regering aan in den jare 14; Cajus in het 36; Claudius in 41; Nero in 54.

II. HET LIJDENSJAAR DES VERLOSSERS.

Hetgeen tot het Lijdens- en geboortejaar des Verlossers behoort, hebben wij naartig in onze opmerkingen over Epiphanius aangeteekend. Korthedshalve zullen wij hier het kort begrip van s'mans gevoelen en van eenige andere mededeelen.

Epiphanius stelt het lijdensjaar onder het Consulaat van Tiberius V. en Scianus, dat is: j. d. s. 784; *Jul.* tijdr. 76. Het eerste *Juliaansche* jaar staat gelijk met het jaar der st. 709, zoodat met het einde van het 45 *Jult.* in de maand *December* overeenstemt het begin der *Dionysiaansche* tijdrekening, en het eerstvolgende jaar op dit begin; is het 46 van de *Juliaansche*. Ditzelfde jaar is het tweede van de 202e *Olympiade*, het jaar van des Verlossers lijden, terwijl, gedurende het derde derzelfde *Olympiade*, de zonnestilstand (*solstitium*) omstreeks den zomer volgde. Het achttiende regeringsjaar van Tiberius begon ditzelfde jaar in de maand *Augustus*. — Eenige schrijvers tellen echter de jaren van Tiberius en van andere Keizers, niet van het eigenlijk begin; maar van den aanvang van het burgerlijk jaar, dat hunne regering voorafging. Op deze wijze, hebben Epiphanius en anderen, die het 18e jaar van Tiberius als het lijdensjaar opgeven, dat het 18e genoemd, toen het zeventiende ophield en het 18e begon. Nu dit jaar is het 76e van *Jul.*; 31 v. Chr. gelijk wij zoo even deden zien door de 13e maaneyclus. — Dat echter het lijdensjaar,

in dett' jare 31 onzer telling, moet geplaatst worden; hebben wij, *in anim. ad. Epiph. p. 174, 175 en 176*, door vele redenen, aangetoond. Zoodanig was ook het gevoelen van Africanus, die verzekert, dat Christus het tweede jaar der 202e Olympiade geleden heeft; — van het Concilie van Caesarië, van welke men een uittreksel vindt bij Beda (*Opusc. de aequin.*) De vaders immers van dit Concilie willen, dat Christus, verzezen is op de 8 van de *Kal. April*, zonnē-cyclus 12, lett. G., welke alleen in dit jaar (31 n. Ch.) voorkomt, of voor dat in het jaar 25, zonne Cycl. 6, of eindelijk na dit in 36, zonne cycl. 17. Intusschen alle redenen verbieden, om het lijdensjaar, tot 36, of het 22e van Tiberius uit te stellen. Voegthierbij Hieronymus, die in zijn werk: *de script eccl.* van Jacobus, 's Heeren broeder getuigt, dat hij 30 jaren de *Jeruzalemsche* gemeente bestierde, en, dat hij omstreeks Paaschen van het 7e jaar van Nero overleed; nu gelijk wij toonden is het eerste jaar van Nero gelijk aan het 54e na Chr. het 7e is dus in 60; trek 30 van 60, blijft 30. Alzoo werd Jacobus in het 31e j. Bisschop van *Jeruzalem*, hetgeen ook Eusebius »in *Chron.*» schrijft. Dezelfde Hieronymus verhaalt, in hetzelfde boek, dat Paulus in het 25e jaar na 's Heeren lijden, d. is het tweede van Nero in boeijen naar *Rome* gezonden werd, doch dat hij aldaar met Petrus in het 37 j. na het lijden gedood is. Uit het gezegde, is reeds gebleken, dat het tweede *begonnen* jaar van Nero van de gewone telling het 55e is: 25 hierafgetrokken, blijft wederom 30; derhalve moet in het volgende 31 het lijden hebben plaatsgevonden. Zoo verder op dezelfde wijze, — Paulus is met het einde van het 13e jaar van Nero, in het volgende 14e gestorven en alzoo A^o. 67 Chr.; 37 van 67 blijft andermaal 30. Meer zal ik hier niet bijvoegen; want dit zal voldoende zijn, om naar het gevoelen van Epiphanius en andere onde schrijvers, het lijdensjaar van Christus vast te stellen in het jaar 76, *Jul.* tijdr. — *Dionys.* tijdr. 31.

III.

WIE WAS HERODES, DIE JACOBUS LIET DOODEN EN
 PETRUS IN DEN KERKER WIERP, EN, OP WEL-
 KEN TIJD REGERDE HIJ?

De tijdrekenkundige vraag, ten opzichte van Herodes, voldoende op te lossen, is hier eene zaak van belang, ja zelfs van noodzakelijkheid. Onze tegenstrever is, door onkunde omtrent dit punt in jammerlijke dwalingen vervallen.

Men moet vooreerst in het oog houden, dat er onder den naam van Herodes, drie Vorsten in de H. Schrift voorkomen. De eerste is de kindermoorder: de tweede is Herodes Antipas, Viervorst van *Galilea*, van wien geschreven staat, dat hij Christus bespot en Joannes gedood heeft. — Deze Herodes was de zoon van Herodes den *Groote*, van zijne Samaritaansche vrouw *Marace*, en was door Augustus, ten gevolge van het testament zijns vaders, *viervorst* benoemd. (*Joseph. lib. 17. c. 13.*) Archelaus viel *Judea* met *Jeruzalem* ten deel, zonder den titel van Koning, en aan Herodes *Galilea* en *Perca*. Archelaus werd, in het tiende jaar zijner regering, bij Augustus aangeklaagd, en, door dezen naar *Vienne* verbannen. (*Jos. lib 17 c. 15.*) Dio schrijft, dat onder de Cons. Marcus Lepidus en L. Arruntius, Herodes van *Judea* door zijne broeders beschuldigd, en naar *Vienne* in ballingschap gezonden werd. Dit jaar nu is het jaar der st. 759, der *Jul.* tijdr. 51, van Chr. 6. Er blijft dus geen twijfel over, dat Dio door Herodes hier Archelaus bedoeld heeft. Na de verbanning van Archelaus, hield *Judea* met *Jeruzalem* op, door eigene Vorsten geregeerd te worden. Het werd met het Romeinsche gebied vereenigd, en onder *Syrië* gelegd. Daar Herodes Antipas, de viervorst Agrippa benijdde en zich te sloop naar *Rome* tot Cajsus Caligula ver-

voegde, om het bewind in handen te krijgen, werd hij, op zijne beurt door Agrippa beschuldigd, van zijn Viervorstendom beroofd, en naar *Lugdunum* in *Galië* (waarsch. *Lyon*) verbannen. (*Joseph. lib. 18 c. 18.*) Dit viel voor in het 4e jaar van Cajus, 40e *Dionys. J. Galilea* viel nu Agrippaten deel. Dit is de derde Herodes, ook Agrippa genoemd, neef van Herodes den Grooten, zoon van Aristobules, die, naar *Josephus, lib. 18. c. 8 en 9. lib. 19. c. 4.* zonderling door de fortuin dan eens verlaten en dan weer begunstigd werd. — Aanvankelijk door Tiberius in boeijen geklonken, werd hij spoedig daarop, bij diens dood, door Cajus zeer in eere gehouden, en vervolgens met het Viervorstendom *Philippi* begiftigd, met den titel van Koning, terwijl *Lysanië* nog daarbij werd gevoegd. Dit gebeurde, gelijk gezegd is, het 4e j. van Cajus. Toen Cajus gestorven was, vergrootte Claudius het gebied van Agrippa, door de bijvoeging van *Judea* en *Samaria*. Op deze wijze kwam Agrippa in het onverdeeld bezit van Herodes den Grooten. Agrippa overleed, gelijk *Josephus, 19 lib.*, het laatste hoofddeel, vermeldt, in den ouderdom van 54 jaren, het 7e zijner regering, van welke de vier eersten onder Cajus vallen. Want het Viervorstendom *Philippi* onder den titel van Koning heeft hij drie jaren bezeten; in het vierde, verdiende hij van Cajus het Vierv. van Herodes Antipas; de overige drie jaren sleet hij onder de regering van Claudius, toen zijn gebied, met *Judea* en *Samaria* vermeerderd was, zoodat, toen de drie jaren van zijne uitsluitende regering over gansch *Judea* verlopen waren, zijn dood moet gesteld worden in het jaar van Christus, naar de *Dionysiaansche* rekening 44. Hij overleed te *Cesarea*, terwijl hij de openbare schouwspelen bijwoonde, en, door het vergaderde volk als God werd geëerd. Hiermede strookt het verhaal van Lucas XII, *Hand. d. Ap.* — Wanneer men

derhalve Josephus verhaal met dat der H. Schrift vergelijkt, blijft er geen twijfel over, of die Herodes, van welken Lucas spreekt is dezelfde, wiens geschiedenis Josephus beschreven heeft.

 IV.

OVER DEN HONGERSNOOD, DIE VOLGENS HAND. XI.
 VS. 28, ONDER CLAUDIUS GEZEED WORDT
 GEHEERSCHT TE HEBBEN.

Agabus heeft den hongersnood voorzien, die over de geheele wereld heerschte, tijdens de regering van Keizer Claudius. — De Christenen te Antiochië, door deze voorziening bewogen, zonden, na eene Collecte gehouden te hebben, onderstand naar Jeruzalem, die derwaarts door Paulus en Barnabas werd overgebracht. Doen wij derhalve ons best om den juisten tijd dezes hongersnoods na te sporen en te ontwikkelen.

Dio (lib. 70.) verhaalt, dat toen Claudius zelf Consul was, met C. Caesina Largo, in het 2e jaar van des 's Keizers regering, een groot gebrek aan levensmiddelen plaats vond, in hetwelk door 's Keizers vlijt uitmuntend werd te gemoet gekomen.

Josephus (lib. 20. *Archaeolog.* c. 11.) maakt van eene andere schaarschheid melding, die onder denzelfden Keizer in het 4e of 5e jaar zijner regering heerschte. Dezo is buiten twijfel niet dezelfde als de vroegere, schoon zij soms in de jaarboeken voor elkander genomen worden. Ook Eusebius (*in Chron.*), die de door Agabus voorspelde met die van Josephus verwart, stelt dezelve in het 4e jaar van Claudius (*Lib. II. c. 11.*)

Orosius is Eusebius hierin gevolgd (*lib. VII, c. 6.*) Ik zoude dezelve liever in het tweede jaar van Claudius stellen; niet alleen, omdat de hongersnood, van welken

Lucas gewaagt, over de geheele aarde gezegd wordt, geheerscht te hebben; terwijl die van Josephus alleen in *Judea* plaats vond; maar ook, omdat de eerste, naar Lucas verhaal, bij het leven van Agrippa voorviel, en wel voor Petrus gevangenneming en Jacobus dood. Immers voor dien tijd bragten Paulus en Barnabas aldaar het gecollecteerde geld, dat de Antiocheensche Christenen vrijwillig hadden aangeboden. Deze moet echter kort daarop hebben plaats gevonden; want Herodes Agrippa is in het 4e j. van Claudius, 44e n. Ch., gestorven. In dit jaar nu, kan de hongersnood van welken Josephus spreekt, niet gesteld worden, maar wel in 45 n. Chr., het 5e van Claudius. Immers Josephus (*lib.* 20 c. 1.) schrijft, dat toen Agrippa overleden was, zijn zoon Agrippa, de jongere, verkregen had van den Keizer Claudius, bij wien hij zich bevond, dat aan het verzoek der Joden voldaan werd, dat de Hoogepriesterlijke kleeding wederom aan hen zou worden overgeleverd. Dit tijdpunt nu wordt, in des Keizer antwoord, op deze wijze opgegeven, *κλαυδῖος κείσαρ, Γερμανικός, δημοκρατικής ἐξουσίας, το πέμπτον ὑπάτος ἀποδείγμενος, το τεταρτον αὐτοκράτωρ, το δεκάτον πατήρ πατριδος, κ. τ. λ.* Wij moesten deze plaats, gelijk zij in de Froberiaansche uitgave voorkomt noodzakelijk uitschrijven, om eene dwaaling aan te wijzen, in welke de Schrijver door eene verkeerde punctuatie vervallen is. Ruffinus de onbekwame bederver van Josephus zette dezen zin in dezer voege over: »*Claudius Caesar, Germanicus, Tribunitiae potestatis, quinquies consul, ordinarius quater, Imperator decies, pater patriae etc.*»

In *Ann. Eccle. Ao.* 46. *No.* 9, wordt Josephus hevig gegisp, omdat hij datgene, wat hij daar verhaalt, in het jaar van het vijfde consulaat van Claudius stelt, d. i. van zijne regering het tiende, als ook voor dien algemeenen hongersnood, die het tweede jaar van Clau-

dus heerschte. En toch is Josephus niet te beschuldigen; want het misverstand ontstaat uit de verkeerde punctuatie des Griekschen druks en uit de vertaling van Ruffinus. Men schrijve derhalve: »*Claudius Caesar, Germanicus, Tribunitiae potestatis quintum, Consul designatus quartum; imperator decimum, pater patriae* etc.» Het is bekend, dat men, door der Tribunitaire magt te vermenigvuldigen, het jaar der regering kan bepalen. (Men zie *Dio lib. 51.*) Weshalve dit jaar het vijfde van Claudius is, niet voor zijn vijfde Consulaat, dat hij in het elfde zijner regering bekleedde, maar het vierde Consulaat, VII van het rijk; het 47e van Chr. En twee jaren vroeger d. i. in 45 na Chr. het 5 der regering, toen hij *Consul designatus* was, heeft hij dit rescript uitgevaardigd. Hoe toch kon het Ruffinus in den zin komen om het woord: ἀποδεξιμενον met *ordinarium* te vertolken?

Josephus nu verhaalt, in het volgende hoofdstuk, dat ten zelfden tijde, dat Claudius geschreven heeft, een hongersnood heerschte, en dat de Koningin Helena hulp aanbragt; zoodat het baarblijkelijk is, dat het 5e jaar van Claudius en niet, gelijk Eusebius, Orosius en anderen hebben aangeteekend, het 4e, als het jaar van den hongersnood moet aangemerkt worden, van welke Josephus gewaagt, en dat deze dus niet dezelfde kan zijn, welke *Hand. XI.* voorkomt, gelijk diezelfde schrijvers beweren. Wij besluiten derhalve, dat de hongersnood van de *Hand. der Ap. XI.* heeft geheerscht in het IIe jaar van Claudius, naar Dio's getuigenis, en dit jaar is van onze tijdrekening het 42.

AANMERKING VAN DEN UITGEVER, BIJ IV.

Daar de hongersnood door Agabus voorzien, in het eerst de gansche aarde, en vervolgens, in het bijzonder,

sommige landschappen teisterde, en, naar *Suetonius*, (*lib. V.*) op deze wijze bijna de geheele regering van *Claudius* duurde, moet hier een tijdperk worden gezocht en vastgesteld, op hetwelk de *algemeene* begonnen is, die wel van de bijzondere dient onderscheiden te worden. Mijns erachtens, moet, zal men de voorzegging van *Agabus* aan eenen Profetischen geest toeschrijven, de voorzegging ten minste zoolang voor de vervulling geschied zijn, dat, naar menschelijke berekening, hetzij ten gevolge van ongunstig weder of dergelijke oorzaken, dezelve natuurlijker wijze niet kon voorzien worden, ten minste, wat de Algemeenheid betreft. Hoe eerder de voorzegging geschiedde des te meer redenen pleiten er voor, dat zij door Profetischen geest geschiedde. Dewijl de H. Schrift er geen gewag van maakt, hoelang voor de vervulling, de voorzegging gedaan zij, kunnen wij met zekerheid geen jaar vaststellen. Het waarschijnlijkste gevoelen stelt den voorzeggingstijd, in het laatste jaar van *Cajus*. Ook de H. Schrift schijnt te kennen te geven, dat zij geschied is, voor *Claudius* regering. »*En een van hen, opstaande, met name Agabus gaf door den geest te kennen, dat er een groote hongersnood over de gansche aarde zoude plaats vinden, die onder Claudius voorgevallen is.*» *Hand. XI. v. 28.* In de vooronderstelling, dat de schaarschheid van koren nu reeds in de eene of andere provincie plaats vond, zoodat de hongersnood gemakkelijk had kunnen voorzien worden, of ten minste billijk door voorzigtige lieden gevreesd werd, laat het zich niet denken, dat *Lucas* als denzelfden door een' Profet voorzegd, zou voorstellen. Volgens *Dio* is de hongersnood aangevangen, onder het tweede Consulaat van *Claudius* en *Cajus Caesin. Largus*, dat is, het 2e Regeringsjaar van *Claudius*." Toen er een groote hongersnood ontstaan was, heeft hij niet alleen voor het tegenwoordige, maar ook voor het vervolg in overvloed van spijsen voor-

zien"; door namelijk, bijna elf jaren geleden, aan den mond des *Tibers* eene haven aan te leggen, opdat de levensmiddelen konden aangevoerd worden." — Dit is derhalve het tijdperk, van hetwelk de algemeene hongersnood moet gerekend worden. Het is waar, dat het *Chronicon* van Eusebius naar Hieronymus, of naar de overzetting van Ruffinus met Dio niet overeenstemt, edoch s'mans *Chronicon Armeniacum*, naar de uitgave van P. Joan. Bapt. Aucher stemt volledig met hem overeen. Hier toch, vindt men, op het tweede jaar van Claudius het volgende aangeteekend: »Een groote hongersnood heerscht over de gansche aarde, en de voorzegging, welke in de *Hand. der Ap.* van Agabus voorkomt, wordt vervuld, die namelijk, door welke hij aanduidde, dat de hongersnood over geheel de wereld heerschen zoude."

Later op het jaar 4 van Claudius, meldt hij 's mans overwinning op de Britten behaald en den dood van Agrippa. Even zoo, doet Gregorius Syncellus, die Eusebius voet voor voet volgt. »De voorzegging, in de *Hand. der Ap.* voorkomende van Agabus, betreffende eenen drukenden hongersnood, over de gansche wereld, wordt onder Claudius door de uitkomst, bewaarheid. Claudius zegevierde over de Britten." — (*ed. Bonens*). Keizer Claudius nu, is zegevierende over de Britten te Rome teruggekeerd, onder *Cons. L. Quinctius Crispinus* II. en *M. Stalitus Taurus* en onder die zelfde Consuls is ook Agrippa gestorven, namelijk in het begin van het 4e jaar van Claudius. Men zie *Dio lib. 60*. — In het *Latijnsche Chronicum* van Eusebius naar Hieronymus, wordt eene andere rangorde gevolgd. Aldaar leest men op het 4e jaar van Claudius: Agrippa, Koning der Joden, zeven jaren geregeerd hebbende, sterft. De voorzegging van Agabus, die, in de *Hand. der Ap.*, gezegd had, dat er een hongersnood, over de

gansche wereld heerschen zou, gaat in vervulling. — Claudius zegeviert over de Britten." Vallarsius maakt hier in eene noot de aanmerking, dat in de manuscripten van *Parma* de hongersnood tot het laatst voorgaande jaar gebragt wordt, hetgeen mede in de *Mss. Fabritian*, (naar de opmerking van Arn. Pontaeus) geschied is. En hieruit blijkt, dat het *Latijnsche Chron.* van Eusebius de daadzaken niet in juiste orde rangschikt.

Na Agrippa's dood, en, na den zegevierenden intogt, bij het einde van het 4e jaar van Claudius, woedde op nieuw de hongersnood en teisterde vooral *Syrië* en *Judea*. Deze is de gewestelijke hongersnood, van welken Orosius, *lib. VII.* en Eusebius *lib. II. Hist. c. 12.* gewagen, de zaak naar Flavius Josephus verhalende. — Wij moeten derhalve tot de bron terugkeeren. Het II. H. c. XX. B. de bekeering van de Koningin Helena en van haren zoon Iga tot het Jodendom beschrijvende, gaat Josephus in dezer voege voort: »Toen in dezen tijd de stad (*Jeruzalem*) door eenen hevigen hongersnood geteisterd werd en velen, bij gebrek van voedsel, omkwamen, zond de Koningin Helena eenigen van de haren naar *Alexandrië* om eene groote hoeveelheid koren te koopen, en anderen naar *Cyprus*, om van daar eene partij gedroogde vijgen aan te voeren; en daar zij spoedig waren teruggekeerd, heeft zij de spijzen den armen uitgedeeld." In het IIIe H., duidt hij den tijd van dezen hongersnood aan. »Tiberius Alexander, zegt hij, volgde Fadus op als Procurator van *Judea*, en in dezen tijd was het, dat Helena, met groote kosten, koren uit *Egypte* aangevoerd, aan de armen uitdeelde, gelijk reeds gezegd is." Cuspius Fadus werd Procurator van *Judea* onder de *Cons.*: M. Vinicius Quartinus en Taurus Stalitus Corvinus bij het einde van het 4e j. v. Claudius en het begin van zijn 5e J. Hem volgde op Tiberius Alexander, onder de *Cons.* Claudius Aug. IV. en Vitellius III.,

het 7e j. v. Claudius. — Georgius Syncellus in het kort het tijdstip des hongersnood aanroerende, schrijft bl. 633. »De hongersnood, door Agabus voorgezegd, en over de gansche aarde verspreid, teisterde ten laatste *Judea* afzonderlijk, toen Helena, de Koningin der Adiabeniërs koren uit *Egypte* met veel kosten verkregen hebbende, hetzelve den gebrek hebbende uitdeelde.” — Derhalve duurde deze gewestelijke hongersnood in *Judea* ten minste twee volle jaren.

De derde hongersnood teisterde *Griekenland*, in het 8e j. v. Claudius, op het einde en in den aanvang van het 9e, welke Eusebius en Georgius Syncellus met deze woorden in *Chronic.* beschrijven: »De hongersnood had in *Griekenland* een dergelijk toppunt bereikt, dat eene maat voor zes didrachmen verkocht werd.” In deze jaren schijnt de schaarschheid van levensmiddelen in *Judea* verzacht te zijn geweest.

Eindelijk heerschte er een vierde hongersnood, bij den afloop van het 10e en het begin van het 11e jaar van Claudius, te *Rome*. Van dezen vindt men bij Eusebius. »Er ontstond een groote hongersnood te *Rome*.” Ook Tacitus gewaagt er van: *Ann.* XII. No. 43. »Het gebrek aan vruchten en een daaruit voortvloeiende hongersnood, werd als een buitengewoon verschijnsel aangemerkt” (*in prodigium accipiebatur.*)

Wij achten hiermede genoeg gezegd te hebben, om het gevoelen van Petavius toe te lichten en te bevestigen.

V.

OVER HET JAAR VAN PAULUS BEKEERING, VAN DE
GEFANGENEMING VAN PETRUS EN VAN DEN DOOD
VAN JACOBUS.

Dat in hetzelfde jaar van het lijden en de Hemelvaart des Heeren, na eene kleine tusschenruimte, Stephanus

door de Joden gesticnigd werd, heeft Baronius, op geenszins te verwerpen gronden beweerd, en wij stemmen met hem in. Te welken tijde de Christenen van *Jeruzalem* zich allerwege verspreid hebben, (*Hand. VIII. 4.*) en Paulus van een vervolger een leerling van Christus geworden is, verdient hier eene nadere overweging.

Hieronymus (*In cat. Script. in Paulo.*) verhaalt, dat Paulus in het 37e jaar des Heeren gestorven is, d. i. het 14e van Nero. Chrysostomus echter (*Homil. de princ. Apost. Tom. V.*) schrijft, dat Paulus Christus 35 jaren gediend heeft. Later zullen wij aantoonen, dat de dood des Apostels in het jaar van Ch. 68 (*Dionysiaansche* rekening) moet gesteld worden in het jaar toen het 13e van Nero eindigde en zijn 14e begon. Trekt men van 67, 35 — dan blijven er 32 over, zoodat Paulus bekeering moet hebben plaats gehad, omstreeks den aanvang van het 33e jaar *Dionys. j.* en het 78e *Juliaansche* rekening.

Om het jaar te bepalen van den marteldood van Jacobus en de gevangenneming van Petrus, blijft ons geen hulpmiddel over dan de regeringstijd van Herodes. Het is zeker, dat deze Herodes Agrippa moet geweest zijn, die gelijk wij hebben aangetoond vier jaren over *Galilea* regeerde en dat hij vervolgens onder den titel van Koning over de andere gewesten van het joodsche rijk, *Judea* en *Samaria* uitgenomen, onder Keizer Cajus het bewind voerde; en dat hij de drie andere jaren onder Claudius leefde, die aanstonds bij de aanvaarding zijner regering, *Judea* en *Samarië*, bij het rijksg gebied van Agrippa voegde. Van dien tijd af, was hij in het volle bezit van al de landen, vroeger door Herodes, den ouderen bezeten. Toen ook heerschte hij over *Jeruzalem*, dat tot dus verre het *Herodiaansche* gebied onttrokken, en door Romeinsche landvoogden bestierd was; namelijk van het jaar af, dat Archelaus verbannen werd, tot het eerste

van Claudius, in hetwelk deze stad, met de overige bezitting van den ouden Herodes aan Agrippa werd toegekend. Derhalve van 51 *Juliaan. tijdr.*, toen, volgens Dio, Archelaus verbannen is, tot 86 *Jul.* of 41, *Dionys. r.* — het jaar van de in bezitneming der stad door Agrippa, en dus, gedurende 35 jaren, was geen der afstammelingen van Herodes over *Jeruzalem* met eenige magt voorzien. Zoo zien wij dan ook, tijdens het lijden des Verlossers, wel een Herodes in de stad; doch Pilatus velde het vonnis, en Herodes was slechts daar als privaatspersoon. Doch, nadat Herodes Agrippa, door begunstiging van Claudius, de stad *Jeruzalem* bij zijn rijk gevoegd had, vestigde hij zich aldaar als Koning, en heeft Jacobus veroordeeld en Petrus in boeijen doen klinken.

Dat echter Agrippa, met *Jeruzalem*, bij den aanvang van het eerste regeringsjaar van Claudius, begiftigd werd, blijkt uit diens rescript, dat *Josephus, lib. 19, c. 4.* aanvoert. Toen namelijk Agrippa, aanstonds na Cajus dood, door Claudius, tot Koning van geheel *Judea* en van *Jeruzalem* was aangesteld, vertrok hij dadelijk naar *Palestina* en vervolgens naar *Rome*. Bij zijn vertrek van daar, had hem Claudius brieven medegegeven ten gunste der Joden, om dezelve naar *Alexandrië* en *Syrië* over te brengen. In deze brieven, wordt Claudius eenvondig: *Caesar Augustus Germanicus, Potest. Tribun.* genoemd, hetgeen bewijst, dat zij in zijn eerste regeringsjaar geschreven zijn. In het tweede rescript is er bijgevoegd: *Con. designatus II.* Nu, in het 42 j. n. Ch. het 2 der regering bekleedde hij het Consulaat en het vorige jaar, dus 41, werd hij *Consul designatus.* Agrippa spoedde zich, met veel haast, gelijk *Josephus, cap. II,* verhaalt, naar *Jeruzalem*, en zocht de Joden met veel gediensdigheid te believen en zich bij hen verdienstelijk te maken.

Het is derhalve niet onwaarschijnlijk, dat hij dadelijk bij de inbezitting van *Jeruzalem*, om der Joden gunst te winnen, Jacobus en Petrus heeft willen straffen. En zoo zou dus Petrus in het jaar 41 n. Chr., het elfde jaar na des Verlossers lijden, in boeijen zijn geklonken. Wanneer men het XI en XII. Hoofdd. der *Hand.* met aandacht leest, zal men bevinden, dat een en ander hetzelfde jaar moet hebben plaats gevonden, maar iets eerder, dan de hongersnood, in welken de Christenen van *Antiochië* onderstand verleenden, namelijk in het 2e j. v. *Claudius* 42e v. Chr., een weinig voor Paaschen. Want, wanneer Lucas verhaald heeft: *Cap. XI. v. 27, 28, 29, 30, dat Agabus door den geest voorzegt heeft, dat er over de geheele aarde een hongersnood zoude heerschen, die onder Claudius geschied is; en dat uit dien hoofde, door Barnabas en Paulus onderstand naar Jeruzalem gezonden werd, laat hij er in het XII. H. aanstonds op volgen: »Te zelfden tijde, sloeg Herodes handen aan het werk, om eenigen van de gemeente kwalijk te behandelen;» en op het einde van het hoofddeel: »Barnabas echter en Saulus zijn, na hunne taak volbragt te hebben, van Jeruzalem teruggekeerd.»*

Men kan dus aannemen, dat Agabus zijne voorzegging deed in 41 n. Chr., en dat in hetzelfde jaar of, in het begin van 42., Paulus met Barnabas naar *Jeruzalem* vertrokken, hetzij voor de gevangenneming van Petrus, hetzij na deszelfs ontvlugting. In allen gevalle, moet, bij Herodes leven, de hongersnood hebben plaats gehad; deze moet dus gesteld worden, voor het 44e j. n. Chr.; want in dit jaar is Herodes gestorven, weshalve noodzakelijkerwijze het jaar des hongersnoods op 42, en op hetzelfde de gevangenneming van Petrus moet bepaald worden.

VI.

OVER DE VERSCHILLENDE TIJDPERKEN, OP WELKE
PAULUS NAAR JERUZALEM VERTROKKEN IS, EN
OVER DE KERKVERGADERING TE JERUZALEM.

De kennis van het juiste tijdstip van Paulus reizen en van het Concilie te *Jeruzalem*, zal veel licht verspreiden over het vraagstuk, dat ons bezig houdt.

Viermalen, voor zooverre wij uit de H. Schrift kunnen nagaan, vertrok Paulus, na zijne bekeering, naar *Jeruzalem*.

Voor de eerste maal, drie jaren na zijne bekeering, gelijk, hij aan de *Gal. I. 18* schrijft, om Petrus te zien. Dit was in 36 na Chr.

Voor de tweede maal, toen hij met Barnabas de Collecte van *Antiochië* derwaarts overbragt. *Hand. XI, 30*.

Voor de derde maal, 14 jaren na de eerste, en ongeveer 8 jaren na de tweede reis, namelijk het 49e j. na Chr., het 9e v. Claudius. (*Gal. II, 1*.)

Zijne vierde reis wordt *Hand. XVIII*. beschreven; op dezelve werd hij gevangen genomen en naar *Rome* gevoerd.

Over de derde bestaat eenig verschil. Sommigen tellen de 14 jaren; van welke de Apostel (*ad Gal. II. 1*.) spreekt, van zijne bekeering af. De beroemde Schrijver der *Ann.* is hen gevolgd; beter echter rekent men dezelve van zijne reis af aan, welke drie jaren na de bekeering plaats vond. Dit is het gevoelen van Hieronymus, en dan wordt het jaar van zijn derde reis, het 17e na zijne bekeering, van Chr. het 49e en van Claudius, het 9e.

Paulus bekeering vond plaats in 33 n. Chr.; hierbij het 17e, dan verkrijgt men het 49e v. Chr. Met regt verbeterde dan ook Spondanus, in *Epist. ad. an. 51*, de jaarboeken van Baronius en volgde Hieronymus. Paulus in zijn' brief aan de *Gal. I.* spreekt enkel van zijne derde reize, terwijl hij van de tweede in het geheel

geene melding maakt, welligt, omdat zij minder belangrijke doeleinden tot beweegredenen had, zoo als de overbrenging van het gecollecteerde geld, en niet zijne eigenlijke Evangeliebediening, noch eene beraadslaging met Petrus, die tot zijne eerste en derde reis aanleiding gaf. Het was zijn doel om de Galaten in den aangehaalden brief te overtuigen, dat hij het Evangelie van geenen sterveling, maar van God ontvangen had, weshalve hij enkel die reizen aanstipt, die zijne magt en zijn gezag bekrachtigden. — De eerste reize haalde hij aan, om te doen zien, dat hij niet, dan drie jaren na zijne bekeering, Petrus en de andere Apostelen gezien heeft; — dat hij derhalve door hen in het Evangelie niet onderwezen werd. — De derde echter, omdat uit dezelve de waarheid en wettigheid zijner leer bleek, en dat zekere schets en voorbeeld van die leerling in dezelve voorkomt, die hij den Galaten op het hart wilde drukken; en wijl zijne tweede reis niets, wat met deze zaak in betrekking stond, opleverde, ging hij dezelve stilzwijgende voorbij.

Laat ons nu met een enkel woord, over het tijdstip der *Jeruzalemsche* Kerkvergadering gewagen. Hieronymus het gevoelen van anderen volgende, houdt voor de oorzaak van Paulus derde reis, (14 jaren na de eerste) de beraadslaging met de Apostelen over de twist, die te *Antiochië* ontstaan was. Weshalve hij zich toen naar *Jeruzalem* begaf om het Concilie bij te wonen. Paulus derde reis, gelijk wij hebben aangetoond, viel voor het 17e jaar na zijne bekeering, het 49e v. Chr., het 9e van Claudius. Dien ten gevolge zou het *Jeruzalemsche* Concilie hetzelfde jaar hebben plaats gehad, in welke de Antiocheensche twist (*Hand. XV.*) door het gezag van Petrus en Jacobus beslist werd. Zoodanig is het gevoelen van Orosius. Men zie *lib. 7, c. 6.* Men plaatst ook het best, omtrent dezen tijd, de verdrijving der Joden uit *Rome*, die van daar wijken moes-

sten, omdat gelijk Suetonius ten onregte meldt, zij »op aanstooten van *Chrestus* gedurig oproerig waren." Door dit voorval gebeurde het trouwens, dat Petrus en anderen van *Rome* naar het Oosten en naar *Jeruzalem* terugkeerden, niet, zonder de wijze bestiering Gods, om over een zoo belangrijk twistpunt te kunnen beraadslagen en de eerste kerkvergadering te vieren.

—○○○○○—
VII.

*IN WELK JAAR DE ZETELS ZOO VAN ANTIOCHIE ALS
DIE VAN ROME ZIJN OPPERIGT.*

Eusebius, naar Hieronymus vertaling, heeft op het 2e j. van Claudius aangeteekend: »De Apostel Petrus, wordt, nadat hij de *Antiocheensche Kerk* gesticht had, naar *Rome* gezonden, waar hij 25 jaren het Evangelie predikende, voordurende Bisschop derzelfde stad was." Dat voor het: *wordt gezonden (mittitur)*, in den Griekschcn tekst: *vertrekt (proficiscitur)* gestaan hebbe, wordt niet zonder reden door Scaliger vermoed, en ook de Armenische uitgave bevestigt dit. — Hieronymus (*in catol.*) bevestigt het gezegde van Eusebius. Ook volgens hem, is Petrus, de Vorst der Apostelen, na Bisschop van *Antiochië* geweest te zijn, het 2e j. van Claudius te *Rome* aangekomen. Derhalve was lang voor dit jaar de zetel van Petrus te *Antiochië* opgerigt, alvorens hij naar *Rome* vertrok. Schoon de H. Schrift van het eerste vertrek van Petrus geene melding maakt, is het echter niet onwaarschijnlijk, dat het omstreeks dien tijd hebbe plaats gevonden, toen hij naar de *Hand.* IX. 32 verschillende Provinciën doorkruiste; hetgeen omstreeks het 37 n. Ch., bij het einde van Tiberius en het begin van Cajus regering, d. i. het 82 j. *Juliaansche* rekening, gesteld moet worden. — Men moet dit echter niet zoo opnemen, als of wij beweren wilden, dat Petrus als Bis-

schop te *Antiochië* gestadig zijn verblijf hield, maar, dat hij aldaar nu en dan verwijlde en van daar naburige steden bezocht, en, dan, van tijd tot tijd, de Antiocheënsche gemeente op nieuw het Evangelie predikte: *zoo* werd ook gelijk dezelfde Eusebius verhaalt Jacobus, eenige jaren vroeger, tot Bisschop van *Jeruzalem* benoemd.

Wij geven wijders gaarne toe, dat voor Petrus komst te *Antiochië*, alwaar hij vooral voor de Christenen, die uit het Jodendom bekeerd waren, in het eerst, als Bisschop fungeerde, de leer van Jesus aldaar gepredikt was. De leerlingen, die, na Stephanus dood, zich in onderscheidene steden en landschappen verspreid hadden, legden ook te *Antiochië* de grondslagen des geloofs en der kerk. Men leze *Hand. XI. 19.* Dit moet echter aanstonds na Stephanus marteldood gebeurd zijn, schoon Lucas, na verschillende andere zaken vermeld te hebben, daarvan melding maakt, toen hij den toenemenden aangroei dezer gemeente beschrijft. Trouwens de invoering des Christendoms te dier stede, moet veel vroeger gesteld worden, dan het gerucht, hetwelk den Apostelen en der Jeruzalemsche gemeente ter oore kwam (v. 22), op hetwelk Barnabas en Paulus derwaarts gezonden werden. Want toen Stephanus gesteenigd werd, is bij de verspreiding, die destijds plaats vond, het geloof te *Antiochië* ingevoerd. Daar dit echter van dag tot dag toenam en zich weldra niet meer tot het Joodsche volk bepaalde, maar ook de Heidenen het geloof begonnen aan te nemen, verspreidde zich het gerucht van den bloei en der vermenigvuldiging dezer gemeente te *Jeruzalem*. Gelijk wij vroeger hebben aangetoond, zijn Saulus en Barnabas naar *Antiochië* gezonden omstreeks een jaar voor het 2e jaar v. Claudius, het jaar des hongersnoods, gelijk uit v. 26 en v. blijkt, derhalve omstreeks het 40e v. Chr.

Op het gezag derzelfde schrijver, wordt het tijdstip van

de vestiging des Roomschen zetels bepaald, namelijk in het 3e j. v. Claudius, het 43e van Chr. — Petrus is trouwens naar Rome vertrokken, het 2e j. v. Claudius, het 42e v. Chr. naar Eusebius, Hieronymus, Orosius, die in dezer voege schrijft: *lib. VII, c. 6.* »In den aanvang van zijne (Claudius) regering, is Petrus, de Apostel van onzen Heer Jesus Christus te Rome gekomen en heeft het heilzaam geloof, door het getrouwe woord, aan alle geloovigen geleeraard, dat hij door groote wonderen heeft bekrachtigd, en van dien tijd af aan begonnen er Christenen in Rome te zijn.» — *Onder het Consulaat, zegt Cassiodorus, van Saturninus II. en Venustus, wordt Petrus naar Rome gezonden, waar hij 25 jaren het Evangelie predikende, Bisschop bleef (perseverat.)* Cuspinianus maakt, op het *Chron.* van Cassiodorus en deze plaats, de aanmerking, dat, bij eenen anderen schrijver, andere Consuls worden opgegeven, namelijk: Tiberius Claudius II. en Longus. — Het Consulaat van Claudius, voor de tweede maal, is tevens het 2e j. zijner regering, en het 42e v. Chr. Hij voegt er bij, in een oud werkje van eenen ongenoemden Schrijver, in hetwelk Rome's Opperherders van Petrus tot Marcellinus beschreven werden, gelezen te hebben: »*Petrus anno 25. M. I. D. 9. fuit temporibus Tiberii Caji, Claudii et Neronis, a Consulatu Vinicii et Longini usque Nerone et Vetere.*» Het werd alzoo in de oudheid voor zeker gehouden, dat Petrus, omstreeks het tweede jaar v. Claudius te Rome gekomen is; dat hij aldaar het zaad van Jesus leer heeft uitgestrooid en den Bisschoppelijken zetel 25 jaar bekleed heeft. Severus Sulpitius, *lib. IX.*, over Nero's regering sprekende, drukt zich uit als volgt: »Want toen ter tijd had de godsdienst zich in de Stad meer en meer bevestigd, terwijl Petrus aldaar Bisschop was, en ook Paulus derwaarts was gevoerd, nadat hij van het onregt-

vaardige vonnis des Stadhouders zich op den Keizer beroepen had." Petrus was dus voor Paulus te Rome en wel als Bisschop, ja zelfs heeft hij het eerst aldaar het Evangelie verkondigd. Ook Dionysius Corinthius, de oudste schrijver, (bij *Eus. lib. II. c. 24.*) bevestigt dit, door te zeggen, dat Petrus de kerk te Rome gesticht heeft, terwijl en Eusebius en Hieronymus en Orosius en Cassiodorus en andere oude schrijvers beweren, dat hij aldaar den Bisschoppelijken zetel vijf en twintig jaren bezeten heeft.

Eusebius in *chron.*, Hieronymus, in *catol.*, Cassiodorus en anderen melden, dat Petrus en Paulus in het 14e jaar van Nero gedood zijn. In de *Ann. eccl.* wordt dit jaar gesteld op 69 n. Chr.; dat dit evenwel niet juist is, blijkt hieruit, dat wijl het eerste jaar van Nero voor den dag van den 13 October een aanvang nam, er slechts acht maanden van het veertiende, tot den IV. *Eid.* van *Junij* verlopen waren. Nu, den III. voor *Kal.* van *Julij*, zijn de Apostelen gedood. Derhalve hebben zij eigenlijk niet in het veertiende, maar in het 13e j. v. Nero, den marteldood ondergaan. Men moet evenwel de oude schrijvers, gelijk meestal gebeurt daarom niet gispn, die de jaren der Keizers, niet van de dag der huldiging; maar van het burgerlijk en volksjaar, de huldiging voorafgegaan, gewoon zijn te rekenen. Immers, wat Eusebius betreft, zullen wij later toonen, dat hij het begin zijner jaren (in zijn *chron.*) van de Herfst afreken, hetgeen het begin was bij de *Syro-Macedoniërs*, en, met eenig verschil, ook der *Alexandriërs*. — Gelijk ons uit sterrekundige waarnemingen vroeger gebleken is, is het 1e j. v. Nero ingegaan met de maand *October* van het jaar 99 *Jul.*; 807, sticht. der St.; 54 v. Chr. Weshalve het veertiende jaar gerekend, tot de achtste maand voortgeduurd te hebben) begonnen is in *October* van 112. *Jul.*; Sticht. der St. 820.; van Chr. 67, welk jaar valt

onder de Cons. Fontejus Capito, en Julius Ruffinus. Eusebius heeft het 14e j. van Nero genoemd, dat jaar hetwelk werkelijk het einde van het 13e was, omdat na eenige maanden eerst het 14e begon. Om derhalve juist te spreken, hebben de Apostelen geleden, op het einde van Nero's 13e j. het 67 van Chr.; — hetgeen ook door sterrekundige berekeningen en andere gewichtige redenen bevestigd wordt. Dewijl Petrus het 42e j. van Chr. het 2e v. Claudius naar Rome is gegaan, wordt de oprigting van den Bisschoppelijken zetel in den beginne gesteld van het volgende jaar v. Chr., dus het 43e. — Van dit jaar af tot de maand Julij van 67 n. Chr. geeft een getal van 24 jaren en omstreeks zes maanden, en derhalve was het 25e jaar ten minste aangevangen. — Om deze redenen rekest men voor den zetel van *Antiochië* omstreeks 6 jaren die men gevoegelijk tot zeven zou kunnen brengen, wilde men de *Juliaansche* jaren en eenige begonnen maanden, voor volle rekenen. Want van de maand *Februarij* van het j. 37 na Chr. tot *Januarij* van 43. verliepen 7 *Juliaansche* jaren. — Petrus heeft derhalve beide zetels omstreeks 31 jaren bekleed. Wij hebben ten opzichte des *Antiocheenschen* zetels reeds opgemerkt, dat men die jaren niet moest beschouwen, als hadde Petrus *bestendig* aldaar verblijf gehouden; maar veeleer, dat hij, na er eens een' zetel gevestigd te hebben, na eene gemeente geordend en de zaken geregeld te hebben, in verschillende gewesten, werwaarts de H. Geest hem voerde rondkruiste, en dat hij van daar, tot de gevestigde en onder, door hem aangestelde Herders, bestierde kerk gedurig terugkeerde. (Dit ook is op Rome's zetel toepasselijk). Te vergeefs tracht A. d. D. den beroemden schrijver der *Ann. eccl.* in dit opzigt te bestrijden. Immers ook Epiphanius, (*her. 27, No. 6*) bevestigt dit. Terwijl hij uitweidt over het vraagpunt, of Clemens nog bij het leven van Petrus tot Bisschop van Rome geordend werd,

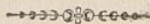
zegt hij , dat Petrus en Paulus , nadat zij , te Rome gezeteld waren , de gewoonte hadden , van zich van daar in verschillende gewesten te begeven , en dat zij om Rome niet van een' Bisschop ontbloot te laten , in hunne plaats een plaatsvervangend Bisschop aanstelden. En dit moet voorzeker in het bijzonder van Petrus gezegd worden , die zoo lang voor Paulus , naar het gezag der oudheid , aldaar zijnen zetel had.

AANTEKENSING DES UITGEVERS.

Eene oude overlevering , welke Appolonius en Clemens Alexandrinus , schrijvers van de tweede eeuw mededeelen , heeft bij sommigen eenigen twijfel doen ontstaan , omtrent het aangegeven tijdstip der stichting van den Antiocheenschen zetel , namelijk het 37e j. n. Chr. » Appolonius , zoo schrijft *Eusebius H. E. lib. V. c. 18.* verhaalt , als volgens eene oude overlevering , dat de Heer zijnen Apostelen geboden had , van niet binnen de twaalf jaren van *Jeruzalem* te scheiden." Ook Clemens van *Alexandrië* maakt hiervan gewag in zijn werk: *Stromat. lib. VI. p. 626. ed. Silburg.* » Indien derhalve iemand uit *Israël* door boetvaardigheid gedreven , door mijnen naam in God wil gelooven , zullen hem de zonden vergeven worden : en als twaalf jaren verlopen zijn , gaat dan de wereld in , opdat niemand zegge : wij hebben niet gehoord." Van daar , dat ook Lucas , in de *Hand.* verhaalt , dat allen , na Stephanus Steeniging , behalve de *Apostelen* , van *Jeruzalem* zijn verspreid. Het is derhalve , — zoo redeneert men , — onwaarschijnlijk , dat Petrus , voor die twaalf jaren , te *Antiochië* zijnen zetel vestigde. Edoch deze overlevering moge betrekking hebben op de geheele vaneenscheiding der Apostelen ; op het verlaten dier stad , als vereenigingsplaats , als het middenpunt ; zij kan niet worden toegepast op den eenen of anderen togt in

sommige gewesten ondernomen. Wij lezen immers in dezelfde *Hand. der Ap.*, dat Petrus verschillende provinciën doorkruiste, allerwegen 's Heeren naam verkondigde en nieuwe gemeenten vestigde. Eene andere uitlegging dier overlevering kan men lezen, bij *Bachinium, Diss. de Eccels. Hierarch. Origin. Part. I. c. 3. § 3*, die door Gotfr. Lumper voor vrij goed wordt verklaard. *Part. VII. Hist. Theol. crit. p. 6.*

VIII.

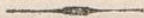
OVER DE ONTHOETING VAN PETRUS MET SIMON, DEN TOOFENAAR.

De meest geëerbiedigde en oudste gedenkstukken gewaagen van eenen strijd tusschen Petrus en Simon, en eene naauwkeuriger nasporing dezer zaak is voor onzen twist niet onbelangrijk. — *Justinus, Apol. II., Irenæus, lib. I. c. 21* en uit deze *Epiph. Her. 21*, — zoo ook *Eusebius, lib. II. Hist. c. 12*, verhalen de geschiedenis van Simon, in dier voege, dat zij in geenen deele van zijnen strijd melding maken. Andere vaders echter van groot gezag, hebben als zeker aan het nageslacht nagelaten, dat Petrus eenen strijd met Simon zou gehad hebben, en dat deze zich in de lucht verheven hebbende, door Petrus gebed, zou zijn nedergestort. Men zie: *Ambrosius, lib. IV Hexam. c. 8 et c. VIII. Ep. ad Rom., Maximus, Hom. 5, de Pet. et de Paulo, Cyrillus van Jeruzalem, Catech. 6., Philastrius, lib. de Haer., (Arnobius, contra gent Hieronym. in cat., Augustinus, lib. de Haer. I. — Cassianus de div. Orat. c. 10.) Severus Sulpitius, lib. II. Hist. Theodoret. Lib. de Haer. en andere grootere en kleinere Schrijvers, onnoemelijk in getal. — Sommige verzekeren wederom, dat Simon onder Claudius*

regering naar *Rome* gevlogen is, en voegen er niets bij; anderen, dat hij er onder Nero gekomen is en met Petrus in strijd geweest; — anderen eindelijk verhalen, dat hij te *Rome* en met Petrus in strijd geweest is, doch bepalen geen' tijd. Dat hij, onder Nero, te *Rome* is aangekomen, zeggen ronduit, onder anderen: Sulpitius, Philastrius en Maximus, die zegt, dat Petrus deswege door Nero gedood werd, omdat hij Simon uit de lucht deed nederstorten.

Uit alle deze getuigenissen, onderling vergeleken, mogen wij voorzeker dit besluiten, dat Simon tweemaal in *Rome* is aangekomen: eens onder Claudius, toen Petrus hem ook derwaarts achtervolgde, en voor de tweede maal onder Nero, toen hij op het gebed van Petrus en Paulus uit de lucht neerstortte. Wat de waarheid dezer geschiedenis betreft, die bevestigd is, door de getuigenis der hoogste oudheid en het gezag der opregtste en voortreffelijkste schrijvers: hieromtrent voegt het ons niet, vermetel te oordeelen. Wie meer verlangt, verwijzen wij naar de *Ann.* van Baronius.

Tot dusverre hebben wij de gronden gelegd voor onze twistrede, door de voornaamste tijdperken toe te lichten en nit te leggen; terwijl wij daardoor later de onbekwaamheid en onhandigheid van onzen tegenstrever zullen aantoonen. — Wij willen evenwel, alvorens hiertoe over te gaan, de tijdperken, die in onzen twist voorkomen, in eene tijdrekenkundige tabel te zamen voegen, opdat de lezer, dezelve met die van A. d. D. vergelijkende, uit diens verwarring en dubbelzinnigheden gered worde, om zich vervolgens met ons te verwonderen over eenen man, wiens bekwaamheid zoo veel te wenschen over laat, en die evenwel zich niet schaamde, zich daarop zoo veel te laten voorstaan en dezelve rondtebazuin.

CHRONOLOGISCHE LIJST

VAN HET LIJDENSJAAR DES VERLOSSERS TOT AAN DEN
MARTELDOOD VAN *PETRUS* EN *PAULUS*.

<i>Jul.</i> tijdr.	<i>Dion.</i> tijdr.	<i>Rom.</i> <i>Keiz.</i> r-jar.	CONSULS.	MERKWAARDIGE GEBEURTENISSEN.
76.	31.	18.	Tiberius Cæsar Aug. V. L. Aelius Sejanus.	Christus lijdt; Stephanus wordt gesteenigd; de verspreide Christenen komen te <i>Antiochië</i> .
77.	32.	19.	C. Domitius Ahenobarbus Furius Camil. Schribonian.	Saulus bekeering.
78.	33.	20.	Ser. Sulpitius Galba. L. Cornelius Sulla.	
79.	34.	21.	Paulus Fabius Persicus. L. Vetellius Nepos.	
80.	35.	22.	C. Cestius Camerinus. M. Servilius Nonian.	Paulus komt, drie jaren na zijnen bekeering te <i>Jeruzalem</i> , om Petrus te zien. <i>Gal. I.</i> Cajus volgt Tiberius op, gestorven 17 kal. April, Ao 3, 1499.
81.	36.	23.	Q. Plautius Laelianus. Sex. Tapirius Allenius.	
82.	37.	1. <i>Cajus.</i>	Cn. Accerronius. Proculus. C. Pontius Nigrinus.	Na verschillende gewesten doorkruist te hebben, vestigt Petrus zijnen zetel te <i>Antiochië</i> , 22 Febr. — Herodes Agrippa wordt met het viervorstendom van <i>Philippi</i> door Cajus begiftigd, met den titel van Koning.

<i>Jul.</i> tjdr.	<i>Dion.</i> tjdr.	<i>Rom.</i> <i>Keiz.</i> r.-jar.	CONSULS,	MERKWAARDIGE GEBEURTENISSEN.
83.	38.	2.	M. Aquilius Julianus. P. Nonius Asprenas.	In dit en volgende jaren bezoekt Petrus, <i>Pontus</i> , <i>Galatië</i> , <i>Azië</i> , en vestigt er onderscheidene gemeenten.
84.	39.	3.	C. Caligula II. L. Apronius Caesianus,	
85.	40.	4.	C. Caligula III. Allecn.	Herodes Antipas naar <i>Lyon</i> verbannen, en zijn vorstendom aan Herodes Agrippa toegevoegd.
86.	41.	1.	C. Cæsar Caligula IV. Cn. Sentius Saturnius.	Herodes Agrippa ontvangt van Claudius, <i>Judea</i> en <i>Samarië</i> en vertrekt naar <i>Judea</i> . Jacobus wordt gedood, Petrus in boeijen geklonken. Agabus voorzegt den hongersnood. <i>Hand. XI.</i>
87.	42.	2.	Claudius Imp. II. Caesinus Largus.	Paulus brengt de collecte naar <i>Jeruzalm</i> . Petrus uit de gevangenis verlost, vertrekt naar <i>Rome</i> .

J. v.
Clau-
dius.

V E R V O L G.

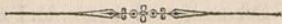
<i>Jul.</i> tjdr.	<i>Dion.</i> tjdr.	J. v. K.	CONSULS.	R. Z.	BELANGRIJKE GEBEURTENISSEN.
88.	43.	3.	Claudius Imp. III. L. Vitellius Nepos II.	1.	Petrus rigt zijnen zetel op te <i>Rome</i> .
89.	44.	4.	L. Quintius Crispinus. M. Statilius Taurus.	2.	Herodes Agrippa sterft.
90.	45.	5.	M. Vinicius Quartinus. M. Statilius Corvius.	3.	Zon - eclips <i>Kal. Augustus</i> .
91.	46.	6.	P. Valerius Asiaticus. M. Julius Silanus.	4.	
92.	47.	7.	Claudius Imp. IV. L. Vitellius III.	5.	
93.	48.	8.	A. Vitellius. L. Vipsanius Poplicola.	6.	
94.	49.	9.	C. Pompejus Longinus Q. Veranius.	7.	Claudius verdrijft de Joden uit de Stad. Concilie te <i>Jeruzalem</i> , bij hetwelk ook Paulus tegenwoordig is.
95.	50.	10.	C. Antistius Vetus. M. Suillius Rufus.	8.	
96.	51.	11.	Claudius Imp. V. Ser. Cornelius Scipo.	9.	
97.	52.	12.	P. Cornelius Sulla. L. Salvius Otho.	10.	
98.	53.	13.	D. Junius Silanus. Q. Haterius Antonius.	11.	
99.	54.	14. Nero. 1.	Q. Asinius Marcellus. M. Acilius Aviola.	12.	Claudius III. <i>Eid. v. October</i> gestorven zijnde, wordt door Nero opgevolgd.

<i>Jul.</i> tijdr.	<i>Dion.</i> tijdr.	J. v. K.	CONSULS.	R. Z.	BELANGRIJKE GEBEURTENISSEN.
100.	55.	2.	Nero Imperator. L. Antistius Vetus.	13.	Paulus begeeft zich voor de vijfde maal naar <i>Jeruzalem</i> wordt door de Joden gevangen en staat te regt voor Felix.
101.	56.	3.	Q. Volusius Saturnius P. Cornelius Scipio.	14.	Paulus wordt gevangen naar <i>Rome</i> gevoerd.
102.	57.	4.	Nero Imperat II. L. Calpurnius Piso.	15.	
103.	58.	5.	Nero Imper. III. Valerius Messala.	16.	
104.	59.	6.	C. Vipsanius Poplicola. L. Fontejus Capito.	17.	Zon-eclips <i>April</i> 30,
105.	60.	7.	Nero IV. Cossus Cornelius Lentulus.	17.	
106.	61.	8.	C. Caesonius Paetus. C. Petronius Sabinus.	19.	
107.	62.	9.	P. Marius Celsus. L. Asinius Gallus.	20.	
108.	63.	10.	L. Memmius Regulus. Paulus Virgin. Rufus.	21.	
109.	64.	11.	C. Lecanius Bassus. Marcus Licinius Crassus.	22.	
110.	65.	12.	P. Silius Nerva. C. Julius Atticus Vespasianus.	23.	Seneca wordt gedood.
111.	66.	13.	C. Suetonius Paulinus L. Pontius Telesinus.	24.	
112.	67.	14.	L. Fontejus Capito. C. Julius Rufus.	25.	Nadat Simon, de Toovenaar ter neer was geworpen, ondergaan Petrus en Paulus, op Nero's bevel, den marteldood, den 29 van <i>Junij</i> van het 13 loopende regeeringsjaar van Nero.

TWEEDE GEDEELTE DER VERHANDELING.

WEDERLEGGING VAN HET GEVOELEN VAN *ANTONIUS*
DE DOMINIS.

I.

DE VOORNAAMSTE KRACHT DER BEWIJSREDEKENEN, TEGEN BEIDE ZETELS AANGEVOERD, ONTZENUWD.

Ieder, die onze tijdrekenkundige gronden aandachtig heeft nagegaan, en dezelve met redenen en bewijzen gestaafd, heeft overwogen, zal derzelve waarheid erkennen en zich tevens niet genoeg kunnen verwonderen over de alle tijdperken ondereenmengende en verwarrende Chronologie van onzen tegenstrever. Trouwens, uit hetgeen wij in het voorgaande hoofddeel hebben aangevoerd, blijkt niet slechts op waarschijnlijke; maar op noodzakelijk zekere gronden, de menigte der misvattingen en onverdragelijke dwalingen, waarmede zijne bewering is opgevuld. Wij zullen aanstonds zijne ongerijmdheden, in het bijzonder, aantoonen, na alvorens de voornaamste kracht zijner bewijsvoeringen, in het algemeen, en in het kort, te hebben ontzenuwd. De bewering van A. d. D. grondt zich vooral daarop, dat Petrus niet voor het jaar 49 na Chr., het 6e van Claudius *Judea's* grenspalen overschreden zoude zijn. Dit jaar nu is het 16e na des Verlossers lijden, en van dit, tot den marteldood van Petrus en Paulus, zijn omstreeks negentien jaren, die bijaldien Petrus indedaad den *Roomschen* en *Antiocheenschen zetel* hadde opgerigt, tusschen beide konden verdeeld worden, en hieruit zoude dit ten minste volgen, dat Petrus geene zes of zeven jaren te *Antiochië* en geen vijftwintige te *Rome* kunne geweest zijn.

Wij stellen hier tegenover, dat het van allen grond ontbloomt is, dat Petrus voor het jaar 49 niet buiten *Judea* zoude geweest zijn; dewijl hij lang te voren te *Antiochië* kan geweest zijn, toen hij volgens de *Hand. der Ap.* IX, 32 verschillende gewesten doorkruiste. Zie § 49 van het eerste gedeelte. Even zeer is het gebleken, dat Petrus zich naar *Rome* begaf, in het 2e j. van Claudius, het 42e v. Chr.; terwijl men niet uit het oog moet verliezen, dat het 6 j. v. Claudius van de Christelijke jaartelling het 46e is, en niet het 49, hetwelk wij § 1 op onbetwistbare gronden hebben aangetoond.

Men moet tevens niet vergeten, en dit is eene aanmerking van belang, dat het niet hetzelfde is over *de ware tijdrekening*, hetzij van het geboorte of het lijdensjaar des Verlossers te spreken, of van de gevolgde rekening, de zoogenaamde *Dionysiaansche*, welke, gelijk oude tijdrekenkundigen reeds ontwaarden, eenige jaren na het werkelijk geboortejaar aanvangt. Eenigen hebben zelfs een groot verschil vermoed, namelijk van 22 jaren, zoo als Sigebertus, Maranus Scotus, Matthæus Paris, Paulus Forosempronienensis, hetwelk wij elders wederlegd hebben. — Anderen beweren, dat het verschil slechts één, wederom anderen twee jaren zou bedragen. Lucidus beweerde het eerste. Eindelijk wilden sommigen, dat men vier à vijf jaren bij de *Dionysiaansche* behoorde te voegen om het juiste geboortejaar te hebben. Wat ons betreft, wij meenen, dat de *Dionysiaansche* jaartelling deswege niet moet verworpen worden; wijl zij door het gebruik in de geschiedenissen algemeen is aangenomen. Wij eerbiedigen het gezag der kerk en der Paussen, deze telling volgende, en voor het tegenwoordige elk kritisch onderzoek over het juiste geboortejaar ter zijde stellende, geven wij slechts eenige tijdpunten aan, op die jaren, in welke zij noodzakelijk vallen moeten, op de zekerste en ontwijfelbaarste gronden, zoo als het gezag der oud-

ste schrijvers en sterrekundige waarnemingen, welke niemand, die slechts eenigzins met de gronden dier wetenschap bekend is, kan in twijfel trekken. Op sterrekundige gronden stelden wij het 1e j. v. Claudius in het 41e der gewone telling; het lijdensjaar in het 31, *den marteldood van Petrus en Paulus in den aanvang van het 14e j. van Nero, 67e n. Chr.* (1), zoo dat eene tijdruimte van 37 jaren tusschen beide ligt. Hij, die dit wil ontkennen moet eerst de geheele sterrekunde en daarenboven alle oude geschiedschrijvers uit den weg ruimen. Nu, wij hebben beweerd, dat de *Antiocheensche zetel* dagteekent van den jare 37, tot 42 voortdurende, en dat van *Februarij* 43 tot aan het einde van *Junij* 67, Petrus het opperherderschap te *Rome* bekleedde, derhalve ongeveer vijfentwintig jaren.

Even ongegrond is het aangevoerde van A. d. D. omtrent de reis van Petrus, die, volgens hem, *Judea* niet verlaten had, voor dat Paulus de Collecte te *Jeruzalem* had aangebragt, welke reis van Paulus hij mede geheel ten onregte beweert, veertien jaren na zijne bekeering te hebben plaats gehad; dewijl dit vertrek van Paulus 8 jaren na zijne bekeering voorviel. Doch deze en andere onnaauwkeurigheden en misrekeningen zullen wij in bijzondere §§ aantoonen, opdat de lezer dezelve gemakkelijker kunne inzien.

 II.

ONGERIJNDE REDENERING VAN ANTONIUS DE
DOMINIS, No. 17 en 18.

Van No. 17 af, begint onze tegenstrever, met als *bewezen* aantenemen, hetgeen wij wel degelijk ontkennen, dat

---

(1) Hier moet noodzakelijk in het Latijn eenige uitlating plaats vinden; de vertaler heeft dezelve op deze wijze aangevuld. *Vert.*

namelijk voor Petrus gevangenneming, deze *Judea* niet zou verlaten hebben gehad. Het is waar, een eigenlijk bewijs voert hij niet aan, evenwel tracht hij zijne bewering op deze wijze te staven. Gedurende dit gansche tijdvak, van het lijden des Verlossers tot aan Petrus gevangenneming, wordt Petrus, zoo dikwerf hij in de *Hand.* voorkomt in *Jeruzalem*, in *Samarië* of het overige *Judea* aangetroffen. Want hij is met Joannes naar *Samarië* vertrokken. *Hand.* VIII. Driejaren na Paulus bekeering vindt hem deze te *Jeruzalem Gal.* I. Vervolgens heeft hij verschillende gewesten doorkruist *Hand.* IX, 10, 11. Derhalve is hij nergens buiten *Judea* geweest, noch te *Antiochië* aangekomen. Zie daar het zout der bewijsoering, de tijdrekenkundige demonstratie, — de verbazende scherpzinnigheid van den man die de zoo roemvolle taak op zich nam, den onoplosbaren knoop door de H. Schrift te ontwarren! — Hoe ijdel, hoe belagchelijk is die opsomming! Of, omdat hij bij zekere gelegenheden te *Jeruzalem* en in *Samarië*, of elders in *Judea* aangetroffen werd, — moet daaruit volgen, dat hij voortdurend op die plaatsen bleef en zich niet naar elders kon begeven? — Dit staat toch wel nergens in de H. Schrift. Drie jaren na Paulus bekeering begeeft hij zich naar *Antiochië* en vestigt daar zijnen zetel.

Hetgeen wij, in het eerste gedeelte, § 7. hebben aangegeven wordt dus door geene van 's mans Sophismen ontzenuwd.

No. 18. Stelt hij de bekeering te *Antiochië* geheel verkeerd op den tijd, welke *Hand.* XI, wordt aangeduid, toen de kerk te *Jeruzalem* de tijding ontving van den toenemenden bloei der *Antiocheensche* gemeente. Trouwens de eerste invoering des Christendoms aldaar heeft veel vroeger plaats gevonden en wel aanstonds na de steeniging van Stephanus, tijdens de eerste verspreiding der geloovigen. *Hand.* XI. 9. Hoe belagchelijk en onverstandig stelt zich

derhalve onze tijdrekenkundige aan, met den aangroei des geloofs, lang na de eerste verkondiging, als die eerste invoering zelve voor te stellen! — De zending van Paulus en Barnabas naar deze stad, heeft immers eenigen tijd, na de vestiging des zetels van Petrus, aldaar plaats gehad.

III.

NADERE OPLOSSING VAN HETGEEN ANTONIUS DE DOMINIS OVER DE DOOR PAULUS NAAR JERUZALEM OVERGEBRACHTE COLLECTE, No. 19, EN OVER HET DOOR PAULUS MET PETRUS AANGEGANE VERBOND No. 20, HEEFT AANGEVOERD.

Alles wordt vervolgens door onzen tijdrekenkundige dooreengemengd en verward. Over de vier reizen van Paulus naar *Jeruzalem* hebben wij bereids § VI. 1 g. gesproken. Ten onregte noemt hij de tweede, welke is, die in de *Hand.* XI, 30, voorkomt voor de derde, van welke *Gal.* II. melding gemaakt wordt en die ongeveer acht jaren later voorviel. Wat moet men van de oordeelkunde van eenen man denken, die Paulus, *veertien* jaren, na zijne bekeering, de collecte der *Antiocheensche* Christenen naar *Jeruzalem* laat brengen? — De hongersnood door Agabus voorzien, en in welchen de Antiochiërs onderstand verleende, viel voor in het 2e j. v. Claudius, het 42e v. Chr. en omstreeks 10 jaren na Paulus bekeering, gelijk wij § IV. hebben aangetoond. Wat men hier ook tegen inbrengt, zeker is het dat dezelve heerschte tijdens het leven van Herodes. De geheele gang van het verhaal, op het einde van het XIe en het begin van het XIIe hoofddeel der *Hand.*, duidt dit genoegzaam aan. Nu Herodes Agrippa stierf na 43, bij den aanvang van jaar het 44, het 6e v. Claudius, zoo als uit Josephus gebleken

is, en dit is het 11e of 12e j. na Paulus bekeering. En met welk water zal hij die vlek afwasschen, als hij de bedoelde hongersnood, twee jaren na Herodes dood plaatst, die volgens Lucas, bij diens leven plaats vond? Men herinnere zich de woorden van den gewijden schrijver: »*Te zelfden tijde, sloeg Koning Herodes de handen*» etc. Waar blijft hij met dat: »*Te zelfden tijde*»? Dit moet immers terugslaan op het aan het einde van *Hoofdd. XI* gezegde nopens den hongersnood? Indien derhalve de hongersnood met het jaar 42, het 2e v. Claudius overeenkomt, — dan moet Paulus reis naar *Jeruzalem*, 'sjaars te voren, of ten minste in den aanvang van dat jaar, en dus in het 11e na het lijden des verlossers, en het 8e of 9e na des Apostels bekeering zijn voorgevallen. Trouwens de bedoelde hongersnood kan in het zesde jaar van Claudius niet gesteld worden: immers toen was Herodes reeds drie jaren dood; evenmin in 49 na Chr.; want dit is reeds het 6e jaar na Herodes overlijden. Maar al vooronderstelden wij al het aangevoerde nopens Paulus reis, door A. d. D. als zeker, en dat deze reis dezelfde zou zijn, als van welke de Apostel aan de *Galaten II.* gewaagt, alwaar hij destijds met de andere Apostelen een verbond zou aangegaan hebben, kan evenwel hieruit in geenen deele volgen, dat Petrus zich tot dusverre in *Judea* moet opgehouden hebben, en dat hij zich niet elders heeft kunnen begeven. — Hetgeen No. 20, door A. d. D. wordt aangevoerd over het verbond, door Petrus met Paulus aangegaan, dat *deze* den Heidenen, *gene* den Joden het Evangelie zoude verkondigen is afgesleten en een oud opwarmel. Men leze *Bellarminus, lib. II. de Rom. Pont. c. 7.* De Apostelen mogen overeengekomen zijn, dat gelijk Petrus voornamelijk den *Joden* predikte, zoo Paulus den *Heidenen* Gods Woord verkondigde; zoo heeft toch Paulus, zoowel den *Joden*, als Petrus den *Heidenen* gepredikt. Menigvuldige voorbeelden kun-

nen in de H. Schrift worden aangetoond. De hoofdman Cornelius en de overige door Petrus bekeerde Heidenen duiden genoegzaam reeds aan, dat Petrus, om op de Heidenen te werken, ook geene moeite spaarde; — terwijl wij Paulus in de *Hand.* meermalen aantreffen, dat hij den Joden op den Sabbath gepredikt en velen van hen tot het geloof in Christus gebragt heeft. En heeft dezelfde Apostel ons geen' schoonen brief nagelaten, door hem aan de *Hebreën* gerigt — een blijvend monument van zijnen ijver om zijne vroegere geloofsgenooten tot Christus te voeren?

 IV.

*VERRAZENDE TIJDREKENKUNDE VAN ANTONIUS DE
DOMINIS, No. 20 en 21.*

Hoeverre onze tegenstrever in de tijdrekenkunde gevorderd zij, kan het volgende leeren. — No. 20, en in zijne *Chronol. lijst*, stelt hij Jacobus dood en Petrus gevangenneming, als door Herodes geschied, in het 6e j. van Claudius, 48e v. Chr. Ten zelfden tijde, kwam ook Paulus te *Jeruzalem* met de Collecte der Antiochiërs, 14 jaren na zijne bekeering. Zie nu welke gewigtige gevolgtrekkingen men hieruit nemen kan. Op zekere gronden, moet het 1e j. v. Claudius bepaald worden op het 41e n. Christ. [Zie § I, 1 ged.] Die Herodes, welke Jacobus liet dooden en Petrus in boeien klonk, stierf in het 3e of 4e j. van Claudius, op het einde van het 43e of het begin van het 44e n. Chr. — Derhalve is Jacobus dood en Petrus gevangenneming vijf jaren na Herodes Agrippa's dood voorgevallen, naar de allerjuiste berekening van A. d. D.! — Derhalve is de geschiedenis van den H. Lucas logenachtig, die ons verhaalt, dat deze Apostelen geleden hebben onder Herodes. — Zoo verder. — Paulus bragt te zelfden tijde de

collecte naar *Jeruzalem*, een weinig *vóór* den hongersnood, die onder *Claudius* het 2e j.; v. Chr. het 42e, voorviel, stellig *vóór* *Herodes* dood. En deze reis des Apostels was gelijk het onzen tijdrekenkundige belooft, het vijftiend zijner bekeering. Dus, als dit jaar het 15e van *Paulus* bekeering was, is *Paulus* reeds in het j. 28 n. Chr. nog lang, *vóór* des *Zaligmakers* tijden, bekeerd!

Wij wilden wel eens weten; wat deze tijdrekenkundige of zijne vrienden om zulke misrekeningen te verschoonen, kunnen voorbrengen. Dat men ontkenne, als men kan, dat het 1e j. v. *Claudius* het 41e der *Christelijke* jaartelling zij; — dat men ontkenne, dat *Herodes* op het einde van het 3e of den aanvang van het 4e gestorven zij, en dus in 43 of 44! — Dat men voorkome, wat noodzakelijk volgen moet, zoo men *Jacobus* dood in het 5e of 6e j. v. *Claudius* stelt, dat men *Jacobus* laat dooden, na den dood zijns vervolgers, — na de Chr. j., in het 48, dus vijf jaren, na *Herodes* dood! — De jaren der Romeinsche Keizers zijn aan zeer zekere kenmerken gebonden, en met de jaren der *Dionysiaansche* rekening verward, zoo dat men zeer gemakkelijk s'mans dwaling kan inzien, en zelfs de onwillige als op de pijnbank gedwongen wordt, zijne onkunde te belijden.

 V.

WEDERLEGGING VAN HETGEEN ANTOXIUS DE DOMINIS,
 NOPENS DE VIER GESCHIEDKUNDIGE HOEFPUNTEN,
 EN HET OVERIGE No 22, 23 EN 24, HEEFT
 AANGEVOERD.

A. d. D. bouwt zijne tijdrekenkunde vooral op vier gronden (No. 22.), die gedeeltelijk uit het voorgaande afgeleid, hem tot zijne vreemde leer gevoerd hebben, en gedeeltelijk niets ter zake afdoen. Het eerste hoofdpunt is,

dat Christus in het 33e j. zijns levens zou geleden hebben. — Hiertegen brengen wij in, dat, wat men over den ouderdom des Verlossers moge zeggen, eene zaak, die enkel op meenigen rust, — dit het allerzekerste is, dat het lijdensjaar van Christus *niet* het 33e onzer jaartelling is, en evenzeker is het, dat dit jaar *niet* met het 18e van Tiberius overeenstemt. In onze aantekeningen op Epiphanius, hebben wij dit op ontwijfelbare gronden aangewezen. De dood van Augustus valt trouwens in het 14e j. onzer telling: dit wordt bewezen door de eclips, die even na zijn' dood plaats vond, onder de Consuls Sextus Pompejus en Sextus Apulejus, het 59 *Juli*ansche j. en dus het 14 v. Chr.; want het 1e v. Chr., is het 46e v. *Jul.* — Het eerste jaar van Tiberius vangt dus, met den 19 *Augustus* voor het 14e v. Chr., derhalve begon zijn 18e met het 31e van Chr. — Doch hierover hebben wij reeds vroeger gehandeld.

Het tweede hoofdpunt is de tijd van Paulus bekeering. Hij stelt dezen tijd op *één* verloopend jaar, na Christus Hemelvaart, — het 34e afgelopen en in het 35e n. Chr. — Ook dit is onwaar, in betrekking tot de Christelijke jaartelling. Immers hij is bekeerd in het 33. j. n. Chr., twee jaren na de Hemelvaart. Overigens spreekt onze geleerde hier zeer onjuist. Immers wat moet dat beteekenen, na een verloopend jaar na Ch. Hemelvaart, het 34e afgelopen, en in het 35e? — Zoo het lijdensjaar, gelijk hij het houdt, het jaar 33 is, en na een verloopend jaar zijne bekeering voorviel, dan is hij in 34, en niet in 35 bekeerd: — is hij echter in 35 bekeerd, dan heeft zijne bekeering niet *één*; maar *twee* jaren na de Hemelvaart plaats gevonden.

Het derde hoofdpunt betreft Paulus tweede aankomst te *Jeruzalem*. Volgens hem, valt deze reis 14 j. na Paulus bekeering, het 6e v. Claudius, het 49e v. Ch. Deze bewering is belagchelijk. Immers het 49e onzer

telling is het 17e van Paulus bekeering en het 9e v. Claudius. Men herinnere zich hetgeen wij hierover boven gezegd hebben, en men oordeele over s'mans tijdrekenkunde!

Het vierde hoofdpunt betreft de verdrijving der Joden uit Rome. Deze gebeurtenis stelt hij in het 9e j. v. Claudius, het 51e v. Chr., in welk jaar Paulus na eene langdurige reis te *Corinthe* predikte. *Hand.* XVIII.

Daar derhalve het voorgevallen in het 9e j. v. Claudius, het 53e v. Ch., namelijk de gevangenneming van Petrus, en Paulus tweede reis naar *Jeruzalem* gesteld wordt, moeten noodzakelijk de tusschengevoegde hoofddeelen, namelijk *Hand.* XIII, XIV—XVII, de daadzaken van drie jaren bevatten, en zijn dus tusschen beide drie jaren verloop. Petrus is dus het 6e j. v. Claudius, na uit de gevangenis verlost te zijn, het eerst te *Antiochië* aangekomen.

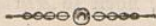
Nergens verraadt A. d. D. meer onkunde, dan in deze bewering. Hetgeen hij hier zonder oordeel vaststelt, komt noeh met zich zelve, nog met de waarheid overeen. Ja zelfs spreekt hij dermate ongegrond en verward, dat men zelfs niet kan nagaan, wat hij eigenlijk wil. Hij vereenzelvig het jaar 9 v. Claudius, toen de Joden uit Rome verdreven werden, met het jaar 51 van Chr. Men zie zijne *Chron. lijst.* — Claudius 6e jaar stelt hij gelijk met 48. Overigens worden de jaren van Claudius bijna met die van Christus (wat den aanvang betreft) gelijkgesteld: want Claudius eerste jaar ving met 24 *Januarij* aan, zoodat met ieder jaar van Claudius telken reize een jaar van Christus, op eenige dagen na, verliep. *Hand.* XII, wordt beschreven, wat in 48 voorviel, dat is het 6e v. Claudius, *Hand.* XVIII. bevat het verhaal van hetgeen in 51 na Chr. het 9e v. Claudius geschiedde. Tusschen 48 en 51 ligt eene tijdruimte van twee — en niet gelijk A. d. D. beweert van drie jaren. Doch dit is

minder. Hij redeneert verder in dezer voege. Dewijl bijna aanstonds na de gevangenis van Petrus en Jacobus marteldood, Paulus en Barnabas op bevel des H. Geestes gezonden werden, tot welke reis zij een geheel jaar besteedden, bevond zich Petrus geheel dien tijd te *Antiochië*, en bij de terugkomst van Paulus, omstreeks den jare 50, het 7e van Claudius heeft de ergernis te *Antiochië* plaats gehad door hen, die de Heidenen tot de onderhouding der Joodsche wet wilden verplichten, en »onder de bewerkers dier ergernis», zegt hij, »bevond zich ook Petrus»! Maar, mijn Hemel, goede man! Als het 6e j. van Claudius het 48e van Christus is, dan is het 7e niet het 50e, maar het 49e gelijk uwe eigene lijst vermeldt. Een weinig verder, bl. 538. »Daar wij derhalve, zegt hij, de reeds voldoende gestaafde bewering, volgens welke de *Antiocheensche zetel vóór de Roomsche* werd opgericht, niet kunnen bestrijden, zoo schijnt het ons toe, dat aangenomen kan worden, dat Petrus, ditzelfde jaar, namelijk het 7e van Claudius en van Chr. het 51, *Antiochië* voor zijnen zetel gekozen heeft; dat hij hier voor Herodes vervolging gevrijwaard, eenigen tijd veilig heeft kunnen rusten.» — Dit nu is allerzotst. Verbeeld u — zoo even was het 7e j. v. Claudius het 49e v. Chr. vervolgens het 50 en nu is datzelfde jaar het 51e —! Wat zal men met zoodanige tijdrekenkunde aanvangen? — Naar de getuigenis van Josephus, in overeenstemming met anderen, stierf Herodes in den aanvang van het 4e j. van Claudius, het 44e van Chr., en toch vreesde Petrus acht jaren na dato, in 51, nog des Koning hinderlagen! — In de *Chr. lijst* van A. d. D. ontvlood Petrus uit den kerker naar *Antiochië* het 6e j. v. Claudius, 48 van Chr.; maar, waarom laat hij hem dan, in het volgende jaar namelijk in 49, niet aldaar den zetel oprigten? — En daarenboven waartoe dient deze omhaal en verwarring? Wat doet het ter zake? Of kan men

daaruit afleiden, dat Petrus voor zijne gevangenneming niet te *Antiochië* geweest zij? Maar hebben wij niet reeds het tegendeel aangetoond? — En dan die uitval, eenen dusdanigen verfoeijelijken en afvalligen schrijver waardig, als wij hem hooren beweren, dat zich Petrus ongetwijfeld onder hen bevond, die te *Antiochië* ergernis gaven, van welke *Hand. XV.* gewag wordt gemaakt. Welk een vermetelheid van eenen tijdrekenkundige, die toont hare eerste beginselen niet te kennen! Wie toch heeft hem dit geleerd? Op welk gezag of op welke vooronderstelling zelfs durft hij den Vorst der Apostelen deze lastering aanwrijven? Trouwens laster is het — valsch en onbeschaamd! — En wordt het niet belagchelijk, als hij vervolgens No. 33, beweert, dat Herodes, Petrus tot in *Cæsarea* heeft vervolgd? — Van waar toch komt hij op het denkbeeld, dat Herodes deswege naar *Cæsarea* vertrok, om Petrus te vervolgen? Immers dit alles is verzinzel, wat mij betreft, ik houde, dat niet aanstonds na Petrus ontsnapping uit de gevangenis, Herodes in *Cæsarea* overleden is; maar eenigen tijd daarna; dat Lucas echter, om alles wat dezen Koning betreft zamen te voegen, in eenen draad voortging en zoodoende datgene, wat eigenlijk tot zijn doel behoorde, dadelijk deed volgen, door de geschiedenis van Herodes dood.

Het jaar van het *Jeruzalemsche Concilie* is het 9e van Claudius, het 49e van Christus, gelijk wij vroeger hebben aangewezen. Of Petrus *vóór* of *ná* het Concilie door Paulus berispt werd, doet niets ter zake. — A. d. D. houdt het voor uitgemaakt, dat het 14e jaar, van hetwelk *Gal. II.* gesproken wordt, van Paulus bekeering af moet gerekend worden, hetwelk wij hebben aangetoond, het 17e jaar te zijn. Ook Paulus, schoon hij na het verhaal der in het 14e jaar voorgevallene zaken, dat van zijnen twist met Petrus laat volgen, duidt geen' bepaalden tijd aan. — Eindelijk, schoon wij beweren, dat deze

twist na het Concilie hebbe plaats gehad, laten wij ons echter door 's mans afdwalingen niet van den weg afbrengen. — Hij meent daaruit te bewijzen, dat het misyerstand tusschen Petrus en Paulus vóór de Vergadering te *Jeruzalem* heeft plaats gevonden; want zoo hare uitspraak ware voorafgegaan, was er geene reden tot verschil. Even als of de oorzaak, die Petrus zijne berisping op den hals haalde, en het verhandelde op het Concilie ééne en dezelfde zaak ware. Het Concilie stelde vast, dat de Heidenen voortaan niet gehouden zouden zijn aan de besnijdenis en de Joodsche wetgeving, terwijl Petrus om geen aanstoot aan de Joden te geven, zich een weinig van den omgang met de Heidenen onthield — deswege heeft hem Paulus berispt. Men ziet, dat beide zaken zeer van elkander verschillen en dat er derhalve geene redenen bestaan, om deze berisping ook *na* (1) het Concilie te doen plaats vinden.

VI.

BELAGCHELIJKE REDENERING VAN ANTONIUS DE DOMINIS, No. 25 EN 26.

Wat moet men van de volgende ondoordachte redenering zeggen: dat Petrus geenen zetel in *Judea* gehad heeft, omdat de zetel van Moyses te *Jeruzalem*, voór gansch *Judea*, langer geduurd heeft en langzamerhand in dien van Christus is veranderd? — Is zij niet goddeloos en heiligschennend? — Of, toen Christus in *Judea* was, bellette toen Moyses zetel, dat *Hij* er ook eenen had, en, zoo heeft dan ook Christus zelf, toen Hij op aarde verkeerde, geenen eigenen zetel gehad? Immers niet *Hij* zelf; maar de *Schriftgeleerden* en *Pharizeën* zaten op

(1) In het Latijn staat *ante*; de Vertaler meent het moet *post* zijn.
Vert.

Moyses stoel. En toen Christus de aarde verlaten had, was er toen geen zetel voor de Apostelen? — Derhalve hadden zij geen regt om een Concilie te beleggen, te beraadslagen, te beslissen? Immers wat anders verstaan wij hier door zetel of stoel, — dan regtsgebied en zekere magt? — Uit A. d. D. redekaveling zou men moeten afleiden, dat het eerste Concilie te *Jeruzalem*, waar Petrus en de Apostelen voorzaten van nul en geener waarde zij, omdat destijds te *Jeruzalem* geen Apostolische zetel was, zoolang Moyses zetel nog voortduurde en deze heeft niet dan met *Jeruzalems* verwoesting opgehouden, en derhalve geene geestelijke Jurisdictie of magt!

Indien er overigens zoolang Moyses zetel bestond, geene van Christus was, dan bestond er geene kerk; want zonder zetel, dat is, zonder magt en Jurisdictie is er geene kerk. Zoo verre gaat s'mans dolzinnigheid!

Doch gaan wij verder: »Petrus,» zegt hij, »heeft eigenlijk noch te *Rome*, noch te *Antiochië* gezeten, want hij heeft de Apostolische bediening niet om te zetelen, maar om rondreizende te prediken, ontvangen.» *Zetelen, een' zetel hebben* is dus bij hem hetzelfde, als er altijd blijven. En in het volgend No. laat hij hierop de volgende zotte redekaveling volgen: »Geestelijke zetels zijn zetels van iemand door werkelijke inbezitneming, en niet enkel door met zijn' geest eenen zetel ergens te bepalen.» Maar acht gij het dan noodig, dat een Bisschop onafgebroken ergens verblijve, en volstrekt niet, zoo eenige noodzakelijkheid dit vereischt, van plaats verandere? Wie zal u dit toestemmen? Ten einde iemand gezegd kunne worden ergens eenen zetel gehad te hebben, is hoogstens niet meer noodig, dan dat hij, die dien zetel wenscht, in die stad geweest zij, en zoo hij kan, nu en dan tot dezelve wederkeert, of zoo hij niet kan, dat er geenen anderen in zijne plaats worde aangesteld. Petrus heeft den *Antiocheenschen stoel* bezeten, zoolang hij wilde, en toen het hem

behaagde denzelve te verplaatsen, heeft hij aldaar eenen anderen aangesteld, namelijk Evodius, gelijk Eusebius getuigt.

Dat Petrus te *Antiochië* het eerst eenen *Patriarchalen zetel* gevestigd heeft, zooals Baronius zich uitdrukt, tracht A. d. D. in het belachelijke te trekken. Schoon nu wel, wat den naam betreft, in dien tijd wel juist aan geen *Patriarchalen zetel* zal gedacht zijn, is het evenwel zeker, dat hij, wat magt en waardigheid betreft, boven andere zetels voorrang genoot; weshalve men met regt kan zeggen, dat Petrus te *Antiochië* eenen *Patriarchalen zetel* vestigde, voor zooverre Petrus wilde, dat hij onder de Oostersche kerken den voorrang genieten zoude.

VII.

WEDERLEGGING VAN No. 27.

In No. 27 laat onze tegenstrever het kort begrip zijner redeneringen of liever zijner sophisterijën volgen, — dat namelijk Petrus voor het Jeruzalemsche Concilie *Judea* niet verlaten heeft, hetgeen hij voor volkomen bewezen houdt, en toch, gelijk wij in het eerste hoofddeel hebben aangetoond, volstreekte onwaarheid is. Hooren wij Hieronymus, — volgens hem begon Petrus zelfs voor het 2e j. van Claudius, het 42e v. Chr., *Pontus*, *Galië*, *Cappadocië* en *Bithynië* te doorkruisen en den Joden, die zich in die streken ophielden, te prediken, terwijl hij, het 2e j. van Claudius, naar *Rome* vertrok. Daar hij derhalve zijnen zetel te *Antiochië*, in den jare 37 na Chr., het laatste van Tiberius vestigde, heeft hij al dien tusschentijd, dat is, ongeveer 4 jaren doorgebracht om te dienste der bekeerde Joden in die provinciën kerken op te rigten en te vestigen, en wel dermate, dat hij van tijd tot tijd, nu eens zijne Antiochiërs, dan eens de ge-

loovigen te *Jeruzalem*, en dan weer die van *Palestina* bezocht, de zorg voor al deze kerken dragende.

Dat Petrus derhalve soms te *Jeruzalem* of in andere Judesche gewesten verkeerde en door Paulus, gelijk wij lezen, aldaar werd aangetroffen, belet niet, dat hij op andere tijden heinde en verre ronddoelde en vooral zich op de bekeering der Joden toegede, tot dat hij in het 2e j. van Claudius, zich naar *Rome* begaf en aldaar niet alleen voor *Joden* maar ook voor *Heidenen* de fakkel van Jesus leer ontstak. Dit trouwens laat zich gereedelijk met het gevoelen van Hieronymus en andere oude schrijvers overeenbrengen, terwijl het beweerde van A. d. D. van allen grond ontbloot is; wijl hij alleen, omdat Petrus van tijd tot tijd in *Judea* of *Antiochië* werd aangetroffen, daaruit besluit, dat hij nooit elders geweest zoude zijn.

VIII.

WEDERLEGGING VAN No. 28—32.

»Het is wel is waar waarschijnlijk, zegt A. d. D., dat Petrus eindelijk te *Rome* gekomen zij." *Waarschijnlijk*, zegt gij? En gij meent genoeg gezegd te hebben over eene zaak, welke te *ontkennen* of *niet te gelooven* alle redelijkheid buitensluit: eene zaak, zoo baarblijkkelijk, dat zelfs de hoofden der Ketterijën dezelve niet durfden bestrijden. En nu droomt hij, dat Petrus slechts voor zeer korten tijd, naauw één jaar te *Rome* vertoefde. De geheele oudheid, gelijk uit het 1e hoofdd. dezer verhandeling blijkt, verzet zich tegen deze averegtsche bewering. Men herinnere zich wat wij toen over Simon, den toovenaar gezegd hebben, op wiens geschiedenis onze tegenstrever vooral bouwt. Vraagt men echter op welk gezag wij twee aankomsten van Simon, den Toovenaar of van

eenen anderen Simon en des Apostels te *Rome* aannemen is het antwoord gemakkelijk. Eenigen der oude schrijvers getuigen namelijk, dat Simon, de Toovenaar, in het 2e j. van *Claudius* te *Rome* is aangekomen; anderen schrijven, dat hij onder *Nero's* regering aldaar gekomen is. Derhalve is hij ertweemalen op verschillende tijden geweest. Ten anderen verhalen zij, dat *Petrus* het 2e j. v. *Claudius* zich naar *Rome* begaf om zich daar tegen *Simon*, den Toovenaar te verzetten. Dezelfde verklaren met een groote overeenstemming aller schrijvers, dat *Petrus* met *Paulus*, onder *Nero's* regering, den marteldood ondergaan hebben. Wat is klaarder? Wat zekerder? Hiertegen kan A. d. D. niets anders, dan zijne onbeschaamde *ironie* overstellen.

Hetgeen hij vervolgens tot het einde van het hoofddeel nog aanvoert, zijn ten deele *onbeduidende zaken*, en kunnen gedeeltelijk uit het voorgaande hoofddeel gemakkelijk opgelost worden. Zoo verdedigt hij onder anderen, dat *Petrus* en *Paulus* het 12e j. v. *Nero* zouden gedood zijn, terwijl dit plaats heeft gehad, twee jaren na *Seneca's* dood, op het einde van het 13e, eenige maanden voor het begin van het 14e, onder de Consuls: *Capito* en *Rufus*, welk jaar het 67e is der *Dionysiaansche*, en niet, zooals in de Kerkelijke jaarboeken wordt aangegeven, het 69e, gelijk wij boven hebben aangetoond.

ERRATA.

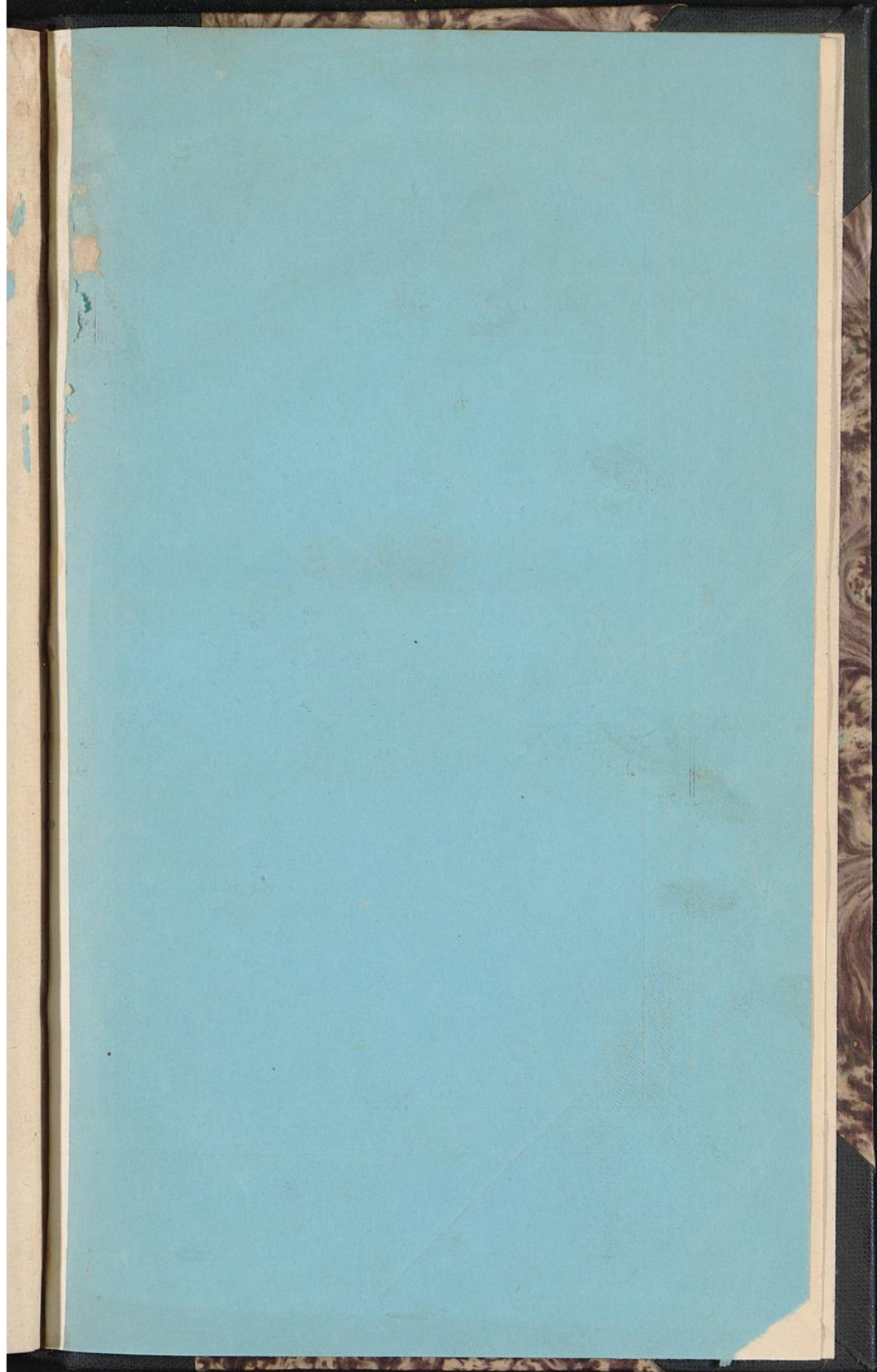
Blz.	V. regel	6. staat :	Zegenpralen ,	lees : Zegepralen.
» VI.	» 1.	»	onbeschaamste,	» onbeschaamdste.
» IX.	» 17.	»	gehoorzamen ,	» gehoorzame.
» 14.	» 18.	»	<i>qudam</i> ,	» <i>quam</i> .
» 15.	» 12.	»	<i>Hierosalymitano</i> ,	» <i>Hierosolymitano</i> .
» 16.	» 4.	»	vermeldt ,	» vermeld.
» 16.	» 20.	»	<i>liberar</i> .	» <i>litar</i> .
» 17.	» 12.	»	<i>Perlegom</i> .,	» <i>Prolegom</i> .
» 23.	» 9.	»	Hoogepriester ,	» Hoogepriesters.
» 30.	» 24.	»	gesteenigd is ,	» gesteenigd.
» 39.	» 20.	»	Kerkvaarders ,	» Kerkvaders.
» 50.	» 19.	»	een iedereen ,	» een ieder.
» 51.	» 10.	»	kindscheid ,	» kindschheid.
» 60.	» 18.	»	eersten ,	» eerste.
» 64.	» 28.	»	Kerkelijk ,	» Kerkelijke.
» 67.	» 19.	»	de was ,	» was.
» 69.	» 29.	»	wist ,	» wisten.
» 70.	» 8.	»	waarden ,	» waarde.
» 80.	» 3.	»	geloovige ,	» geloovigen.
» 93.	» 23.	»	hoofddoel ,	» hoofddeel.
» 106.	» 3.	»	<i>Galie</i> ,	» <i>Gallië</i> .
» 114.	» 8.	»	37e jaar des Heeren ,	» 37e jaar na het lijden » des 's Heeren.
» 120.	» 35.	»	Schrijver ,	» Schrijvers.
» 122.	» 23.	»	de dag ,	» den dag.
» 132.	» 5.	»	Zie § 49 ,	» Zie § 7.
» 142.	» 7.	»	een ,	» eene.

IN DE AANTEKENINGEN.

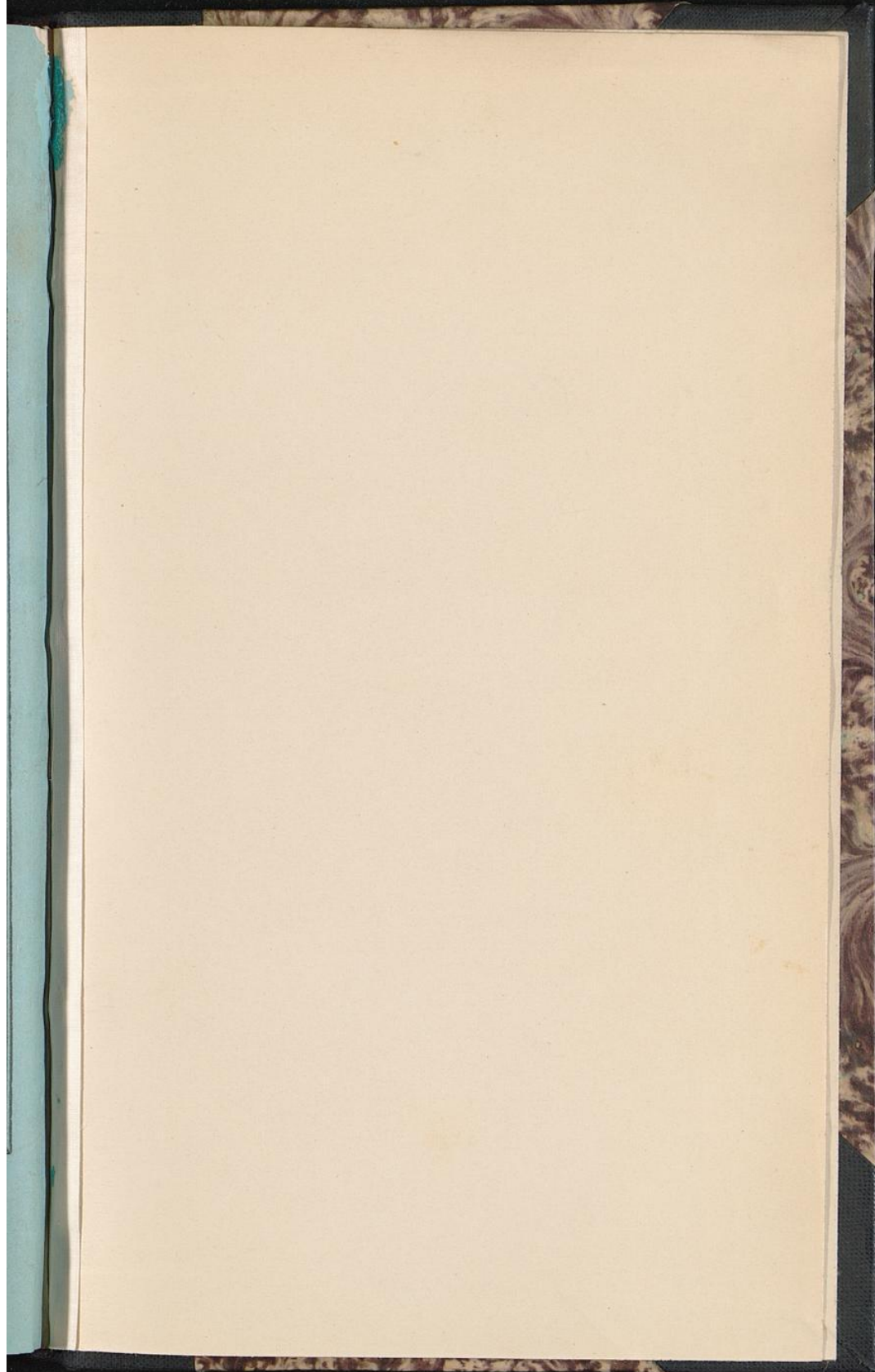
Blz.	9. regel	12. staat :	<i>ae</i> ,	lees : <i>ea</i> .
» 43.	» 1.	»	onder de naam ,	» onder den naam.
» 49.	» 2.	»	<i>denzelvo</i> te veel.	

—

Minder zinstorende drukfeilen, gelieve de Lezer, uit aanmerking van den afstand der Drukpers te versoonen; en naardein in de aanhalingen der vertaling van ELLENDORF'S *wederlegd werk*, dezelfde *spelling* is gevolgd, zoo blijft die voor rekening van den vertaler deszelfs.

1874
März 20
1. 75

1024
H. 20
1.95

